

วิญญาณครู

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตภาโณ)

เรียบเรียง

วิญญาณครู

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ)
วัดบวรนิเวศวิหาร
เรียบเรียง

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
จัดพิมพ์เผยแพร่

ISBN 974-85718-0-7

วิญญานครู

© พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตภาโณ)

พิมพ์ครั้งที่ ๑

กองทุนไตรรัตนานุกาพ ตุลาคม ๒๕๓๓ ๕,๐๐๐ เล่ม

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ พรตีวการพิมพ์ โทร. ๕๓๘-๘๑๒๗, ๕๓๙-๘๖๓๒

๓๒/๒๐๕ หมู่ ๘ ลาดพร้าว ๘๗ บางกะปิ กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

นางสาวจารุพรรณ วันทนทวี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

พุทธศักราช ๒๕๓๓

คำนำ

หนังสือวิญญานครูเล่มนี้ พระราชธรรมนิเทศ เลขาธิการศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ได้เรียบเรียงขึ้น ด้วยการปรับปรุงจากปาฐกถาธรรม ที่ แสดงแก่ครูอาจารย์จำนวนมาก ท่านผู้เรียบเรียงได้พิมพ์ แจกเป็นธรรมบรรณาการในนาม “กองทุนไตรรัตนานุภาพ เพื่อการศึกษา การเผยแผ่ และพิทักษ์ความมั่นคงของ พระพุทธศาสนา” จำนวนหนึ่งแล้ว

แต่ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย พิจารณาเห็นว่า เรื่องวิญญานครูนั้นเป็นเพียงชื่อของเรื่อง ที่หนังสือแต่ละเล่มจะต้องมีชื่อเรื่อง สำหรับองค์กรธรรมที่จัด เป็นวิญญานครูแล้วกลับเป็นวิญญานสากลคือ คนทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะอะไรก็ตาม จะต้อง มี “ปัญญา ความ บริสุทธิ์ใจ ความรักความเมตตากรุณา” ต่อตนเองและคนอื่น วิญญานครูในที่นี้จึงเป็นการตอกย้ำที่พระพุทธคุณ ๓ ประการ คือ “พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณา คุณ” ซึ่งในภาคปฏิบัติแล้วเราจะพบว่า คำสอนในพระพุทธ ศาสนาทั้งปวง สอนเพื่อพัฒนาจิตใจคนให้มีปัญญา มีความ บริสุทธิ์ และอยู่ร่วมกับคนอื่นด้วยความรู้สึกเมตตากรุณา ต่อกัน เพราะกรุณาคือความไม่เบียดเบียนนั้น พระพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้ว่า

“การไม่เบียดเบียนกัน คือการสำรวมระวังใน
สัตว์ทั้งหลาย เป็นความสุขในโลก”

แม้ศีล ๕ ประการ ที่มีการสมาทาน รักษากันสืบ
ต่อกันมาในหมู่พุทธศาสนิกชนนั้นพึงสังเกตว่า หากคนมี
ชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ความบริสุทธิ์ ความเมตตากรุณาแล้ว
ศีลจะมีจำนวนสักกี่ข้อก็ จะไม่มีความหมายอะไร เพราะท่าน
จะสามารถปฏิบัติได้ แม้ไม่รู้ว่าศีลห้ามไว้อย่างไรก็ตาม
เพราะจากพื้นฐานของจิตที่มีคุณธรรมดังกล่าวนั่นเอง จะ
ช่วยควบคุมกาย วาจา ใจ ได้ทำ พูด คิด ไป ด้วยปัญญา
ความบริสุทธิ์ ความเมตตา กรุณา การกระทำ คำพูด
เรื่องที่เกิดก็จะเป็นศีล เป็นธรรมไปโดยอัตโนมัติ ไม่อาจ
นับว่าจำนวนเท่าไร เพราะคนที่มีวิญญาณ หรือคุณธรรม
ดังกล่าว จะเคลื่อนไหวเป็นธรรม เป็นศีล เป็นวินัย ตลอด
ถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามไปได้เสมอ

คนยังมีหน้าที่ การงาน คน ที่จะต้องรับผิดชอบมาก
เท่าไร การพัฒนาจิตใจให้ก่อปรด้วยปัญญา ความบริสุทธิ์
ความเมตตากรุณา ยิ่งมีความจำเป็นมากขึ้น เพราะเมื่อใด
ก็ตามที่ แสงสว่างแห่งปัญญาสาดส่องไป ความบริสุทธิ์
ความเมตตากรุณา ปกแผ่ไปได้มาเท่าไร สิ่งที่เป็นประ-
โยชน์ อันมีลักษณะเกื้อกูล และอำนวยความสุขให้แก่ตน
คนอื่น ตลอดถึงสังคม ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมก็จะ

เพิ่มขึ้นตาม และนั่นคือการแสดงความเป็นชาวพุทธให้
ปรากฏเด่นชัดมากยิ่งขึ้น เพราะคำว่าพุทธ ที่แปลว่าผู้รู้
ผู้ตื่น ผู้เบิกบานนั้น

รู้ เพราะมีปัญญา ตื่นจากความหลับด้วยอำนาจของ
กิเลส จึงทำให้จิตบริสุทธิ์ จากนั้นใจก็เบิกบานด้วยความ
เมตตา กรุณา”

ดังนั้น วิญญาณครูก็คือวิญญาณของพระบรมครู ได้แก่
พระพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงชื่อว่าเป็นวิญญาณของชาว
พุทธทั้งปวง แม้แต่โลกทั้งปวงก็ควรพัฒนาคุณธรรมทั้ง ๓
ประการนี้ให้บังเกิดขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
จึงได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง “วิญญาณครู” เล่มนี้ขึ้น
จำหน่ายด้วยราคาเผยแพร่ ด้วยหวังว่าคงเป็นประโยชน์ เกื้อกูล
แก่ท่านผู้อ่านได้ตามสมควร ขอความเจริญอภิมหาในธรรม
จงมีแต่ทุกท่านที่ให้การสนับสนุนศูนย์ส่งเสริมพระพุทธ
ศาสนาแห่งประเทศไทยโดยทั่วกัน.

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

ตำหนักล่าง วัดบวรนิเวศวิหาร

พฤศจิกายน ๒๕๓๓

วิญญาณครุอยู่ที่ไหน?

คำว่า วิญญาณ หมายถึงความรู้อย่างแจ้ง ความรู้สึกตัว จิต ใจ ซึ่งเป็นความหมายที่ทราบกันโดยทั่วไป แต่คำว่า วิญญาณที่มักพูดกันกันมากในปัจจุบันเช่น วิญญาณพ่อ วิญญาณแม่ วิญญาณครู วิญญาณทหาร ตำรวจ เป็นต้น จะมีลักษณะของ “มโนธรรมสำนึกที่ฝังลึกอยู่ในจิต จนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในฐานะของตน และภารกิจของตนที่จะต้องทำต่อคนอื่นแล้ว สามารถแสดงออกได้อย่าง ต่อเนื่องไม่ขาดสาย แม้จะมีการถูกโยกคลอนให้เกิดความ หวั่นไหว ก็ไม่หวั่นไหวไปตามแรงผลักดันเหล่านั้น” เป็น การปฏิบัติภารกิจอย่างทุ่มเทชีวิตจิตใจลงไปในเรื่องนั้น ๆ อย่างแท้จริง

ข้อที่น่าจะมองก็คือวิญญาณของครุนั้นจะต้องมีความ เป็นสากล คือจะเป็นครุในส่วนของโลกก็ตามเมื่อมาอยู่ใน จุดนี้ จะต้องมิมโนธรรมสำนึกที่พร้อมจะแสดงออก ซึ่ง วิญญาณของตนตามควรแก่กรณีของบุคคล เหตุการณ์ ภารกิจที่ตนต้องรับผิดชอบ บทสรุปของวิญญาณครุ จึงควร จะรวมลงที่พระพุทธคุณ ซึ่งเป็นประดุจวิญญาณของ พระบรมครู ในฐานะของพระศาสดาหรือพระบรมครู

ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย นั่นคือ การแสดงออกซึ่ง
ปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ กรุณาคุณอย่างต่อเนื่อง

แม้ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ความสมบูรณ์แห่ง
วิญญานไม่ใช่เรื่องที่จะสร้างขึ้นได้ง่าย แต่ลักษณะงาน
ของคณระดับครู อาจารย์ พ่อแม่ ปริมาณการใช้ปัญญา
ความบริสุทธิ์ ความเมตตากรุณา หาได้กระจายไปใน
สรรพสัตว์อย่างพระพุทธรเจ้าไม่ เพราะฉะนั้นขอเพียงแต่
สามารถพัฒนา ปัญญา ความบริสุทธิ์ใจ โดยแสดงออกมา
ได้อย่างต่อเนื่องแก่คนภายใต้ความรับผิดชอบของตน ก็ย่อม
จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีวิญญานของครูในระดับนั้น ๆ ได้แล้ว

ประเด็นสำคัญคือ การแสดงออกซึ่งวิญญานครู ต้อง
สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
คือตา อาจจะตาภายในและตาภายนอกด้วย

คำว่า “ครู” ในความหมายที่แท้จริง คือความหมาย
ดั้งเดิม เป็นคำที่ออกมาจากภาษาบาลี แต่ขณะเดียวกัน
เราก็ใช้ในความหมายคล้าย ๆ กัน และใกล้เคียงกันอยู่ ๔
ความหมายด้วยกัน จะเรียงจากความหมายที่มีขอบข่าย
เนื้อหาสาระอ่อนจนถึงเนื้อหาสาระมากยิ่งขึ้น

๑. อาจารย์ มีลักษณะเหมือนผีเสื้อง ดูแลความ
ประพฤติของคนที่อยู่ในปกครองของตนเอง เดิมทีเดียว

ทำหน้าที่ผู้ช่วยของอุปัชฌาย์ เป็นผู้ช่วยควบคุมดูแลใน
ด้านความประพฤติ ความเป็นอยู่ของเด็ก

๒. **อุปัชฌาย์** เป็นคำที่ใช้อยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
มาก ทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่า ผู้ตรวจสอบโทษ
หรือความประพฤติทั้งน้อยและใหญ่ ของผู้อยู่ภายใต้
ปกครองของตน

ในกรณีที่เป็นโทษ ก็จะแก้ไขลงโทษตามสมควรแก่
กรณี ในกรณีที่เป็นคุณความดีจะมีการส่งเสริม สนับสนุน
ซึ่งโดยลักษณะของงานแล้ว ทำหน้าที่ทั้งขจัดและบำรุง
รักษา ส่วนไม่ดีก็ต้องพยายามขจัดออกไป ส่วนดีก็พยายาม
รักษาและเพิ่มพูนให้มากยิ่งขึ้น เหตุนี้อุปัชฌาย์ สำนัก
บาลีจึงแปลว่า ผู้เข้าไปเพ่งโทษน้อยโทษใหญ่ หมาย
ความว่า มองให้เห็นทั้งสองด้าน ทั้งด้านดีและด้านไม่ดี
ของศิษย์ แต่ท่านไม่เรียกลูกศิษย์ ท่านเรียก **สัทธวิहारิก**
คือคนที่อยู่ร่วมกัน สำหรับผู้เรียนของอาจารย์ท่านก็ไม่
เรียกว่า ศิษย์ ท่านเรียก **อันเตवासิก** คือคนที่อยู่ในสำนัก
ในปกครอง

๓. **ครู** ในปัจจุบันคำว่า “ครู” หมายถึงพวกที่ไม่ได้
ปริญญาตรี อาจารย์หมายถึงผู้ได้ปริญญาตรีขึ้นไป แสดง
ว่า คนที่เอาศัพท์นี้มาใช้ ใช้ไม่เป็น ศัพท์ที่มีความหมาย
สูงเอาไปไว้ที่ต่ำ ศัพท์ที่มีความหมายต่ำ เอาไปไว้ที่สูง

เหมือนเอาดอกกุศพิศไปบูชาพระพุทธรูป เอาดอกบัวไป
โยนทิ้งถังขยะ

ความหมายของคำว่าครู ภาษาที่วงวิชาการเขา
ถกเถียงกัน จากการถกเถียงนั้น เราจะต้องมองที่มาของ
ศัพท์ ว่าศัพท์นี้มาจากไหน คล้าย ๆ กับเราเข้าใจคำว่า
ทุกข์ คำว่าทุกข์เรามักจะใช้ในความหมายที่เราเข้าใจ
เอาเอง ความหมายทางจิตวิทยา ความหมายทางปรัชญา
แต่เราลืมไปว่า คำว่าทุกข์นั้น รากศัพท์มาจากภาษาบาลี
จะให้เข้าใจความหมายที่แท้จริงว่ามีขอบข่ายมากน้อย
แค่ไหนเพียงไร ก็ต้องเข้าใจภาษาบาลีเป็นอย่างดีเสียก่อน

คำว่าครูหรือคุรุ ออกมาจากครุธาตุ หรืออาจจะออก
มาจากครธาตุ หรือคริธาตุ ออกมาได้ทั้ง ๓ คำ เพราะ
ว่าแจกเป็นวิภัติและแจกครุได้ทั้ง ๓ คำ ความหมาย
ของคำว่าครู ก็คงจะอยู่ใน ๓ ธาตุนี้ และได้ความทั้ง ๓
ธาตุด้วย คือ

ครุธาตุ ที่เป็นไปโดยความหนัก เป็นผู้หนัก หนักใน
อะไร? หนักในวิชาความรู้ หนักในคุณธรรม และหนัก
ในภารกิจงานที่จะควบคุมพฤติกรรมของคน ให้มี
ความเคลื่อนไหวในทิศทางที่พึงประสงค์

ครธาตุ แปลว่าครูได้เหมือนกัน หมายถึงคนที่ทำ
หน้าที่ยกย่องเชิดชูศิษย์ของตัวเอง จากฐานะของผู้ไม่รู้

ให้กลายเป็นผู้รู้ ' ไม่มีความสามารถให้มีความสามารถ
ผู้ไม่มีความคิด ให้มีความคิด ไม่มีความประพฤติที่เหมาะสม
ให้มีความประพฤติที่เหมาะสม คือ ยกขึ้นจากฐานะที่
ไม่พึงปรารถนา ให้อยู่ในฐานะที่พึงปรารถนา

คริธาตุ เป็นไปในความเปล่ง ซึ่งหมายความว่า
มีหน้าที่ในการเปล่งวาจาถ้อยคำชี้แจงอบรมสั่งสอนให้
บุคคลอื่นเกิดความรู้ความเข้าใจ และมีความเปลี่ยนแปลง
โดยนัยะที่กล่าวแล้ว

๔. ศาสตรา ก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ จสตุถาโร
ซึ่งน่าจะแปลว่าศาสตราทั้ง ๖ แต่เราแปลว่าครูทั้ง ๖
พระพุทธเจ้าเราก็เรียกว่า **บรมครู** แต่พึงสังเกต เราไม่
เรียกพระพุทธเจ้าว่าปรมาจารย์ เอาปรมาจารย์มาเรียก
พระพุทธเจ้าไม่ได้ เพราะความหมายของคำดำไป ท่าน
จึงไม่เรียก แต่เรียกบรมครูได้ เพราะคำว่าครูหรือครูนั้น
เป็นคำสูง คำว่า "ครู" ในความหมายหนึ่ง ถือว่าสุดยอด
ของความเป็นครู ได้แก่ คำว่าศาสตรา ภาษาบาลีใช้คำว่า
สตุถา สันสกฤต ใช้คำว่า ศาสตรา คำว่า ศาสตรา จึง
ครอบคลุมเนื้อหาของคำว่า ครู อาจารย์ อุปัชฌาย์ไว้
ในคำว่า ศาสตรา ในฐานะของผู้นำด้วย เพราะออกมา
จากคำว่า สัตถวาหะ เป็นชื่อของนายกองเกวียนสมัย
โบราณ การค้าแบบคาราวานหรือค้าอย่างกองเกวียนนั้น

หัวหน้ากองเกวียนเป็นคนที่มีความสามารถสูงมาก การจะนำลูกน้องไปกลับโดยสวัสดิภาพหรือไม่ ก็อยู่ที่นายกองเกวียน นายกองเกวียนบางที่ต้องนำคาราวานเกวียนผ่านทางทุรกันดาร์ ผ่านป่าเขาลำเนาไพร และไปกลับโดยสวัสดิ์ ขายเป็นเงินได้ทองมาก กลับมาก็มีสินค้าติดมาขายในบ้านในเมืองตนเอง สร้างสถานะของตนเองให้มั่งคั่งร่ำรวยได้ ท่านก็นำมาเรียกบรรดาศาสดาทั้งหลาย แปลว่า ผู้นำคนให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตรายต่าง ๆ และไปมาโดยความสวัสดิ์ เราจึงเรียกท่านเหล่านี้ว่าเป็นศาสดา

พอศาสดามาก ๆ เข้า ใครที่เด่นที่สุดในบรรดาศาสดา ก็เรียกบรมศาสดาหรือบรมครู สมัยนั้นพระพุทธเจ้าทรงได้สถานะของพระบรมศาสดา คือศาสดาเหนือศาสดาทั้งหลาย แต่ไม่ใช่ศาสดาแห่งศาสดา เป็นศาสดาที่เหนือกว่าศาสดาทั้งหลาย เพราะนายกองเกวียนสามารถที่จะนำคนให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตรายในดินแดนกันดารในทะเลทราย เป็นต้น รอดพ้นจากโจรภัยเป็นอาทิ พระพุทธเจ้าก็นำได้ แต่ในขณะที่เดียวกันสิ่งที่นายกองเกวียนนำไม่ได้คือ นำคนให้หลุดพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏ พระพุทธเจ้าทรงนำได้ จึงได้ชื่อว่าเป็นศาสดา มีฐานะเป็นผู้นำหมู่ หรือนำพวกให้ไปมาโดยสวัสดิ์ ดังนั้นงานของครูจึงอยู่ในฐานะผู้นำ ไม่ใช่พูดสอนอย่างเดียว ต้องเป็นผู้นำด้วย

ปัญหาสำคัญที่จะพูดก็คือ วิญญาณของครู ว่าเราจะดูกันตรงไหน? ซึ่งควรจะอาศัยนิสัยของคำว่าครู ถ้ากระจายเป็น ๔ คำ ก็จะกินเนื้อหามาก กินเวลามากได้ จะเน้นเฉพาะคำว่าครูที่ว่ามาจาก **คริธาตุ** เป็นไปในความแปล่ง คือ อบรมสั่งสอน คนจะสั่งสอนคนอื่นจะต้องรู้ด้วยตนเอง และความรู้ในฐานะที่เป็นครูนั้นไม่ใช่รู้เท่าที่นักเรียนรู้ แต่ต้องรู้เหนือนักเรียน จะเห็นว่าเนื้อหาวิชาความรู้ที่ครูจะสอนนั้น ครูต้องเข้าใจมากกว่าสมัยที่เป็นนักศึกษา ถ้ายังมีความเข้าใจในระดับที่เป็นนักศึกษา ก็สอนคนอื่นไม่ได้ ดังนั้น จึงต้องมีความรอบรู้ที่แตกฉานในเนื้อหาวิชาเหล่านั้น การศึกษาเพื่อความเป็นครู ไม่ว่าจะอ่านอะไรก็ตาม จะต้องตอบคำถามได้ ๓ ชั้นคือ ต้องถามตัวเองว่า

เข้าใจไหม ส่วนมากมักตอบว่า เข้าใจ เหมือนเราถามนักเรียนนักศึกษา จะตอบว่าเข้าใจทุกที แต่พอถามว่า

เข้าใจว่าอย่างไร มักจะอธิบายไม่ได้ เพราะฉะนั้นเราต้องถามแล้วตอบให้ได้ อย่างหลอกตัวเองว่า ที่ว่าเข้าใจนั้น เข้าใจว่าอย่างไร เมื่อเข้าใจอธิบายได้ ก็ต้องมองต่อไปว่า

ถ้าจะอธิบายให้คนอื่นเข้าใจ จะอธิบายว่าอย่างไร จะเห็นว่าเมื่อมีการกำหนดถามใจตัวเอง ๓ ลำดับ แล้วตอบ

ให้ได้ ๓ ลำดับ พอไปถึงคนฟัง เราจะพบความหลากหลายทันที เพราะคนฟังมีพื้นฐานไม่เหมือนกัน เราอาจสามารถอธิบายในชั้นเรียนได้ นอกชั้นเรียนจะอธิบายว่าอย่างไร ครูอาจารย์ทั้งหลายนั้นดี เพราะมีนักเรียนเป็นชั้น ๆ พื้นฐานใกล้เคียงกัน ผิดกับพระ ซึ่งทำงานหลากหลายมาก เช่น ไปสอนเด็กที่บวชชีพรามณ์ เด็กอายุ ๑๐-๑๕ ขวบ แต่ขณะเดียวกันมีพระท่านฟังอยู่ โยมก็ฟังอยู่ ซึ่งจะต้องพูดให้คน ๔ ลำดับของวัย เกิดความเข้าใจได้ทั้งหมด จำต้องใช้เทคนิคใช้วิธีการมาก มองหน้าคนอยู่เรื่อย ๆ สังเกตดูว่าที่เราพูดไปคนฟังแกเข้าใจไหม แต่ครูอาจารย์สอนกลุ่มคนที่พื้นฐานการศึกษาไม่แตกต่างกันมากนัก

อย่างไรก็ตาม ในชั้นของการศึกษาจะต้องผ่านระบบที่เราเรียกว่า พหุสูต หรือหัวใจนักปราชญ์ คือ สุ จิ ปุ ลิ แต่หลักการของพระพุทธเจ้านั้น ได้แสดงไว้เป็น ๕ ลำดับคือ

สุตา

เรียนด้วยประสาทสัมผัส สำนวนปัจจุบันก็คือมีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสสูง ใครก็ตามที่มีประสบการณ์สูงก็ได้เปรียบบุคคลอื่น

๕๓๑

สามารถทรงจำเรื่องราวเหล่านั้นเอาไว้ วิชาการ
อะไรก็ตามที่เราจะนำไปใช้ในฐานะของครูบาอาจารย์
สามารถใช้ได้ตั้งแต่วิชาที่เคยเรียนสมัยอนุบาล ประถม
ข้อสำคัญคือนำไปใช้เหมาะแก่กาลเทศะหรือไม่เท่านั้น
ดังนั้น ความทรงจำจึงเป็นความจำเป็น ปัจจุบันมีแนว
ความคิดมาจากฝรั่ง ซึ่งเห็นว่าแปลก ขอให้ลองสังเกตดู
ถ้าต่อไปเราไม่พยายามใช้สมองสติปัญญาของเราจำข่าว
ต่าง ๆ เอาไว้ อะไรก็บ่อนโปรแกรมฝากไว้ที่คอมพิวเตอร์
ต้องการรู้อะไรก็ไปถามคอมพิวเตอร์ และในที่สุดคนจะตก
เป็นทาสของเทคโนโลยี อีกสัก ๑๐๐-๒๐๐ ปี จะมีบุคคล
กลุ่มเดียวเท่านั้นเองที่พัฒนาปัญญาขึ้นไปสุดยอด ที่จะเอา
มนุษย์กลุ่มหนึ่งให้เรียนรู้วิธีกดปุ่มเท่านั้น เพราะสติปัญญา
ตัวเองไม่ได้ดำเนินไปตามระบบการศึกษาที่ส่งเสริมการ
พัฒนาสมอง จะพัฒนาสติปัญญาอะไรก็กลัวสมองจะ
ชอกช้ำ กลัวสมองจะเสื่อม เป็นความคิดที่ผิดพลาดทาง
การศึกษา ความจำนั้น เป็นการพัฒนาสมอง พัฒนา
สติปัญญา และสมองคนก็ดีกว่าคอมพิวเตอร์ เมื่อเราเก็บ
เอาไว้แล้ว เวลาจะพูดจะแสดงอะไรก็ออกมาเป็นระบบ
ไม่จำเป็นจะต้องกดบ่อย ๆ กดทีเดียวก็ว่าได้เลย ก็ชั่วโมง
ก็ได้ ความทรงจำจึงเป็นเรื่องที่จำเป็น เราอาจจะเห็น
เหนื่อยในตอนต้นเท่านั้น จากนั้นเราก็ใช้ได้ตลอด สอน

นักเรียนไม่ต้องพกหนังสือไปก็ได้ นี่คือผลดีจากการ
ทรงจำ ไม่ใช่ว่าจะอะไรจะต้องขอดูหนังสือก่อน ขอเปิด
หนังสือก่อน ถ้าเราจำเอาไว้เรียกว่ารู้จำ ฉะนั้นในการสอน
ที่เรียกว่า รู้จำ รู้แจ้ง รู้จริง ในขั้นนี้ก็ถือว่ารู้จำไปก่อน

วอสซาปจิตูตา

สั่งสมไว้ด้วยวาจา คือท่องเรื่องเหล่านั้นเอาไว้บ้าง
เป็นที่น่าสังเกตว่า ในทางโลกไม่ค่อยนิยมท่องสิ่งต่าง ๆ
เอาไว้ อะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไปจดไปอ่าน แต่ถ้าเราจำได้
ท่องได้ นึกจะเอาไปใช้ก็ใช้ได้ตลอดไป ส่วนอะไรที่เป็น
หลักเป็นเกณฑ์ข้อสำคัญ ๆ ก็จำเอาไว้ ที่จริงเทคนิคใน
การจำไม่ใช่เรื่องยาก จะสังเกตได้ว่าในวงการของศาสนา
พิธีกรรมทางศาสนา ในที่บางแห่ง ครูบาอาจารย์ นักเรียน
ทั้งห้องอาราธนาศีลไม่ได้ อาราธนาศีลบรรพตเดี่ยวมียู่
๗-๘ คำเท่านั้น แต่ก็จำไม่ได้ อาราธนาธรรม ๔ บรรพต
จำไม่ได้ อาราธนาพระปริตต์ ๖ บรรพต ที่จริงมียู่
๒ บรรพต ก็จำไม่ได้เพราะไม่นิยมท่อง ไม่นิยมกำหนด
กฎเกณฑ์วิธีท่องเอาไว้ ทำให้การทรงจำของเราในยุคนี้
และยุคก่อนแตกต่างกัน ลองสังเกตผู้หลักผู้ใหญ่ของเรา
ที่ท่านเขียนหนังสือถึงคราวจะยกเรื่องบางเรื่องยกก็ยก
มาทันทีในขณะที่ขณะนั้นเลย ข้อความเหล่านั้น ท่านเรียนใน
สมัยเป็นเด็ก และท่านก็จำไว้ได้ เพราะท่านท่องจน
คล่องปาก

মনসানুপেক্ষিতা

นำเรื่องเหล่านั้นมาเฟ่งพินิจพิจารณาด้วยใจ เพราะ การเรียนหนังสือหรือการพูดการแสดงอะไรก็ตาม ถ้าเรา พูดตามความจำ จะติดรูปแบบอย่างนั้นเอง ในวงการ ศึกษาปัจจุบัน เห็นได้ชัดว่า เราติดในรูปแบบมาก บางครั้ง เราไม่เข้าใจในเชิงเนื้อหา เพราะความติดที่รูปแบบทำให้ ปฏิเสธว่า อย่างอื่นไม่ใช่ ทั้ง ๆ ที่โดยเนื้อหาแล้วเป็นเรื่อง เดียวกัน แต่ถ้าเรานำมาคิด นำมาพิจารณา ที่ท่านเรียกว่า เฟ่งพินิจด้วยใจ ยกเรื่องเหล่านั้น สิ่งเหล่านั้น ที่ได้ยิน ได้อ่าน มาเฟ่งพินิจดูด้วยใจตนเอง ไม่ได้รับทันที และ ไม่ปฏิเสธทันที

การศึกษาทางพระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้คนใช้ ปัญญา เพราะคนต้องเกี่ยวข้องกับแหล่งวิชาการต่าง ๆ การเรียนรู้ทางประสาทสัมผัสเพียงอย่างเดียว สิ่งเหล่านั้น ไม่แน่ว่าจะจริงเสมอไป หรือว่าจริงทั้งหมด อาจจะไม่จริง ทั้งหมด หรือไม่จริงบางอย่าง ดังนั้นการจะเลือกเฟ้น ความจริงจากประสบการณ์ จึงต้องผ่านการพินิจพิจารณา ด้วยใจ ซึ่งอันที่จริงแล้วเป็นการตั้งคุณสมบัติของคนเรา ออกมา จะเห็นว่าเป็นสัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิต จะเกี่ยว ข้องกับอะไรก็ตาม จะต้องดูเสียก่อน เฟ่งพิจารณาเสียก่อน แม้แต่สัตว์จะกินอาหารก็ต้องดูเสียก่อน จึงจะกินเข้าไป ไม่ใช่กินเรื่อย ๆ ไป เราเพียงแต่เพิ่มคุณสมบัติเหล่านี้

ซึ่งมีอยู่โดยสัญชาตญาณ เพิ่มขึ้นมาเท่านั้น ให้มีการฟัง
พินิจพิจารณาให้สูงขึ้น เพื่อสามารถเข้าใจเรื่องเหล่านั้น
โดยถ่องแท้ได้ ถ้าเราเข้าใจแล้วจะพลิกแพลงอย่างไร
ก็เข้าใจ คำถามจะยกย้ายพลิกแพลง เหตุการณ์ต่าง ๆ
พลิกแพลง เราก็สามารถที่จะมองเชื่อมกันได้

ทฤษฎีญา สุปฏิวิทชา

ขบเจาะเรื่องเหล่านั้นด้วยทฤษฎี คือความคิดเห็นของตน
เวลานำไปสอน นำไปพูด นำไปแสดง จะพูด แสดง
ตามที่เราเข้าใจ เหมือนกับแม่ยกบ้อนอาหารให้ลูกนก
ไม่ใช่บ้อนทั้งที่เป็นชิ้น ๆ แต่บ้อนจากการย่อยไปแล้ว
เพื่อให้ลูกสามารถกินได้ เวลานำไปสอนคนอื่นไม่ได้ใช้
ภาษาทางการศึกษา แต่ใช้ภาษาที่คนทั่วไปหรือชาวบ้าน
เข้าใจ การถ่ายทอด การสื่อความหมายต้องให้เกิดความ
เข้าใจ จะต้องใช้ภาษาธรรมดาเป็นเครื่องมือในการสอน
เว้นไว้แต่คำศัพท์บางอย่าง แต่ไม่จำเป็นต้องไปติดศัพท์
แสงเหล่านั้นให้มากนัก ถ้าเราเข้าใจแล้ว สามารถใช้ภาษา
อื่นเป็นสื่อความหมายได้ ซึ่งโดยเนื้อหาแล้วเหมือนกัน
แต่ภาษาไม่จำเป็นจะต้องใช้เหมือนกันก็ได้ การเข้าใจ
วิชาการอะไรก็ตาม ถ้าเราเข้าใจ โลกทั้งโลกไม่มีอะไร
มากนักที่เราสรุปวิชาการ เป็นศาสตร์เป็นศิลป์ ที่จริง
ก็ไม่ใช้เรื่องพิเศษ เพราะสิ่งในโลกก็มีอยู่ ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ
คือ

๑ เป็นเรื่องของธรรมชาติ

๒ เป็นพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต ที่เราเรียกสังคมศาสตร์

๓ เป็นเรื่องของนามธรรม ที่ผลักดันให้เกิดพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ

มนุษย์เป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ สร้างเหตุการณ์เหล่านั้นขึ้นมา ในที่สุดเราก็แยกย่อยเป็นเนื้อหาวิชาการสายสังคมศาสตร์ อันเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากความดีและความชั่วของมนุษย์ ในการดิ้นรนเพื่อให้ตัวเองอยู่รอด มีความเจริญก้าวหน้า การจัดองค์กรขึ้นมาต่าง ๆ พฤติกรรมเหล่านั้นในอดีตก็กลายมาเป็นบทเรียน ที่เขียนขึ้นมาเป็นตำรับตำราสำหรับเล่าเรียน ไม่ได้มีเรื่องอะไรลึกซึ้ง ซึ่งจะเห็นว่า เราอาจมองเพียงจุดเดียวก็ได้ เช่นเรามองศีล ๕ เอาสักข้อเดียว ข้อปาณาติบาต

ถ้าเรามองในแง่รัฐศาสตร์ ถ้าเราไม่ฆ่ากัน เป็นความสำเร็จการบริหาร

ถ้ามองนิติศาสตร์ หมายความว่า คนเคารพกฎหมาย
ถ้ามองในแง่ศึกษาศาสตร์ แสดงว่าเป็นผลของศึกษา
เรียนรู้ถึงหลักการดำรงชีวิตที่ไม่เบียดเบียนกัน

มองในแง่จิตวิทยา แสดงว่าคนเข้าใจจิตวิทยาของมวลชน ไม่สร้างความสับสน สร้างความอกสั่นขวัญแขวนขึ้นกับสังคมด้วยการประหัตประหารทำลายล้างกัน

มองในแง่เศรษฐศาสตร์ เป็นการสงวนทรัพยากรมนุษย์เอาไว้ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

มองในแง่ศาสนาก็แสดงว่า คนมีศีลธรรม ที่จริงเราก็พูดเรื่องศีล คือการงดเว้นจากปาณาติบาต ไม่แปลกอะไร เป็นเนื้อหาวิชาเดียวกัน แต่มองคนละมุม และเห็นคนละประเด็น แยกออกเป็นคณะต่าง ๆ เพิ่มคุณสมบัติขึ้นอีกหลายคณะเท่านั้นเอง แต่ในเชิงของการปฏิบัติก็ไม่ได้มีเรื่องพิเศษอะไรมากนัก ข้อสำคัญในการศึกษาจะต้องศึกษาให้เกิดความเข้าใจ ในปัจจุบันการจัดลำดับการศึกษา เราแยกเป็น วิชาเลือกอย่างที่ทราบกัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงคนที่ศึกษาไว้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ศึกษาน้อย และไม่เข้าถึงเนื้อหาวิชาที่ตนศึกษา
๒. ศึกษาน้อย แต่เข้าใจเนื้อหาวิชาที่ตนศึกษา เป็นผู้ชำนาญเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง จะแตกฉานในด้านนั้น ๆ สามารถที่จะทำงานในด้านครูบาอาจารย์ในสายนั้น ๆ ได้ ที่ท่านบอกว่า รู้อะไรให้กระจ่างแต่อย่างเดียว แต่ให้เชี่ยวชาญเถิดจะเกิดผล

๓. ศึกษามาก แต่ไม่เข้าถึงเนื้อหาวิชาที่ตนศึกษา ปัญหาใหญ่ก็คือว่า เวลานี้เรามีนักวิชาการในบ้านในเมืองเรา เขาบอกว่าดอกเตอร์มีอยู่ ๓,๐๐๐ กว่าคน ปริญาโทมี ๑๔,๐๐๐ กว่าคน ปริญาตรีหลายหมื่นคน แต่เราจะพบว่าดอกเตอร์บางท่าน ก็ไม่สามารถเอาวิชา

ความรู้เหล่านั้นมาใช้ได้ มีแต่เศษกระดาษแผ่นเดียว
รับรองความเป็นดุชฎีบัณฑิตของท่าน เพราะการศึกษา
ในลักษณะที่ศึกษามาก แต่ไม่เข้าถึงเนื้อหาวิชาเหล่านั้น
อาจจะจำได้ แต่ไม่เข้าใจ เข้าใจแต่ไม่สามารถถ่ายทอด
ออกมาให้คนอื่นเข้าใจได้ ในที่สุดก็ติดอยู่เหมือนเต่าติด
อยู่ในกระดองตัวเอง การศึกษาประเภทนี้เหมือนแม่น้ำที่
กว้างแต่ตื้น แม่น้ำประเภทนี้พอน้ำหลากมามันก็ขังน้ำ
ไม่ได้ พอฝนแล้งน้ำก็หมด จึงเป็นแม่น้ำที่ใช้อะไรไม่ค่อยได้
อย่างนี้ท่านเรียกว่าความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด

๔. และเข้าถึงเนื้อหาของวิชาที่ศึกษามา มีทั้งความ
รู้จำ ทั้งความรู้แจ้ง ทั้งความรู้จริง

คน ๒ ประเภทจึงเป็นครูได้ คือ

ศึกษาน้อยแต่แตกฉานในสายที่ตนศึกษามา

ศึกษามากและแตกฉานในหลายสาขา

คนสองประเภทนี้ในเชิงปัญญาแล้ว เป็นครูได้ การ
พัฒนาปัญญาของตัวเองให้อยู่ในจุดที่จะสั่งสอนคนอื่น จึง
ต้องอาศัยการเรียนที่รู้แจ้ง รู้จริง หมายความว่า สิ่ง
ทั้งหลายจะหลากหลายอย่างไรก็ตาม จັบทิศทางของ
ความคิดของแนวคิดได้ เช่น ก็อาจจะพูดถึงเรื่องใหญ่ ๆ
เราจັบทิศทางได้ว่า มีต้นเดิมความคิดมาจากเรื่องเหล่านี้
ตัวอย่างในศาสนา เช่น ศาสนาพราหมณ์ มีพระผู้สร้าง
ผู้ธำรงรักษา ผู้ทำลาย จะเห็นว่า แนวความคิดเหล่านี้

ไม่มีอะไร อาศัยแนวโครงสร้าง เกิด แก่ ตาย คนเรา
เกิดมาแล้วก็แก่ ก็ตาย เพราะฉะนั้น การเกิดก็คือผู้สร้าง
การแก่ก็คือผู้รักษา การตายก็คือผู้ทำลาย

คนที่ จะเข้าถึงจุดสุดยอดของบุคคลในหน่วยงานนั้น ๆ
จะมีอยู่จำนวนน้อย การจะมีปัญญาหรือไม่มีปัญญาก็ต้อง
อาศัยการแสดงออก ให้ประจักษ์แก่ประสาทสัมผัสของ
บุคคลอื่น ด้วยวิธีใดก็ตาม โดยเฉพาะวงการศึกษา อาจจะ
ออกมาจากการสอน การทำงาน การเขียนตำรับตำรา
เป็นต้น ตลอดถึงการพูด การโต้ตอบชี้แจงอธิบาย พอมา
ถึงขั้นของการสอน ครูจะต้องแสดงปัญญาให้เป็นที่ประจักษ์
แก่บุคคลเหล่านั้น

พื้นฐานในด้านจิตใจของคน จะต้องมองอาชีพของ
คนในโลก มีอยู่ ๒ สายใหญ่ ๆ คือ

บริการตนเองเหนือสังคม

บริการสังคมเหนือตน

บริการตนเองเหนือสังคม คือคนที่ประกอบอาชีพ
ส่วนตัวต่าง ๆ ที่สร้างความมั่งคั่งร่ำรวยในด้านทรัพย์สินให้
แก่ตนเอง ทั้งเคลื่อนที่ได้ และเคลื่อนที่ไม่ได้ มุ่งไปสู่
ความร่ำรวย จะร่ำรวยอย่างไรก็ได้ ไม่ว่าจะกัน อย่านไป
ฉ้อโกงก็แล้วกัน

พวกบริการสังคมเหนือตน จะให้ความสำคัญแก่
สังคม มีความเอื้ออาทรต่อสังคม มีความเมตตา ห่วงดี

ต่อสังคม หรือสำนักคุณของสังคม แล้วแต่พื้นฐานทาง
ความคิดว่าใครจะคิดอะไรก็ตาม ในที่สุด คนกลุ่มนี้ก็จะ
เสียสละตนเองเพื่อสังคม

คนพวกนี้ได้แก่ พวกครู พวกพระ หมอ พยาบาล
ข้าราชการทั้งหลาย ส่วนใหญ่ก็เป็นกลุ่มบุคคลที่เรียกว่า
บริการสังคมเหนือตน คือให้ความสำคัญแก่สังคมเหนือ
ความสำคัญของตัวเอง ฉะนั้นภายในจิตใจ จะต้องมีความ
เป็นเราเป็นเขาน้อย จะต้องมีความรู้สึกเป็นพวกเราสูง
สถาบันเราสูงขึ้น เพื่อนของเรา ผู้บังคับบัญชาของเรา
นักเรียนของเรา เด็กของเรา ความคิดต้องยอมรับคน
เหล่านั้น หมายความว่า จิตใจจะต้องมีความบริสุทธิ์สูงขึ้น
ถ้ามาทำงานในฐานะเป็นครู หมอ พยาบาล พระ อยู่ใน
ฐานะของผู้ให้ เป็นสูตร เป็นกฎ เป็นกติกาของสังคมว่า
มีการให้ มีการรับ ทุกคนจะให้ตามฐานะของตน เป็น
หน้าที่โดยความสมัครใจ หน้าที่ส่วนหนึ่งเป็นหน้าที่โดย
กำเนิด ไม่จำเป็นจะต้องเป็นใครสร้างแต่เมื่อเกิดมา เรา
ต้องทำหน้าที่เหล่านั้น เช่น หน้าที่ของลูกจะทำต่อพ่อแม่
หน้าที่ของพ่อแม่จะทำต่อลูก หน้าที่ของประชาชนที่จะทำ
ต่อชาติบ้านเมือง สำหรับการทำหน้าที่ของศาสนิกต่อ
ศาสนานั้น เป็นหน้าที่โดยการอาสาสมัคร สมยอมพร้อมใจ
การตกลงใจที่จะรับหน้าที่เหล่านั้น

การเป็นครูก็เป็นการทำงานตามหน้าที่ ที่เราอาสาสมัครมาทำ ไม่มีการกะเกณฑ์ บังคับให้เราทำ และไม่ เป็นโดยกำเนิด หมายความว่าวันไหนไม่ทำก็ลาออก ก็จบ เลิกพูดเรื่องวิญญานครู ไม่จำเป็นต้องมีก็ได้ แต่ตราบใด ที่เราอาสาสมัครที่จะรับภารกิจส่วนนี้ การเสริมสร้าง วิญญานครู คือความบริสุทธิ์ใจต่อตนเองและบุคคลอื่น ต่อหน้าที่ในการงาน จำเป็นจะต้องมี มีมากเท่าไรยิ่งดี เพราะเป็นกฎของธรรมชาติประการหนึ่ง คนเราที่เกิดมา ในโลก ตัวขนาดนี้แหละ ขนาดที่เรามี มิได้ใหญ่โตอะไร เราบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ เท่าที่เราจะบริโภค ใช้สอยได้ แต่ใครก็ตามเอาเปรียบธรรมชาติ เอาเปรียบโลก ที่เราอาศัยเกิดหลังจากเกิดมาแล้วก็ตัดดวงผลประโยชน์ จากธรรมชาติมากไป คนเหล่านี้ถือว่าเป็นหนี้โลก เมื่อตาย ไปแล้ว โลกไม่ต้องชดใช้หนี้สินแก่คนเหล่านี้ เพราะคน เหล่านี้เป็นหนี้ เราจึงไม่พบเห็นอนุสาวรีย์ คนประเภท บริการตนเองเหนือสังคม พวกพ่อค้า คหบดี เศรษฐีทั้งหลาย ตายไปไม่มีอนุสาวรีย์ที่สังคมสร้างให้ ฮวงซุ้ยอะไร ต่าง ๆ ลูกหลานสร้างให้ พวกที่มาทำงานด้าน ครู หมอ ทหาร พระสงฆ์องค์เจ้า เป็นต้น ท่านจะอาศัยสังคมเท่าที่ จำเป็นต้องอาศัย แต่ในขณะที่เดียวกัน ท่านก็ให้แก่สังคม เป็นอันมาก เมื่อให้มาก โลกก็เป็นหนี้ท่านมาก โลกจะต้อง ชดใช้ท่านมาก บรรดาศาสดาทั้งหลาย พวกมหาบุรุษ

ทั้งหลาย ได้ขจัดทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่คนอื่นด้วยเมตตา เป็นการ
กระทำมั่งดีปรารถนาดีต่อคนอื่นเป็นที่ตั้ง เมตตาจึงแปลว่า
ความรักใคร่ ปรารถนาที่จะเห็นคนอื่น สัตว์อื่น มีความสุข
มีความเจริญ อย่างน้อยคนที่เป็นครูจะต้องมีความเมตตา
กรุณา ซึ่งเป็นธรรมะที่ผูกกัน โอบอ้อมอารี กรุณาปะาณี
เมตตาไมตรีที่เราใช้ควบ ๆ กัน เป็นธรรมะที่ควบกัน ต่อ
เนื่องกัน ใครก็ตามที่เรามีเมตตาต่อเขาได้ กรุณาต่อเขาได้
เมื่อเขาเดือดร้อนด้วยความทุกข์

ความรู้สึกเมตตาเป็นอย่างไร?

เมตตานี้ เหมือนความรู้สึกของแม่ที่มีต่อลูก ตั้งแต่
รู้ว่ามี้เด็กเกิดในครรภ์ จะมีความรู้สึกมั่งดี ปรารถนาดี
ต่อลูกด้วยประการทั้งปวง ทำทุกอย่างเพื่อความสวัสดิ
ต่อลูก นั่นคือลักษณะเมตตา สมมติว่าลูกเกิดมาดี สมกับ
ที่ต้องการ แม่จะเกิดมุทิตาจิต ชื่นชมยินดี ถ้าลูกเกิด
มาพิการ ไม่เป็นไปตามที่ต้องการ แทนที่จะเกลียด จะ
ขยะเขยง คนที่มีวิญญานแม่จะกรุณาต่อลูก จิตใจจะวิ่ง
เข้าหาธรรมะตลอด นั่นคือลักษณะของเมตตา คนที่เป็น
พ่อเป็นแม่คนจะเข้าใจได้ดี เมตตาที่มีลักษณะอย่างนี้ แม่มี
ความรู้สึกต่อลูกตั้งแต่อยู่ในครรภ์แล้ว กรุณานั้นเหมือน
ความรู้สึกของแม่ที่มองเห็นทุกข์ของลูก ต้องการจะช่วย
บำบัดทุกข์ยามเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น หุ่่มเหชีวิตจิตใจ

จริง ๆ จนตัวเองไม่เป็นอันหลับอันนอน นี่คือลักษณะ
วิญญูณแม่ ซึ่งดูได้ว่า แสดงออกมาอย่างนั้น ดังนั้น ทำ
อย่างไรจึงจะมีเมตตากรุณาต่อเด็กเหมือนกับลูก

เคยได้ยินประวัติของอาจารย์ท่านหนึ่ง สอนแถว
สวนสุนันทา ท่านพูดอยู่ประโยคหนึ่งที่ดีมาก คือ ใน
ขณะที่จะไปสอนหนังสือ ลูกร้อง ท่านบอกสามี “คุณดูลูก
ก็แล้วกัน ลูกมันที่โรงเรียนมากกว่า” ท่านก็ไปที่โรงเรียน
โดยปล่อยลูกตัวเองที่มีอยู่คนเดียวให้พ่อเลี้ยงดูไป ท่านเอง
มาดูนักเรียนที่โรงเรียนซึ่งมีมากกว่า แสดงว่า ท่านมอง
นักเรียนนักศึกษาเหมือนลูก ถ้ามองได้อย่างนี้ เวลาทำงาน
กับเด็กจะสนุกมาก เหมือนเราอยู่ท่ามกลางลูกของเรา
ลูกชนไป มองเป็นเรื่องที่น่าชื่นชม เด็กสุขภาพกาย
สุขภาพจิตดี จะเอื้ออาหาร จะห่วงใย เหมือนแม่พ่อดูแลลูก
ภาษาไทยใช้ดี ใช้คำว่าลูกศิษย์ ลูกศิษย์ไม่ได้เป็นภาษา
บาลี เรามาใช้เอง ภาษาบาลีเราใช้สันสกฤตว่า “ศิษย์”
เท่านั้น คนไทยใช้คำว่า “ลูกศิษย์” ถือศิษย์นั้นก็เหมือนลูก
ลูกก็เหมือนศิษย์ ศิษย์ก็เหมือนลูก เป็นลูกด้วย เป็นศิษย์
ด้วย ความรู้สึกเมตตากรุณาจะเกิดขึ้นภายในจิตใจของ
ครูบาอาจารย์ได้อย่างต่อเนื่อง แต่ทั้งหมดที่ว่ามายังอยู่ที่ใจ
ดูไม่เห็น

เพราะฉะนั้น ทำอย่างไร จึงจะให้คนอื่นสามารถ
สัมผัสได้ คนมองเห็นวิญญูณทั้ง ๓ ดวง มองเห็นทั้ง

ปัญญา ความบริสุทธิ์ และมองเห็นทั้งความกรุณา จะพูด
อย่างไรก็ตาม ให้นั้นอย่างเดียวคือ ปัญญา เพราะความ
ไม่บริสุทธิ์นั้น ตรงข้ามกับปัญญา เหมือนกับความมืด
พอแสงสว่างเกิด ความมืดก็หมดไป เป็นคุณลักษณะตาม
ธรรมชาติ ไม่มีลักษณะร่วมระหว่างความมืดและแสงสว่าง
เพราะฉะนั้นความบริสุทธิ์กับปัญญาจึงเป็นของคู่กัน ความ
ไม่บริสุทธิ์กับปัญญาจะเป็นของตรงข้ามกัน ดังนั้น เมื่อ
ปัญญาเกิดแล้ว ใจคนก็ต้องบริสุทธิ์ ถ้าใจคนยังไม่บริสุทธิ์
แสดงว่าปัญญายังไม่เกิด เมื่อใจบริสุทธิ์จะมองโลกในแง่
เมตตากรุณา เพราะการมองเป็นเราเป็นเขา จนเบียดเบียน
ทำลายห้าห้าประทุษร้ายกัน เป็นการกระทำของคนที่ไม่
ไม่สะอาด การเปิดสงครามขึ้นมาในส่วนต่าง ๆ ของโลก
เป็นเรื่องของคนที่มีจิตใจสกปรก เอาชีวิตของคนอื่นมา
ทำลายล้าง เพื่อความเป็นใหญ่ของตัวเอง เป็นคนเห็นแก่ตัว
โดยไม่คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษอะไร แม้ไม่กระจายออก
ไปก็ได้ ใช้ปัญญาข้อเดียว แต่จะสะท้อนให้เห็นทั้งปัญญา
ทั้งความบริสุทธิ์ ทั้งความกรุณา

ในแง่ของการแสดงออก ซึ่งวิญญานนั้น ในสัตตก
นิบาต อังคุตตรนิกาย ท่านบอกว่า

ปิโย ครุ ภาวนีโย วตฺตา จ วจนกฺขโม

คฺมฺภีรํ กถํ กตฺตา โน จญฺจฺจาเนนฺนิโยชเย

คำนี้รู้สึกเผยแพร่กันแพร่หลายมาก เป็นการสำแดง
วิญญานครูที่เป็นรูปธรรม เคลื่อนไหวได้สามารถสัมผัสได้
และดูเห็นกันได้

๑. ปิโย เป็นที่รัก

ครูสามารถทำตนเองให้เป็นที่รักของคนอื่น ๆ ได้
เพราะคนที่อยู่ในฐานะของผู้บังคับบัญชาคนอื่นนั้น จะ
ต้องสร้างสภาพของตนเองให้เป็นที่ยอมรับนับถือให้เกิดขึ้น
แก่ตนเองเสียได้ก่อน ถ้าไม่เกิดสอนกันยาก พุดกันยาก
ทำตนให้เป็นที่รักของคน ๓ จำพวก คือ

เบื้องบน ได้แก่ผู้ใหญ่ ผู้บังคับบัญชา รุ่นพี่ เพื่อน
ร่วมงานระดับใกล้เคียงกัน ผู้น้อย คือนักเรียน นักศึกษา
แต่ในขณะเดียวกัน ความรักนั้นเป็นเรื่องกิริยาปฏิบัติกิริยา
ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า

ให้ท่านท่านจักให้	ตอบสนอง
นบท่านท่านจักป้อน	นอบไหว้
รักท่านท่านจักครอง	ความรัก เรามา
สามสิ่งนี้เว้นไว้	แต่ผู้ทรชน

หมายความว่า เราก็ต้องรักนักเรียนด้วย ไม่ใช่เรา
ทำตนให้เขารักอย่างเดียว โดยเราไม่รักเขา ซึ่งเกิดขึ้นไม่ได้
ลักษณะทางศีลธรรมจรรยาล้วนเป็นเรื่องของกิริยาปฏิบัติกิริยา
เหมือนการสะท้อนเงาจากกระจกเราต้องการให้เงายิ้ม เรา

ต้องยิ้มก่อน เงามยิ้มจึงจะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น การที่เราจะเป็นที่รักของคนอื่น เราจะต้องรักคนอื่นก่อน ที่ท่านเรียกว่า

“ถ้าต้องการความเป็นมิตร ก็จะต้องผูกมิตรไมตรีต่อคนอื่น”

ในสุภาสิตพระร่วง ท่านสอนว่า

“ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลอย่ารู้โรย”

คือต้องสร้างไมตรีไว้ก่อน

ครูก็มีลักษณะดังกล่าวแล้ว เป็นผู้ทำจริง ๆ รู้จริง มีความบริสุทธิ์ใจจริง มีความเมตตากรุณาจริง ทั้งความรู้ และคุณธรรม ข้อที่ไม่ควรลืมก็คือ เป็นผู้พร้อมที่จะทำ ไม่ใช่สอนอย่างเดียว ปัญหาที่เกิดขึ้นมากในวงการศึกษาก็คือ

สิ่งที่อาจารย์สอน ขัดแย้งกับสิ่งที่อาจารย์ทำ

หรือ สิ่งที่อาจารย์สอน ไม่ขัดแย้งกับสิ่งที่อาจารย์ทำ แต่ขัดแย้งกับสภาพแวดล้อมภายในภายนอกบ้าน สร้างความสับสนให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของเยาวชนเรา ว่าอะไรคือความถูกต้องดีงาม เช่น ครูอาจจะสอนนักเรียนว่า การดื่มเหล้าไม่ดี ไปถึงบ้านไปเจอพ่อดื่มเหล้า ไปนั่งดูโทรทัศน์ เจอผู้ใหญ่ชนแก้วเหล้ากันแก๊ก ๆ งานราตรีสโมสรร ไปงานใหญ่ ๆ โต ๆ ทั้งหลาย ผู้ใหญ่จะชนแก้วเหล้ากัน ถือว่าเป็นเรื่องโก้ แต่สร้างความฉงนให้แก่เด็กว่า ถ้าดีทำไมครูจึงว่าไม่ดี ถ้าไม่ดีทำไม

ผู้ใหญ่จึงดีม นั่นคือภาวะขัดแย้งที่เกิดจากสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อคำสั่งสอนที่สอนกันอยู่ในโรงเรียน ชีวิตของเด็กส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ที่โรงเรียน ไปอยู่ที่บ้าน ไปอยู่ที่สิ่งแวดล้อมเหล่านั้น

ฉะนั้น ปัญหาทางการศึกษา จำต้องช่วยกันหลายฝ่าย สรุปว่า คำว่าเป็นผู้นำนั้น ในขณะที่เราสอน พระพุทธเจ้า ทรงใช้คำว่า

บุคคลควรตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่สมควรก่อนแล้ว สอนคนอื่น จึงจะไม่ก่อเงินไม่กระดากใจในกาลภายหลัง อย่างสำนวนคติไทยที่ว่า

ว่าแต่เขา อิเหนาเป็นเอง

หมายความว่า ว่าแต่เขา อิเหนาเป็นเอง สอนอย่างไร พยายามทำอย่างนั้น ทำอย่างไรก็พยายามสอนอย่างนั้น บางคนอาจมีความรู้สึก ว่าฉันไม่เกี่ยว ฉันสอนคณิตศาสตร์ ฉันสอนบัญชี ฉันสอนพิมพ์ดีด อย่าลืมนะในฐานะของผู้นำ การเคลื่อนไหวของครูบาอาจารย์นั้นเป็นภาพที่ให้ความ ตริ๊งตรา เราเคยเป็นนักเรียนมาด้วยกัน ลองนึกดู จะคิด เหมือนกันหรือไม่ก็ไม่ทราบ รู้สึกว่า ครูที่มีอิทธิพลต่อ จิตใจเราสูงมาก คือครูประจำบาล สมัยเราเรียนชั้น ประถม เพราะครูคลุกคลีใกล้ชิดกับเรามาก บุคลิกของ ครูที่เคลื่อนไหวอยู่นั้น มีความตริ๊งตราทางจิตสูง ถ้าท่าน สอนดี แม้แต่วิชาที่เราเริ่มเรียนคือภาษาอังกฤษ เราออก

เสียงสมัยเราเรียน เอ บี ซี ดี กับใครก็คืออย่างนั้น เป็น
ด็อกเตอร์ แล้วก็ออกเสียงแนวนั้นแหละ เพราะมีความ
ประทับใจ จึงซึมซับไว้ได้มาก ดีหรือไม่ดีก็ไม่รู้ แต่จะ
ซึมซับไว้ได้สูง เพราะฉะนั้น การเป็นผู้นำทางความรู้
ทางคุณธรรม ทางความประพฤติ ที่แสดงออกมาทาง
รูปธรรมจึงเด่น

๒. ครู ที่แปลว่าเป็นผู้นำเคารพ

อันเป็นจากการที่ครูสามารถพัฒนาคุณสมบัติของตน
จนนักเรียนนักศึกษาประทับใจ มีความพร้อมที่จะยอมรับ
นับถือ เชื่อฟัง และทำตาม แน่่อนการพัฒนาตนขึ้นมา
ได้ระดับนี้ ย่อมเป็นการสะท้อนของวิญญาณครู คือปัญญา
ความรอบรู้ ที่นักเรียนนักศึกษายอมรับนับถือว่ามี
ความรอบรู้ แตกฉานในเรื่องนั้น ๆ จริง สามารถสร้าง
แรงจูงใจให้เกิดการสนใจ ศึกษา ตามเนื้อหาวิชาที่ครู
ท่านนั้นสอน แต่ปัญญานั้นจะต้องสะท้อนให้เห็นว่า ครูเป็น
ครูจริง ๆ ไม่ใช่ข้าราชการทางวิชาการ ที่มุ่งขายวิชาความรู้
ของตน แต่เป็นคนทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ มีความรัก
ความเมตตา มุ่งที่จะยกฐานะของศิษย์ให้สูงขึ้น อย่างที่
เราพูดกันว่าครูเป็นเหมือนเรือจ้าง หรือเป็นบันไดที่ทอด
ให้ศิษย์ของตนก้าวเดินไปสู่ระดับสูงขึ้นเรื่อย ๆ ความน่า
เคารพนั้นเกิดมาจากครูเป็นผู้หนัก ใน “ความรู้และ
คุณธรรม” หรือ วิชาจรณสมุปนฺโน ตามนัยแห่ง

พระพุทธคุณ แสดงว่านักเรียนนักศึกษาได้สัมผัส ปัญญา
ความบริสุทธิ์ใจ ความรักความเมตตากรุณาจากครูได้มาก
เท่าไร ความเคารพศรัทธาก็จะเพิ่มขึ้นภายในจิตของ
นักเรียนนักศึกษามากเท่านั้น

๓. ภาวนีโย

หมั่นฝึกปรืออบรม-ทั้งเราทั้งเขา

การศึกษาค้นคว้าของครูนั้นหยุดไม่ได้ อย่างวิชาการ
ในปัจจุบัน จะเห็นว่า วิชาบางอย่าง สบาย ๆ เช่น
คณิตศาสตร์ เรขาคณิต พีชคณิต ตรรกศาสตร์ สุนทรียศาสตร์
วิชาที่เกี่ยวข้องกับสังคม เกี่ยวกับการตลาด การธนาคาร
เป็นต้น เราจะต้องตื่นตัว ต้องไล่ตามให้ทัน หนังสือบาง
เล่ม ทฤษฎีบางอย่างพิสูจน์พ้นไปแล้ว บางทีคนยังไปนั่ง
สอนเฉย ๆ กันอยู่ อย่างในสมัยนี้ จะพูดว่าสสารทั้งหลาย
ไม่หายไปจากโลกไม่ได้ เพราะสสารมันหายไปเป็นต้น ๆ
แล้ว ทฤษฎีนี้เหลว ถึงไอส์ไตน์พูดก็เหลว ใช้ได้ในยุค
หนึ่งสมัยหนึ่งเท่านั้นเอง คนที่เป็นครู จึงต้องตื่นตัวเป็น
ผู้ที่ตื่นตัว ทันเหตุการณ์ เนื้อหาวิชาที่นำมาพูด นำมา
แสดงนั้น จะต้องเหมาะสมกับยุคสมัย สามารถที่จะสื่อ
ความหมายให้เกิดความเข้าใจได้ เป็นเหตุการณ์ เป็น
ทฤษฎีที่เป็นหลักวิชาร่วมสมัย ซึ่งคนเขามีความรู้ มี
พื้นฐานที่จะรับฟังได้ ไม่เกิดความขัดแย้ง ถ้ายกตัวอย่าง
ที่ล้าสมัย เด็กจะไม่เกิดความเข้าใจ ไม่เห็นเป็นภาพ เมื่อ

เราไปพูด คนฟังจะมีความเห็นขัดแย้ง ไม่เห็นสำคัญ เพราะเด็กไม่มีประสบการณ์ตรงในเรื่องเหล่านี้

ฉะนั้น ผู้สอนจึงต้องพยายามฝึกตน ปรับปรุงตนให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทั้งในด้านวิชาความรู้ ทั้งในด้านคุณธรรม ทั้งในด้านความสามารถ

สรุปว่า การศึกษามีปัญหาอยู่ ๔ เรื่อง และเรามองไปที่เยาวชนโดยเราไม่มองไปที่ครูบาอาจารย์ จากการเกี่ยวข้องกับโครงการศึกษามานาน จะเห็นว่าครูบาอาจารย์เราเปลี่ยนแปลงดีขึ้นมาก เมื่อก่อนครูอาจารย์อึดตาใหญ่เหลือเกิน ฟังคนอื่นไม่ได้ พอคนอื่นพูดแล้วตัวเองจะพูดเรื่อย เก่งไปเสียทุกเรื่อง ไม่สามารถฟังใครได้ ปัจจุบันนี้ ครู อาจารย์ เวลาเชิญชวนให้มาฟังการอบรมในด้านต่าง ๆ กลุ่มครูอาจารย์จะมาก แสดงว่าทัศนคติที่หลงตัวเองเปลี่ยนแปลงไป ครูอาจารย์เป็นคนที่เปิดตากว้าง เปิดหูกว้าง พร้อมที่จะฟัง จะดูสิ่งต่าง ๆ และทัศนคติต่าง ๆ ที่มาจากแหล่งวิชาการทั้งหลาย ๆ เพื่อนำมาปรับปรุงตัวเอง พัฒนาตัวเอง การฝึกปรืออบรมจึงต้องฝึกปรืออบรมในด้านพัฒนาความรู้ แม้จะรู้เรื่องเดียวแต่ให้ความลึกซึ้งยิ่งขึ้น จะเห็นว่า ที่จริงเราเรียนไม่ได้ห่างกันเท่าไร เพียงแต่ยังได้ต้นลึกแตกต่างกัน แต่เพราะวินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ ตามที่เราู้ เช่น การจะเป็นสุขเป็นทุกข์ก็ตามที่เกิดขึ้นในชีวิตของคน ถ้าเราจะตั้งปัญหาถามว่า

ทำไมจึงได้เป็นเช่นนี้

ปัญหาว่าใครเป็นคนตอบคำถามนี้

ถ้าจะให้คนจีนบางคนตอบ เขาก็จะตอบว่าเป็นเรื่อง
ฟ้าดินที่กำหนดมาให้เป็นอย่างนั้น โยนให้ฟ้าโยนให้ดินไป
ถ้าถามหมอผี หมอผีจะบอกว่า ผีเข้า หรือถูกเจ้าที่
เจ้าทางเล่นงาน

ถ้าถามหมอดู เขาจะบอกว่าดาวนั้นทับดาวนั้น ดาวนั้น
เล็งดาวนั้น ว่าไปเรื่อย ๆ

หากถามพวกนับถือศาสนาที่มีพระเจ้า เขาจะบอกว่า
เป็นพระประสงค์ของพระเป็นเจ้า พระเจ้าต้องการจะลอง
ใจมนุษย์ก็ว่าไป ถ้าเรื่องแรง ๆ อาจเป็นเพราะพระเจ้า
ไม่พอพระทัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งจึงลงโทษมนุษย์

ถ้าจะถามพระพุทธศาสนาว่าทำไม?

พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงว่า เป็นเรื่องของกรรม
กรรมของใครก็เป็นของคนนั้น เพราะเหตุการณ์เหล่านี้
ไม่ได้เกิดแก่คนทุกคน

ถ้าเราโยนไปให้พระเจ้า ปัญหาจะติดตามมาว่า
ทำไมคนนี้เป็นทุกข์ คนนี้ได้สุข แสดงว่าพระเจ้า
ไม่มีเมตตาธรรม ให้ทุกข์แก่คนหนึ่งให้สุขแก่คนหนึ่ง มี
ความลำเอียงเหมือนพ่อแม่เอาขนมมาให้คนหนึ่ง เอาไม้เรียว
มาให้อีกคนหนึ่ง เด็กก็ไม่นับถือ

แต่ถ้าเรามามองในแง่กรรม เราจะเข้าใจ มันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของคนนั่นเอง เมื่อไม่ต้องการผลเช่นนั้น ก็อย่าไปสร้างเหตุให้เกิดผลเช่นนั้น ถ้าจะถามว่าในแง่ความรู้ เรารู้เรื่องเดียวกันหรือเปล่า ตอบได้ว่าเรารู้เรื่องเดียวกัน เป็นปัญหาความดีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตนั่นเอง แต่เรารู้สึกต้นลึกไม่เหมือนกัน ฉะนั้น ปัญหาในกรณีเดียวกัน จึงวินิจฉัยได้ไม่เท่ากัน แต่ข้อสำคัญการวินิจฉัยของใครจึงจะแก้ปัญหาได้ จะเห็นว่าถ้าเราเข้าถึงกฎของกรรมได้ เราแก้ปัญหาได้ แต่ถ้าเราจะถือว่า เป็นเรื่องฟ้าดิน อะไรก็โยนให้ฟ้าดินไปหมด ไม่กล้าต่อสู้กับฟ้าดิน ไม่กล้าแย้งฟ้าทำดิน ในที่สุดจะเป็นลัทธิที่ยอมสยบกับอำนาจทั้งหลาย ถือว่าเป็นเรื่องฟ้าดินกำหนดเอาไว้ คนก็จะขาดการดิ้นรนการต่อสู้

การอบรมคนอื่น มีองค์ประกอบมาก โลกทำทาสติปัญญาของคนที่รับผิดชอบในส่วนใดก็ตาม มันทำทาสไปทุกเรื่อง อย่างคนที่เข้ามาศึกษาในสถาบันการศึกษาทั้งหลาย จะเหมือนกันทุกแห่ง แล้วเหมือนกันเกือบทุกจุดคือเมื่อตอนที่ยังไม่ได้เข้าเรียน ทุกคนพยายามทุกวิถีทางเพื่อขอเข้าเรียนให้ได้ ดูเหมือนจะอยากเรียนจริง ๆ พร้อมจะทุ่มเทชีวิตจิตใจในการเรียนการศึกษา แต่พอได้เข้าเรียน บางคนกลับเกียจคร้านสารพัด ตีตัวรวนสารพัด ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาทำลายความสามารถ ทำทาส

ปัญญาความเมตตากรุณาของครูอาจารย์ว่า จะแก้ปัญหานี้ได้อย่างไร จะแก้ปัญหาเด็ก จะพัฒนาเด็ก ยกเด็กขึ้นจากการเกะกะ ความไม่เอาไหน ความไม่ใส่ใจในการศึกษาได้อย่างไร เป็นการท้าทายและพิสูจน์เราว่า ครูอาจารย์มีปัญญาจริงไหม มีความเมตตากรุณาจริงไหม เพราะว่าสิ่งทั้งหลายต้องสามารถพิสูจน์ได้

หัวข้อที่ว่า **วิญญานครู คู่ที่ไหน** คือการพิสูจน์ ถ้าพิสูจน์ไม่ได้ ก็หมายความว่าเราไม่มีสิ่งนั้นจริง ๆ ทุกคนจึงต้องพิสูจน์ปัญญาความสามารถในการที่จะยกเชิดชูคนจากความเป็นผู้ขี้เกียจให้ขยัน ไม่รู้ให้กลายเป็นรู้ ประพฤติไม่เรียบร้อยให้ประพฤติเรียบร้อย ทุกเรื่องจึงเป็นงานท้าทายความสามารถ คนที่จะทำงานลักษณะเช่นนี้ได้ จะต้องมีความเมตตากรุณา จึงเป็นเครื่องพิสูจน์ จากการกระทำของเราด้วย เพราะเป็นการทำของผู้ให้ เมื่อทำไปแล้ว แทนที่เราจะเป็นคนได้ เพราะครูต้องเหน็ดเหนื่อย ทุ่มเท ทุกสิ่งทุกอย่างลงไป แต่คนได้กลับเป็นเด็ก แสดงว่าเราทำงานด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่กลุ่มผลประโยชน์ที่บริการตนเหนือสังคม เห็นได้ชัดว่า เราดูได้แล้วเดี๋ยวนี้ จากการทำหน้าที่ฝึกปรืออบรมเด็ก

หลักในการอบรมสั่งสอนคนอื่นนั้น จะเห็นว่าเนื้อหาวิชาที่เราเอามาสั่งสอนนั้น ไม่ว่าจะป็นวิชาอะไรก็ตาม

หนังสือวิชาการสมัยใหม่ ๆ รู้สึกว่าเพื่อเจอ บางทีนิยาม
ความหมายของศัพท์คำเดียว อธิบายไม่รู้ก็หน้า ตกลงอ่าน
แล้วก็ไม่รู้ว่าจะหมายความว่าอะไร เช่น จิตวิทยา ดอกเตอร์
นั่นว่าอย่างนั้น คนนั้นว่าอย่างนั้น คนนี้ว่าอย่างนี้ ยกมา
เรียงเป็นแถว เลยไม่รู้ว่าจะหมายความว่าอย่างไร เคยสังเกต
นิยามความหมายหนังสือตำราสมัยนี้ไหม? คำจำกัดความ
มาก มากจนสับสน ทำไมไม่สรุปมาให้เข้าใจง่าย ๆ บ้าง
บางครั้งเราไปลอกเลียนแนวคิดของคนอื่น เช่นคำว่า
ศาสนา เราจะเห็นว่านักการศาสนาที่เขียนศาสนาเปรียบเทียบ
เทียบนั้น ไปยอมสยบต่อความเชื่อถือของฝรั่ง ซึ่งว่าที่จริง
ศาสนานั้นเป็นภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงตั้งแต่โอวาทปาติโมกข์ และทรงสรุปว่า เอต
พุทฺธาน ๓๓ เราเรียกว่าพระพุทธศาสนา แต่ฝรั่งเรียก
Religion ไม่เรียกศาสนา เอาคำของเรามาแปลเฉย ๆ แล้ว
เราจะเอาคำว่าศาสนาไปแปลให้มีความหมายเท่ากับคำว่า
Religion ของฝรั่ง ซึ่งที่จริง คำว่า Religion นั้น มี
ลักษณะเป็นทิวโง่การ ที่สั่งตรงมาจากสรวงสวรรค์ ซึ่ง
อยู่ตรงไหนก็ไม่รู้ จึงเน้นไปในทางจงรักภักดี ความมอบ
กายถวายชีวิตมุ่งไปที่การเข้าไปอยู่ร่วมกับพระผู้เป็นเจ้าของ
และอยู่ภายใต้บงการของพระผู้เป็นเจ้าของ เราไม่ใช่
อย่างนั้น ความหมายคนละความหมาย และเราก็ลากของ
เราเข้าไปอยู่ภายใต้โครงสร้างของเขา และก็พยายามนิยาม

ความหมายตามเขา ตกลงความหมายของเราจึงไม่ถูกต้องตรงตามความหมายที่แสดง หรือแม้แต่ Philosophy แปลว่าความรัก ความรู้ ไม่มีความหมายอะไร แล้วเราก็กลาคำว่าปรัชญาเข้าไปอยู่ภายใต้ความหมายของคำว่า Philosophy คำว่า Philosophy มันแคบกว่าปรัชญา ไปอยู่ข้างล่างฝาที่ปิดภาชนะ ปิดก็ไม่มิด เพราะภาชนะใหญ่ นี่ก็คือความสับสนในทางวิชาการ

เพราะฉะนั้น ในการศึกษาในเรื่องอะไรก็ตาม เวลาจะนำมาสอน จะต้องมองภาพกว้าง และภาพสรุปได้และก็จับประเด็นในการนำมาชี้แจง แสดงสิ่งสอนได้ การฝึกปรือ การอบรม จึงต้องเน้นไปทั้ง ๔ ทิศทาง เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความเข้าใจ การให้ความรู้ ความเข้าใจในการสอนนั้น จะเห็นว่า มันต้องเป็นเทคนิคเฉพาะคน อย่างที่ท่านแสดงไว้ว่า

ถึงเป็นครุรู้วิชาปัญญามาก
ไม่รู้จักใช้ปากให้จัดจ้าน
เหมือนเต่าฝั่งนั่งชื้ออ้อรำคาญ
วิชาชาญมากเปล่าไม่เข้าที่

ถ้าอย่างนี้ก็ไปไม่รอดเหมือนกัน แน่นนอนอาจจะมีปริญญา มีดีกรีเป็นอันมาก แต่ว่าถ้าไม่สามารถถ่ายทอดออกไปได้ บางทีเราไปโยนความผิดให้เด็ก พอโยนความ

ผิดให้เด็ก จะสร้างปัญหาทันที ในที่สุดไม่อาจยับยั้งเขยื้อน
ไปไหน เพราะเราคิดว่าเราดีแล้ว ไม่ต้องมีการฝึกปรือ
อบรม เด็กมันโง่เอง เพราะฉะนั้น ต้องมีการวิเคราะห์
ตัวเองอย่างถูกต้องตามความจริงว่า เราไม่สามารถหรือเด็ก
ไม่สามารถ ปัญหาตัวนี้เกิดจากเรา หรือเกิดจากใคร
อย่างที่ท่านแสดงว่า

**พูดไปเขาไม่รู้กลับชู้เขา
ว่าโง่เง่ามเงอะเซอะหนักหนา
ตัวของตัวทำไมไม่โกรธา
ว่าพูดจาให้เขาไม่เข้าใจ**

ใช่ บางทีมันน่าเขกหัวเรามากกว่าเขกหัวเด็ก เพราะ
เราสอนให้เขาเข้าใจไม่ได้ แม้การวิเคราะห์ตัวเองตาม
ความเป็นจริงนั้น จึงเป็นเรื่องของคนที่มีความบริสุทธิ์ใจ
มีจิตใจสะอาดพอสมควร ไม่ใช่อะไรก็โยนให้คนอื่น แต่
มองดูว่าเพราะเราไม่สามารถ ทำไมเราสอนให้คนอื่นเข้าใจ
ไม่ได้

ชอบใจครูสอนประจำบาลคนหนึ่ง ตอนนั้นท่านก็แก่
แล้ว วันก่อนไปพบกัน พอรู้ข่าวพวกลูกศิษย์ไปประพฤติ
ไม่เหมาะสม ท่านบอกว่าเราไม่ดีเอง ตอนเธอเรียนหนังสือ
อยู่กับเรา เราไม่สามารถจะสอนให้เธอเป็นคนดีได้ ตอนนั้น
เธอออกไปสร้างปัญหา จึงเป็นความไม่ดีของเราเอง ฟังแล้ว

ก็รู้สึกประทับใจ แต่ว่าเราก็ต้องเห็นใจท่านเหมือนกัน เป็นครูสอนอยู่ ๔ ปีเท่านั้นเอง สมัยนั้นก็มีเพียงประถม ๔ เท่านั้น ประถม ๖ ประถม ๗ ก็เพิ่งเกิดทีหลัง

สรุปว่า ในการฝึกปรืออบรมนั้น เราจะต้องมีหลักการ วิธีการ ในการสอน สอนอย่างไร ภาษาบาลี ใช้คำว่า

“สันตัสสนา” คือแสดงเรื่องนั้นออกไปให้ชัดเจน อะไรก็ตามควรทำให้เข้าใจในเชิงนามธรรม รูปธรรมวิชาทางโลกส่วนใหญ่มักเป็นรูปธรรม มากกว่านามธรรม แต่ทำอย่างไรจึงจะให้เด็กเกิดความเข้าใจ วิธีการจัดการศึกษาในปัจจุบัน เราก็มีวิธีการหลากหลายออกไปเป็นอันมาก การศึกษานอกสถานที่ให้เด็กลงมือประพฤติกปฏิบัติ มีเครื่องมือเครื่องมือเข้ามาประกอบในการศึกษาเล่าเรียน เพราะฉะนั้น การให้เห็นสิ่งที่เป็นรูปธรรมจึงทำได้ง่าย แต่สรุปว่าต้องแสดงให้ชัด คือ จะต้องแสดงเรื่องที่ใกล้ที่สุดไปหาเรื่องที่ไกล เรื่องที่ง่ายไปหาเรื่องที่ยาก เรื่องที่สั้นไปหาเรื่องที่ยาว เรื่องที่หายากไปหาเรื่องที่ย่อยง่าย ต้องมีวิธีการต่าง ๆ ที่บางครั้งในประเด็นเดียว เราอาจจะต้องใช้ตัวอย่างอุปมาเทียบเคียงหลาย ๆ อย่างด้วยกัน เพราะอะไร เพราะเด็กมีพื้นฐานที่จะรับรู้จนเข้าใจไม่เหมือนกัน ดังนั้น การพยายามแสดงเรื่องให้ชัดเจน จึงเป็นการสำแดงออกถึงการมีปัญญาของผู้พูดว่า จะชี้ให้ชัดได้ขนาดไหน ขอให้ลองสังเกตดูจะพบว่า อะไรก็ตามที่

สามารถสะท้อนภาพ มีความเคลื่อนไหวได้ เป็นภาพที่ชัดเจน เมื่อเราได้ยินได้ฟัง เราจะมีคามตริ้งตราสูง ไม่ว่าจะเป็นโคลงอะไรก็บทหรือว่าโคลงโลกนิติ มีไม่ก็บทที่อยู่ภายในใจคน เพราะโคลงบางบทไม่มีความเคลื่อนไหว ไม่สร้างความประทับใจ หรือว่าบทกลอนของสุนทรภู่บางตอนก็ไม่กินใจ สำนวนปัจจุบันเขาเรียกว่าไม่กั้ตหู อ่านแล้วไม่กินใจ แต่ว่าบางอย่างที่มีความกินใจสูงมาก เราอ่านครั้งเดียวเราเข้าใจแล้ว เช่น

**แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
อันเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด
ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
มนุษย์นี้ที่รักมีสองสถาน
บิดามารดาร์กมักเป็นผล
ที่พึงหนึ่งพึงได้แต่กายตน
เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา**

เราจะเห็นว่ากินใจ มันกั้ตหูเรา อ่านครั้งเดียวเข้าใจทันที เพราะมองเห็นภาพหรือแม้แต่คำในคติธรรมดา ๒ บทไม่นึกว่าคำนี้จะมาจากแหล่งเดียวกัน เพราะพบกันคนละแห่ง พบห่างกันราว ๒๐ ปี พบบทหลังก่อนแล้วค่อยพบบทแรก แต่พอเอากลอนนี้มาสลับดู พบว่ากลอนนี้

มาจากแหล่งเดียวกัน บางครั้งนั่งรถวิ่งช้า ๆ เราอ่านจบ
เดียว เข้าใจทันที จำได้ เพราะอะไร เพราะมันกัดหู นั่น
คือคำกลอน ที่ว่า

*ยศและลาภหาบไปไม่ได้แน่
มีเพียงแต่ต้นทุนบุญกุศล
ทรัพย์สมบัติทิ้งไว้ให้ปวงชน
แม้ร่างตนเขาก็เอาไปเผาไฟ
เมื่อเจ้ามามีอะไรมาด้วยเจ้า
เจ้าจะเอาแต่สุขสนุกไหน
เมื่อเจ้ามามีมือเปล่าจะเอาอะไร
เจ้าก็ไปมือเปล่าเหมือนเจ้ามา*

ภาพสะท้อนขึ้นมาชัดมาก มองเห็นภาพเป็นฉาก ๆ
หรือบทโคลงพรรณนาภาพของมัจฉานุในโบสถ์วัดพระแก้ว
แต่งบรรยายประวัติมัจฉานุโคตรเหง้าได้เสร็จเลย อ่านครั้ง
เดียวเราเข้าใจ และจำได้

หลานลมหลานราพย์ทั้ง	หลานปลา
หลานมนุษย์บุตรมัทยา	นเรศพ้อง
ยลหาอย่างมัทยา	กายเสวต สวาแฮ
นามว่ามัจฉานุป็อง	กิ่งหล้าบาดาล

เห็นใหม่อ่านแล้วมองเห็นภาพ ตลอดโคตรเหง้า
บรรพชนบุรุษหน้าที่การงานเสร็จ โดยใช้ข้อความเพียง
๔ บรรทัดเท่านั้นเอง นั่นคือ ภาษาที่เราใช้สื่อแล้วเกิด
ความเข้าใจ เห็นประจักษ์ชัด มีความเข้าใจ มีความ
ประทับใจ โดยไม่จำเป็นจะต้องพูดมากอะไร ไม่จำเป็นที่
จะต้องชี้แจงแสดงมากอะไร

ปัญหาก็คือ ทำอย่างไรที่จะแสดงได้ชัด

ข้อนี้เป็นเรื่องของ การฝึกปรือ การพยายามอบรม
ทำงานด้วยวิญญาณของครู ถือว่าการที่เราสอนแล้ว เด็ก
ไม่เข้าใจนั้น เป็นการท้าทายให้เราเพิ่มปริมาณปัญญา
ปริมาณของความเมตตากรุณาให้สูงขึ้น เอาให้เข้าใจให้ได้
วิธีการในการอธิบายชี้แจงก็ใช้ไป ส่วนมากเรามี
รูปธรรมอยู่แล้ว ข้อสำคัญว่าสอนเรื่องอะไร แสดงเรื่อง
อะไร ต้องแสดงให้ชัด เพราะเป็นการพิสูจน์ถึงปัญญา
ของเรา ว่าเรามีปัญญาจริง จนได้รับยกย่องว่าเด็กคนนี้
โง่เหลือเกิน ใครสอนไม่ได้ ครูคนนี้ก็แกสอนได้ พระพุทธเจ้า
ทรงได้รับการยกย่องเป็นพิเศษตรงนี้ ท่านนี้กอกใหม่ ทรง
เป็นสารีที่ฝึกคนชั้นเยี่ยม ใคร ๆ ฝึกไม่ได้ พระพุทธเจ้า
ท่านฝึกของท่านได้ มหาโจรไล่ฆ่าคนเป็นร้อย ๆ พัน ๆ
ใครฝึกไม่ได้ ไล่ฆ่าทั้งนั้น พอเจอพระพุทธเจ้าฝึกได้ ฝึก
ได้ด้วยคำพูดที่พิสูจน์ได้ เห็นประจักษ์ชัด

องคุลีมาล กล่าวว่า “สมณะ หยุดก่อน”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เราหยุดแล้ว แต่เธอนั้นยังไม่หยุด”

องคุลีมาลคิดว่า สมณะองค์นี้พูดอย่างไร ท่านก็ยังคงเดินอยู่ แต่ท่านบอกว่า ท่านหยุด แต่เราหยุด ท่านบอกว่าเราไม่หยุด เมื่อถามไป พระพุทธเจ้าบอกว่า “เราหยุดแล้ว จากการฆ่าสัตว์ จากการเบียดเบียน จากประทุษร้ายสัตว์ แต่เธอนั้นยังไม่หยุด ยังมีมือชุ่มด้วยโลหิต ยังไม่หยุดทำบาป”

องคุลีมาลฟังแล้วเห็นจริง เห็นชัด ดาบร่วงจากมือเลย นั่นคือคำที่มันเห็นประจักษ์ชัด เหมือนอะไร เหมือนพระนเรศวร

“เจ้าพี่จะมัวยืนข้างอยู่ทำไม ขอให้เราสองพี่น้องออกมาชนข้างกัน ให้เป็นที่ประจักษ์แก่เสนาข้าราชการทั้งหลาย เพราะกษัตริย์ในโอกาสต่อไป จะมาชนข้างเหมือนเราพี่น้องนั้นไม่มีอีกแล้ว”

พระมหาอุปราชาไม่มีทางทำอย่างอื่นได้เลย นอกจากออกมาชนข้าง นั่นคือคำพูดที่ถ่ายทอดได้ ประจักษ์รับได้สัมผัสได้ ดังนั้นท่านจึงบอกว่า สันทิสสนา คือแสดงให้ประจักษ์

สมาทปนา เชิญชวนให้เห็นตามคล้อยตาม เวลาที่สอนนักเรียน เด็ก นักศึกษา หรือใครก็ตาม เรามักมอง

ไปในแง่คะแนน ในแง่เกรด จะได้ ๑, ๒, ๓ เอ บี ซี ดี อะไร ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่ล้มเหลว เพราะไปให้ความสำคัญแก่ปริญญาบัตร ประกาศนียบัตร แต่ในแง่ของความ เป็นจริงแล้วจะเห็นว่า การแสดงออกซึ่งความรู้ของเขา ที่เป็นผลประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและบุคคลอื่นตามหน้าที่ของตน นั่นคืองานจริง ๆ ไม่ใช่ตัวแผ่นกระดาษ ทำอย่างไรจึงสามารถเชิญชวน กระตุ้นเตือน เร่งเร้า ให้เกิดฉันทะ อุตสาหะ ที่จะเรียน ที่จะประพฤติปฏิบัติ เพราะวิชาการทั้งหลายต้องเดินได้ ครูจะต้องสอนเด็กให้เธอเข้าใจ ไม่ใช่เรียนท่าตรงนี้ จบแล้ว เก่งแล้ว แต่จะต้องผ่านขั้นตอนอีกมาก เพราะตามความจริงที่สอนเขาเรียกว่าเป็นปริยัติ เป็นการเรียนรู้ ซึ่งจะต้องออกมาในภาคปฏิบัติ โดยลงมือประพฤติปฏิบัติ จากนั้นจึงจะรับผลจากการปฏิบัติ จึงจะออกมาเป็นผลประโยชน์ตามที่เราต้องการได้ ไม่ใช่ว่าอยู่ในหนังสือที่ท่านโบราณท่านบอก "วิชาความรู้ที่อยู่ในตำรา ไม่ได้ชื่อว่าวิชา" แม้จะมีก็เหมือนไม่มี สิ่งที่มีก็เหมือนกับไม่มี โบราณท่านบอกไว้ ๓ เรื่อง คือ

ความรู้ที่อยู่ในตำรา
สามีกรรรยาที่ไม่อยู่บ้าน
ทรัพย์สมบัติซึ่งอยู่ที่คนอื่น

สามอย่างนี้ท่านว่ามีก็เหมือนไม่มี เพราะไม่สำเร็จ
ประโยชน์ เมื่อต้องการได้รับประโยชน์จากสิ่งและคนนั้น
บางคนเอาหนังสือมาอวด เต็มไปหมด แต่ถามว่าหนังสือนี้
มีเนื้อหาว่าอย่างไร ถ้าไม่รู้ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร เรื่อง
เหล่านี้จึงต้องนำมาใช้ในการพัฒนาปัญญา เพื่อให้คนดู
เห็นว่า คนนี้เป็นคนที่มีความรู้จริง มีปัญญาจริง เพราะ
คนอื่นพูดผิดได้ แต่คนมือชั้นครู ไปสอนผิดไม่ได้ คน
ระดับครูบาอาจารย์จะต้องพิสูจน์ปัญญาของตัวเองได้ ท่าน
จึงบอกว่า สมาทปนา คือเชิฏฐชน ชักชวน ให้เห็นตาม
คล้อยตาม ปฏิบัติตาม มีความกระตือรือร้นที่จะมุ่งไป
ข้างหน้าโดยไม่หวาดหวั่น ควรมีความเชื่อมั่นในตัวเอง
เด็กบางคนขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ครูอาจารย์บางท่าน
มักจะไปยอมรับว่าเด็กคนนั้นหัวไม่ดี หัวไม่ดีอาจมีส่วน
บ้าง แต่เพียงเล็กน้อย จะเห็นว่าเรื่องหัวดี ไม่ดี มีส่วน
อยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ถ้าคนมีความตั้งใจจริง มีฉันทะ
อุตสาหะจริง เคยพบคน ๆ หนึ่ง ปัจจุบันเป็นผู้จัดการ
หมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่ ตอนเป็นนักเรียนสอบได้คะแนน
พอผ่านทุกชั้น แต่เมื่อถูกเพื่อนล้อเลียนเข้าบ่อย ๆ ตอน
เรียนมหาวิทยาลัยเกิดเรียนเก่งอย่างน่าทึ่ง ได้ปริญญาตรี
๒ ปริญญา และปริญญาโทจากสหรัฐ กลับมาทำงาน
ก้าวหน้ารวดเร็วมาก นี่แสดงว่าเขาฮึดสู้ขึ้นมา จึงไปได้
เพราะปมเด่นของคนบางคนไม่มีใครดึงออกมาใช้เพราะ

ไม่มีตัวกระตุ้น ไม่มีตัวเร่ง ดึงเอาคุณสมบัติเหล่านั้นออกมา และบางทีจึงเฉาไป เพราะคุณสมบัติเหล่านี้ไม่ได้รับเชื้อ ไม่ได้รับอาหาร ในที่สุดเฉาตายไป แต่ถ้ามีคนสามารถดึงให้เธอเอาคุณสมบัติเหล่านั้นออกมาได้ เธอก็จะประสบความสำเร็จในสายของเธอได้ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นสายใดสายหนึ่งโดยเฉพาะ

สมมุติเตชณา คือ กระตุ้น เร่งเร้า ให้เกิดความกล้าหาญ ให้เกิดความเชื่อมั่น ไม่ท้อถอยเหมือนช่างศึก แม้จะแก่เฒ่า แม้จะติดหล่ม แต่เมื่อได้ยึนกลองศึก ก็สามารถที่จะวิ่งไปเข้าสู่สงครามได้ หรือว่าถอนตนขึ้นมาจากหล่มได้

สัมปหังสนา ให้คนฟังรู้สึกเพลิดเพลิน อีกประการหนึ่งถือว่าสำคัญมาก เวลานี้ยังมีความรู้สึกที่ว่า ความคิดความอ่านของครูบาอาจารย์บางคนยังเพี้ยน ๆ วันก่อนมีอาจารย์ท่านหนึ่งมากระซิบบว่า ท่านเจ้าคุณพูดให้ตลก ๆ หน่อย จึงบอกท่านว่า คุณต้องการตลกคุณไปเชิญล้อต๊อกมาพูดซิ เรื่องอะไรกัน ความคิดระดับครู อาจารย์ จะสอนเด็กจะต้องอาศัยตลกทำไม ทำไมเอาเนื้อหาสาระมาพูดให้เด็กเข้าใจไม่ได้ คราวหนึ่งมีการอบรมศาสนทายาทที่พิษณุโลก ๕ วัน ไปเลิกตอน ๔ ทุ่มของทุก ๆ คืน มีสามเณรตัวเล็ก ๆ อายุ ๑๒-๑๓ ปี ๑๕ รูป นอกนั้นก็มีความดีโยม พระจากที่ต่าง ๆ ประมาณ ๒๐๐ ท่าน ตาสว่าง

โพลงทั้งหมด ทั้งวันทั้งคืนเลย ๕ วัน ๕ คืน เนื้อหานี้
ไม่มีเรื่องตลก เอาจริงเอาจังทั้งหมด เรียกว่าปลุกวิญญาณ
ชาวพุทธกันทีเดียว เณรตัวเล็ก ๆ บวชภาคฤดูร้อน
อยู่ได้ตลอดรายการ ไม่วิ่งไม่ชนไปไหน นั่งฟังอย่างมี
ความตั้งใจ แม้จะไม่มีเรื่องตลก ข้อสำคัญให้รู้สึกเพลิน
ในเนื้อหาวิชา คือ เข้าใจ รู้สึกฟังแล้วเกิดความเข้าใจ
อยากจะฟังต่อ อยากจะศึกษาต่อสืบต่อไป นี่ก็อยู่ที่ความ
สามารถของครูเท่านั้น จะเกิดขึ้นจากอะไร เกิดขึ้นจาก
การภาวนีโย คือ ฝึกปรืออบรมตนเอง

๕. วัตตา

หมายความว่า การใช้ความสามารถในการแนะนำ
สั่งสอนอบรม อบรมเป็นคำที่ใช้ดี เคยสังเกตไหม อบรมนั้น
หมายถึง กระทำให้หอม ให้สุข รมนั้น กระทำให้ติดแน่น
สองอย่างรวมกันเป็นการกระทำให้สิ่งนั้นหอม สุข และ
ติดแน่น อบรมความรู้ให้ติดแน่น อบรมให้ความคิดที่ดี
ติดแน่น ความสามารถที่ดีติดแน่น และคุณธรรมที่ดี
ติดแน่น จะพูดจะทำอะไรก็ตาม นึกถึงคำสั่งสอนของครู
โบราณใช้คำว่า ฝึกปรืออบรมบ่มนิสัย เห็นภาพไหม ฝึก
ปรืออบรม บ่ม จนติดเป็นนิสัย บ่มอยู่นั้นแหละ ไม่จำเป็น
จะต้องมาก แต่บ่มอยู่เรื่อย ๆ เพราะอะไร เพราะนั่นคือ
การสร้างพฤติกรรมทางบวก จะเห็นว่าเรามองต้นไม้
จากปลายหมี่มา ไปนับดูชิมี่เท่าไร แต่ถ้ามองจากโคนมี

ต้นเดียวเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้น ทำอย่างไรเราจึงจะ
ฝึกปรือ อบรม กันไปจนติดเป็นนิสัยได้ พอติดนิสัยแล้ว
ความดีต่าง ๆ จะติดตามมาเอง เช่นอะไร จงดูพฤติกรรม
ถาวรของคนเด่น ๆ อย่างกวนอู เทพเจ้าแห่งความกตัญญู
เปาบุ้นจิ้น เทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ เห็นไหมธรรมชาติ
ข้อเดียว คนหนึ่งกตัญญู คนหนึ่งซื่อสัตย์ แต่กตัญญูคือ
อะไร ซื่อสัตย์คืออะไร จะกระจายตัวเองเหมือนกับแม่เหล็ก
แม่เหล็กนั้นลากไปตรงไหน มันจะดูดเหล็กด้วยกัน เข้ากัน
เป็นพวกเดียวกัน เข้ากันเป็นพืดไป

ไม่ต้องไปติดใจในรายละเอียดให้มากนัก บางทีไป
ติดใจในรายละเอียด เช่นคำขวัญที่ว่า

สามัคคี มีวินัย ใฝ่คุณธรรม

องค์การสหประชาชาติว่า ร่วมแรงแข่งขัน ช่วยกัน
พัฒนา ใฝ่หาสันติ รวมแล้วเป็น ๖ ข้อ เอามารณรงค์
พร้อมกัน คนไทยชอบมากเรื่องอย่างนี้ พอรณรงค์
พระบรมราชาวาท ๔ ข้อ เอาค่านิยมพื้นฐาน ๕ มา
ประกบ รวมเป็น ๙ ทำไมไม่เอาเพียงข้อเดียวคือ ปฏิบัติ
ตามคุณธรรมของศาสนา ศาสนาไหน ท่านเป็นศาสนิก
ในศาสนาไหนละ ก็ปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนาที่
นับถือนั้นแหละ คำสอนเช่นนั้นก็มีทุกศาสนา ไม่ต้องไป
ห่วง แต่คนที่อนุศาสน์สั่งสอน คือ ศาสตราของเขา เขา
นับถืออยู่แล้ว เราเพียงแต่มาตอกย้ำ โดยเอาหลักธรรม

ของท่านมาเชิญชวนให้ประพฤติปฏิบัติตาม จะมีน้ำหนัก
เชิญชวนให้สนใจปฏิบัติตามหรือคำที่ว่าคือ สามัคคี
มีวินัย ใฝ่คุณธรรม

มองดูว่าฐานสำคัญของคำขวัญอยู่ที่ไหน?

อยู่ตรงที่ใฝ่คุณธรรม คนเราถ้าใฝ่คุณธรรม จะมี
วินัยในตนเอง คนที่มีวินัยทำอะไรก็จะสามัคคีกัน ไม่จำเป็น
จะต้องพูด

เพราะเป็นการสะท้อนเฉย ๆ แล้วเอาไปผนวกอีก
๓ ขององค์การสหประชาชาติก็ได้ ร่วมแรงแข่งขัน ช่วย
กันพัฒนา ใฝ่หาสันติ คนสามัคคี มันก็ร่วมแรงแข่งขัน
นั้นแหละ ร่วมแรงแข่งขันก็เป็นการพัฒนานั้นแหละ พูด
ไม่พูดมันก็เป็นการพัฒนาอยู่นั่นเอง เมื่อพัฒนาแล้ว
ผลจะออกมาเป็นสันติ พูดไม่พูดมันก็เป็นสันติอยู่นั้นแหละ

เห็นใหม่ว่าจริง ๆ แล้วก็คือ ใฝ่คุณธรรม นั้นเอง
ไม่ต้องนับลากยาวเหยียดก็ได้ จะทำให้คนกลัว ไม่กล้า
ปฏิบัติ คำขวัญเขาจึงไม่ใช่มาก ๆ เขาจะมีประเด็นเดียว
คือ เน้นที่โคนไม้ ไม่ต้องพูดถึงกิ่ง ใบ ดอก ผล เหมือน
ชาวสวนบอกลูกก่อนตายว่า พ่อจะตายแล้ว ทรัพย์สินสมบัติ
ของพ่อก็อยู่ในสวนนั้นแหละ ลูกต้องการก็ไปขุดเอาเถิด
พูดเท่านั้น ต้องขุดหาทั่วสวน เสร็จแล้วเป็นอย่างไร ต้นไม้
ผลิดอกออกผลมาก ขายได้เงินมาก จึงกลายเป็นมรดกที่

ถูก ๆ ได้รับ นี่คือวิธีการ เรามีวิธีอยู่แล้ว แต่เราไม่เอา
มาใช้เอง

ดังนั้น วัตถุประสงค์ การกล่าวคำแนะนำ การชี้แจงสั่งสอน
อรรถาธิบาย ตอบปัญหา สารพัด อยู่ในคำว่า วัตถุประสงค์
ต้องพยายามทำบ่อย ๆ มุ่งพัฒนาใน ๔ ด้าน คือ ความรู้
ความคิด ความสามารถ ความประพฤติดี ว่าทำอะไร
คนที่เราสอนจึงจะคิดได้ คิดดี คิดเป็น คิดชอบ มันเดิน
กัน ๔ จังหวะ

จากรายงานของแพทย์ทางจิตเวชบอกว่า จากปี
๒๕๑๖-๒๕๒๙ สภาพทางจิตของคนส่วนมากมีความ
เปลี่ยนแปลงไป ๔ ช่วงด้วยกัน คือ

สภาพขวัญกระเจิง

ขวัญกระเจิงเป็นอย่างไร คือความที่ไม่มีทิศทาง
เหมือนกระต่ายตื่นตูม ไม่มีทิศทางในการวิ่ง แสวงหา
ที่พึ่งสับสนเพื่อให้ได้หลักเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว สภาพจิตใจ
ของคนจึงสับสนวิ่งหาที่พึ่ง จะเห็นว่าสมัยนั้นเหรียญ
หลวงพ่อดี ๆ ดังมาก เจ้าพ่อเจ้าแม่จตุกันใหญ่ นั้น
แสดงให้เห็นว่าสภาพจิตของคนสับสน จะมีคนกลุ่มหนึ่ง
หาโอกาสจากความสับสนทางด้านจิตใจของคนแสวงหา
ประโยชน์เพื่อตนเอง แก้ปัญหาได้ไม่ได้ไม่รู้ แต่มีคนช่วย
แก้ปัญหาให้เขาได้ด้วยตัวเองแน่ ไปหาหลวงพ่อดี ๆ

เจ้าแม่ จะเอาเงินเท่าไรก็เอากัน จนคนทรงที่เคยอยู่บ้าน
เล็ก มีคฤหาสน์อยู่ ลูกข้างก็เหมือนเดิม

เมื่อแสวงหาสับสนมากเข้าก็ไม่ได้หลัก พอถึงจุดหนึ่ง
ก็กลายเป็นสภาพที่เขาทำให้คนพวกหนึ่งใช้ชีวิตไปอย่าง
แข็ง ๆ ชั่งกะตายไปวัน ๆ พอแข็งมากเข้าเลย มีอาการ
ผิดปกติ ตัวเลขบอกว่า คนไทยมีอาการทางจิต ประสาท
สูงเพิ่มขึ้นถึงปีละ ๑๔.๕% นั่นคือสิ่งที่เป็นการ
ต่อเนื่องกันมา จากสภาพขวัญกระเจิง ทะยอยเป็นลูกคลื่น
มาอย่างนี้ ที่น่าสังเกตคือ รายงานว่าตัวเลขเหล่านั้นเป็น
ผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ที่ตกอยู่ในอาการทั้ง ๔ ที่น่า
ประหลาดขึ้นไปยิ่งกว่านั้นก็คือ ไม่ใช่คนธรรมดา แต่
เป็นคนมีความรู้ดี

ได้ทราบมาว่า อาจารย์สอนระดับวิทยาลัยท่านหนึ่ง
เอาโฉนดที่ดิน เป็นแปลง ๆ ไปบูชาเจ้าแม่คนหนึ่งหมด เจ้าแม่
รวยแต่อาจารย์กลับเป็นโรคประสาท มีอาจารย์วิทยาลัย
คนหนึ่งระแวงว่าสามีมีชู้ นอนคิดกลุ่มอยู่คนเดียว สามีไป
ราชการต่างจังหวัด ๗ วัน กลับมาถึงภรรยาอนตาย
อยู่แล้ว นี่คืออะไร? คือ

สภาพขวัญกระเจิง, วิ่งหาสับสนจนเกิดแข็ง เครียด
จิตประสาทเก็บกดอารมณ์ ก็จบลงด้วยเจตตาย

ปัญหาเหล่านี้จึงเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากจิตที่
ตกอยู่ในสภาพขวัญซึ่งกระเจิง เพราะอะไร เพราะอยู่

อย่างไม่มีหลัก ไม่มีหลักอะไร? ไม่มีหลักคิด ไม่สามารถที่จะคิดเรื่องต่าง ๆ หรือคิดให้ได้ อะไรก็ตามต้องคิดให้ได้ อย่างคิดในแนวใดแนวหนึ่ง คิดในแนวที่มันเป็นจริง เป็นจริงอย่างไร? ต้องคิดให้ได้และพยายามคิดให้ดี สิ่งอะไรถ้าเราคิดดี สิ่งนั้นจะมีค่ามากขึ้นตามความคิดของเรา พัฒนาไปจนถึงคิดให้เป็น ถ้าคิดเป็นแล้ว ไม่มีอะไรรุงรัง แต่ส่วนใหญ่เรามักจะคิดไม่เป็น บางทีก็เอาอะไรต่ออะไรมาไม่รู้ ยุ่งไปหมด

คราวหนึ่ง มีคนมานิมนต์ให้ไปอบรมในที่ประชุมแห่งหนึ่ง แต่เพราะมากกระทบหันหันเกินไป ไม่มีเวลาให้ บอกว่า ถ้าเป็นสองโมงครึ่งตอนเย็นได้ แต่ช่วงเช้าถึงบ่ายไม่ว่าง คนที่มานิมนต์แสดงอาการร้อนรอนใจมาก บ่นว่าแล้วจะทำอย่างไรกันดีนี้ กำหนดการก็ได้ออกไปแล้ว จึงบอกเขาว่า

กฎทุกอย่างคนสร้างขึ้น เป็นความคิดของคนยุคนี้ ไม่ใช่ยุคโบราณที่ว่าไปหยิบเขียนหมากคร่อมเสากล้วยตั้งมือออกมาไม่ได้ เรียกผู้มาช่วยตัดเสากล้วย ความคิดอย่างนั้นมันเขย เพราะเป็นเรื่องที่คนคิดสร้างขึ้น แม้รัฐธรรมนูญเรายังแก้ได้ กฎหมายเรายังแก้ได้ กำหนดการต่าง ๆ นี้คุณพิมพ์กันขึ้นเอง ทำไมคุณไม่สลบเสีย ให้พระก็มาได้ ให้พวกคุณดำเนินกิจการกันได้ กิจการของคุณทำไปเสียก่อนตั้งแต่แปดโมงครึ่ง ทำกันมาให้เสร็จ เสร็จ

แล้วพระก็ไปปิดรายการ คุณเสร็จตอนไหน ตอนสอง
โมงครึ่ง พระก็พูดสองโมงครึ่ง เสร็จตอนสามโมง พระก็
ไปพูดตอนสามโมง กิจกรรมยังเหมือนเดิม เพียงแต่
เปลี่ยนเวลา เปลี่ยนเวลาไม่เห็นมันเดือดร้อนอะไร แต่
งานมันเดินได้นั้นมันก็คือเรื่องต้องคิดให้เป็น ไม่ใช่ไปยอม
สยบอยู่กับอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง

สิ่งทั้งหลายนั้น มนุษย์เป็นคนสร้างขึ้น ทำไมมนุษย์
จึงต้องยอมสยบอยู่กับอำนาจเหล่านั้น ไปกลัวสิ่งเหล่านั้น
อย่างผีนี้ก็เหมือนกัน ที่คนกลัวผีที่จริงผีเราก็สร้างขึ้นมา
ผีมันเป็นสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่โดยธรรมชาติของมัน แต่เรา
สร้างให้เกิดความน่ากลัวขึ้นมาในจิตใจเรา สร้างขึ้นมา
เอง เพราะฉะนั้น เราสร้างขึ้นใหม่ อย่าให้เกิดความ
กลัว คือคิดให้เป็น จนถึงพัฒนาให้เกิดความคิดชอบ แต่
การพัฒนาคนอื่น จะต้องมองภาพอีกภาพหนึ่งนี่ก็ออกใหม่
เตี้ยอุ้มค่อม เตี้ยอุ้มค่อมเป็นภาพที่ดีมาก ทำอย่างไร
ก็ไปไม่รอด เพราะเตี้ยกับค่อมนี้สูงเท่ากัน ไม่มีใครอุ้ม
ใครได้ เปลี่ยนเป็นค่อมไปอุ้มเตี้ยก็อุ้มไม่ได้ โบราณเขา
บอกว่าเตี้ยอุ้มค่อม โดยนัยะหนึ่ง หมายความว่าผู้สอนกับ
ผู้รับการสั่งสอนมีมาตรฐานเดียวกัน พื้นฐานระดับเดียวกัน
ผู้สอนก็คิดไม่เป็น แล้วจะสอนให้คนอื่นคิดเป็นได้อย่างไร
เพราะฉะนั้น จึงต้องพัฒนา การพัฒนาตัวเองในส่วนนี้ด้วย

อบรมฝึกปรือให้คิดได้ คิดดี คิดเป็น คิดชอบ เราเองก็
ต้องคิดได้ คิดดี คิดเป็น คิดชอบ

ในด้านความสามารถ เคยไปในวิทยาลัยบางแห่ง
นักศึกษานั่งสมาธิเรียบร้อย กลุ่มหนึ่งเดินรำกันกอดรัด
พืดเหวี่ยงกันเหวี่ยงไปหมด เหมือนจำลองนรกกับสวรรค์
มาไว้ในที่เดียวกัน ทำไมจะต้องมีสูตรเดินรำ เราเอเซีย
เราไม่ใช่ฝรั่ง เดินรำต้องไปเดินรำในเมืองหนาว เมืองเรา
บ้านเรา รำวงนะดีแล้ว ไปเดินรำ เหงื่อออก เหงื่อออกก็
ต้องทำอะไร ก็ต้องติดแอร์ ติดแอร์ก็เสียค่าไฟฟ้า เสีย
ค่าไฟฟ้าก็เสียน้ำมันเสียน้ำมัน ก็เอาเงินไปให้แขกครบกัน
หาเรื่องให้ตัวเองเดือดร้อน

เพราะฉะนั้น เราก็น่าจะเรียนเฉพาะในสายของเรา
ความสามารถในสายเรา ถ้าเราจะสามารถในสายเขา
จะเห็นว่า เช่น ฝึกยิมนาสติก แต่ถ้าฝึกตะกั้นแล้ว ฝรั่ง
ก็สู้เราไม่ได้ เพราะเราตะเป็นตั้งแต่อยู่ในห้องแล้ว ควร
เอาคุณสมบัติเด่น ๆ ของเรามาฝึกปรือคนของเราให้เป็น
เอกลักษณ์ของชาติที่น่าทึ่ง น่าสนใจ

อย่างฝรั่งเขาบอก เขาไม่ได้มาดูอาคาร เขา มาดูวัง
ดูวัด เขามาดูธรรมชาติ มาดู ๓ อย่างเท่านั้นเอง อย่างอื่น
มีอะไรให้ในเมืองไทย อุตสาห์ไปสร้างเดี๋ยวนี้ล่ะทรงอะไร
ทรงอิตาลี ทรงสเปน มาสร้างกัน มาสร้างกันทำอะไร?
บ้านอย่างนั้น เหมาะสำหรับอยู่เมืองหนาว เมืองไทยไม่มี

ความจำเป็นอะไร ไม่น่าจะสร้างอาคารสถานที่ลักษณะ
นั้น เวลานี้แม้แต่สถาปนิกเองเขาออกแบบอาคารสถานที่
เพื่อให้เหมาะสมสำหรับการติดแอร์เท่านั้นเอง บางทีก็
เปิดไม่ได้เลย แล้วถ้าไฟดับล่ะจะทำอย่างไร ก็อยู่ไม่ได้
นี่คือเราไม่ได้คิดเผื่อ

ผิดกับความคิดของคนโบราณ ความคิดของคน
โบราณที่สร้างบ้านไม่ต้องใช้ตะปูก็ได้ ท่านรู้ว่าบ้านของ
ท่านอยู่ในที่ราบลุ่ม อยู่ชุกยาเป็นที่ราบลุ่ม บ้านไทยสมัย
โบราณจึงมีใต้ถุนสูงทั้งหมด น้ำมาไหลผ่านใต้ถุน ล้าง
ใต้ถุนให้สะอาดด้วย ไม่มีน้ำท่วมขังอย่างในปัจจุบันนี้ นั่น
เรียกว่าเป็นผู้มีความคิดได้ คิดเป็น ตลอดถึงสำแดงออก
มาในทางความสามารถ ในการที่จะอยู่ท่ามกลางความ
วิปริตของดินฟ้าอากาศได้ โดยตัวเองไม่เป็นอันตราย มา
ก็ตีเหมือนกัน มานั่งตกปลาอยู่ที่ชานเรือนไม่เดือดร้อนอะไร
เตรียมตัวพร้อมไม่ก็วันแล้ว น้ำจะท่วม น้ำจะมา คิดจะ
เก็บอะไร ไม้มันลอยน้ำมา เก็บไว้ทำฟืนก็ได้ มานั่งตกปลา
เล่น ว่าไปเรื่อย ๆ

เพราะฉะนั้น พัฒนาการความสามารถของคนในแต่
ละด้าน โดยเฉพาะวิชาชีพในปัจจุบัน นักศึกษา
วิทยาลัยนั้นว่างงานกันมาก เป็นเรื่องน่าห่วง ทำอย่างไร
จึงจะสามารถสร้างคนให้มีความสามารถเฉพาะด้าน
จะเป็นด้านไหนก็ตาม ในการสอนนั้นต้องให้เด็กมีความ
๕๐

สามารถจริง ๆ ทำอย่างไรก็ต้องสอนบ่อย ๆ ต้องทำบ่อย ๆ
ทำจนมีความชำนาญ มีความคล่องแคล่ว

ประการต่อไปคือ การฝึกปรืออบรมจนติดเป็น
นิสัยให้ประพฤติได้ ประพฤติดี ประพฤติชอบ

ท่านผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง บอกว่าเดี๋ยวนี้คนบางคนความรู้
ก็ดี ความคิดก็ดี ความสามารถก็ดี แต่เสียนิดเดียว เลว
เลวใช้ไม่ได้ จึงต้องอบรมให้เด็กประพฤติดีด้วย

ประพฤติดีหมายความว่าอย่างไร? หมายความว่า
ต้องพิสูจนปัญญาและความเมตตากรุณาที่เรามีต่อเด็ก
ให้คนอื่นเขาเห็นว่าครูคนนี้เขาเอาจริง ตั้งใจจริง มีเมตตา
กรุณาต่อเด็กจริง รักหวังดีต่อเด็กจริง ไม่ใช่งานอาชีพ
ใครคิดว่าวิชาครูเป็นวิชาชีพ จัดว่ามีความคิดแคบ ขาย
ก่ายเตี้ยยังดีกว่าได้เงินมากกว่า ถ้าเป็นครูต้องเป็นด้วย
วิญญาน ไม่รวบเงินแต่ว่ารวยน้ำใจ รวยความดี รวย
ความสุขใจ เห็นศิษย์มีความเจริญก้าวหน้า แต่จะให้
รวยเงิน รวยยาก เพราะเป็นผู้อนุเคราะห์คนอื่น ไม่ใช่
เป็นผู้บำรุงบำเรอตนเอง

วณักขโม

คือ ต้องอดทน อดทนต่ออะไร? อดทนต่อทุกเรื่อง
สถาบันทางการศึกษา เป็นสถาบันผู้นำทางวิญญานของ
สังคม ไม่ว่าจะวัดหรือสถาบันการศึกษาที่สังกัดกระทรวง
ศึกษาธิการ หรือสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย น่าจะเป็น

ผู้นำทางวิญญาณ ทางความประพฤติ แต่เราจะพบว่า
เวลานี้ บัณฑิตที่เคลื่อนไหวมากที่สุด อยู่ที่กระทรวง
ศึกษา พวกนี้จิตไม่ค่อยว่าง เอากระดาษหลวง หมึกหลวง
โรเนียวหลวง แล้วก็พิมพ์ดำคนของหลวง ไม่น่าเกิดใน
สถาบันนี้ สถาบันพระศาสนาก็เหมือนกัน ไม่ควรที่จะเกิด
แต่มันเกิด ทีนี้หากเราอยู่ในสถาบันนี้เราทำอย่างไร?
คนในสถาบันนี้ก็ต้องใช้อุดหนุน ใน ๔ เรื่อง

๑. เรื่องความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติ

๒. อุดหนุนต่อความเหนื่อยยากลำบากในกิจการงาน
ต่าง ๆ ถ้าเราเทียบเคียงกันจริง ๆ แล้ว พวกครูบาอาจารย์
ในสมัยปัจจุบันได้สถานะสูงมาก เคยตั้งปัญหาถามที่
อาจารย์มหาวิทยาลัยเขาเล่น ๆ ว่า เคยคิดใหม่นายพล
ที่กระทรวงไหนมากที่สุด?

ท่านบอกกระทรวงกลาโหมมากที่สุด บอกว่าไม่ใช่
หรือก ทบวงมหาวิทยาลัยนะนายพลมากที่สุด คือ ซี ๘
ก็อัตราเดียวกับนายพล เพราะซี ๘ สังกัดทบวงมหา-
วิทยาลัย และกระทรวงศึกษาธิการไม่น้อยเลย ระดับ
นายพลทั้งนั้น เขาไม่เรียกขานตัวเอง เพราะไม่มีปืน
จริง ๆ ก็อัตราเดียวกับนายพลทั้งหลาย พูดถึงสวัสดิการ
ที่รัฐให้มามากพอ ถ้าครองชีวิตเป็นก็ไม่เดือดร้อน

เพราะฉะนั้น เรื่องนี้ก็ทนได้ ทนไม่ยากด้วย ข้อ
สำคัญต้องมองข้างล่างด้วย คนส่วนใหญ่มักจะมองข้างบน

คือไปเทียบเคียงว่า แหมเรายังไม่ทันคนนี้เลย คนนี้เรียนมา
รุ่นเดียวกับเรา ได้ตั้ง ซี ๔ แล้วเรายังเพิ่ง ซี ๗ อยู่เลย
แต่ไม่นึกว่าเพื่อนเราที่มันไถนา ทำสวน ที่ขับรถอยู่
มากมาย ทำไมไม่นับด้วย พวกกรุ่นราวคราวเดียวกับเรา
ไม่ได้อยู่ข้างบนเราเสมอไป อยู่ข้างล่างเรามากกว่าเรา
เท่าไร ก็ต้องมองในลักษณะนี้ด้วย

๓. อุดหนุนต่อทุกขเวทนาต่าง ๆ

๔. อุดหนุนต่อคน จะเห็นว่าคนนั้น มี ๓ ประเภท
ผู้ใหญ่คนระดับเสมอกัน และคนระดับล่าง โดยพื้นฐาน
ควรใช้ความพยายาม

สร้างการยอมรับให้เกิดขึ้นแก่ผู้บังคับบัญชา

การนับถือให้เกิดขึ้นแก่ผู้ร่วมงาน ผู้เสมอกัน

สร้างการเคารพเชื่อฟังแก่ผู้น้อย

แต่ว่าคนเหล่านั้น มีความหลากหลายมาก เราจะให้
เป็นอย่างไรที่เราต้องการเสมอไปไม่ได้ ไม่ควรไปตั้งผลเลิศ
ว่า ให้เขาเป็นอย่างที่เราเป็นหรืออย่างที่เราต้องการให้เขา
เป็น เพราะเราจะเดือดร้อน เขาคงต้องเป็นอย่างที่เขาเป็น
แต่เมื่อเราเกี่ยวข้องกับบุคคลเหล่านั้น ด้วยความระมัด
ระวัง ด้วยเหตุด้วยผล ไม่เล็งผลเลิศนัก หน้าที่อะไรที่เรา
ทำได้ เราก็ทำ แต่อย่าทำในเรื่องที่เราทำไม่ได้ ส่วนมาก
จากการสังเกต แนวความคิดอย่างคนระดับครูบาอาจารย์
มักจะคิดในห้วงแคบ ๆ ไม่ได้มองทางภาคสนาม บางที

เกรี้ยวกราดรุนแรง ทำให้รัฐบาลจึงส่งเสริมอธิบายมุข
ทำไมจึงไม่ทำลายโรงงานสุรา โรงงานยาสูบ ทำไมไม่
เลิกการประมูลเหล้า เลิกขายเหล้า เลิกคนต้มเหล้าและ
บางที่ก็เพี้ยน ๆ พระบางพวกบอก ให้เลิกบูชาด้วยดอกไม้
รูปเทียนไปเลย เป็นการพูดโดยขาดการรับผิดชอบ

จะต้องมองว่า สิ่งทั้งหลายนั้น เหมือนกับเรากดลูกโป่ง
ถ้าเรากดแล้ว มันจะแฟบตรงนี้ แต่มันโป่งอีกแห่ง พร้อม
ที่จะระเบิด จะเอาอย่างไร ถ้ากดแล้วมันระเบิด อย่าลืมนะ
ว่ากระบวนการแต่ละกระบวนการ เช่น กระบวนการ
ของสุรา แนนอนผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย แต่คือเศรษฐกิจ
คนอยู่กับเรื่องนี้ มีชีวิตผูกพันอยู่กับเรื่องนี้เป็นล้าน ๆ
ในบ้านในเมืองเรา ถ้าเราเลิก แล้วคนเหล่านี้เล่า เราจะ
เอางานจากไหนให้ทำ เราก็ต้องหางานสำรองไว้ก่อน
แล้วเอางานมาจากไหนมีปัญหาแล้ว พวกผลิตละ ไหนผู้บริโภคนะ
ละ เพราะสินค้าที่เราผลิต มีผู้บริโภคน้อยเยอะเยอะไป
เรื่องแต่ละเรื่องไม่ใช่ทำได้ง่าย ๆ

แม้การพูดให้เลิกบูชาด้วยดอกไม้รูปเทียน ก็เช่น
เดียวกัน อย่าลืมนะว่า กระบวนการของดอกไม้รูปเทียนนั้น
คนเป็นอันมากฝากชีวิตไว้กับสิ่งเหล่านี้ พระไม่จำเป็น
หรอก ที่จริงพระองค์ท่านด้วยซ้ำไป คนเอาดอกไม้
มาบูชาในโบสถ์มาก ๆ เพราะต้องปิดกวาดเพิ่มขึ้น แต่ว่า
นั่นคือ กระบวนการของการทำบุญ อย่าลืมนะว่ามีเศรษฐกิจ

มีสังคมเข้าไปอิงอาศัยอยู่ มีชีวิตของเด็กที่กำลังเรียนหนังสือ กำลังอยู่ในห้อง คนกำลังทำงาน คนแก่ที่ป่วยอยู่ต้องอิงอาศัยค่าดอกไม้รูปเทียน อยู่ในจุดไหนก็จุดได้ นั่นคือชีวิตคนไทยที่ฝากไว้กับเรื่องเหล่านี้เป็นอันมาก

แม้การที่คนบางพวกพยายามรณรงค์ให้ทุกคนกินเจให้หมด และบางคนตำพวกกินปลา กินเนื้ออย่างรุนแรง เคยให้ความคิดแก่เขาว่า พุทโดยขาดความรับผิดชอบ ความคิดของคุณนะมี แต่คุณไม่คิดเอง ถ้าคุณคิดแล้วจะเห็นว่า จริง ๆ แล้วมันเป็นไปได้ไม่ได้ เช่น

คนทุกคนจะต้องมังสวิรัตินหมด สมมติว่าคนทั้งโลกเห็นด้วยว่าควรกินมังสวิรัตินหมด ไม่ควรกินปลา กินเนื้อ ในที่สุดสัตว์ก็จะเพิ่มขึ้น ๆ และที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ โลกนี้มีน้ำ ๓ ส่วน ดิน ๑ ในดิน ๑ ส่วนนี้เป็นที่อยู่อาศัยเท่าไร เป็นภูเขาเท่าไร เป็นดินดาลเท่าไร ปลุกพืชไม่ได้เท่าไร ปลุกข้าวได้เท่าไร ปลุกไม้ได้เท่าไร เราจะเห็นว่า ที่ดินนี้เอาจริง ๆ สมมติเราปลุกพืชได้ และเรากินเข้าไป ไม่มีที่ดินจะปลุกพืช แม้ให้หินนี้กินได้ด้วย หินต่าง ๆ ภูเขาต่าง ๆ กินได้หมด โดยไม่กินเนื้อสัตว์กัน มาถึงจุดหนึ่งนี้ คนก็จะกินภูเขาหมด คนจะกินดินหมด คุณดูอาหารในตลาดแต่ละวันก็พังกี่หมื่นตันเต็มไปหมด พอตอนเย็นเกลี้ยงไปจากตลาด มันอันตรายเข้าไปอยู่ในท้องคน เพราะฉะนั้น ภูเขาแต่ละลูก ๆ คนกินไม่กี่วัน เกลี้ยง ๆ เป็นแถบ ๆ แม้แต่ภูเขา

หิมาลัย พอกินลงไป ๆ ดินมันก็ต่ำลง ๆ จนต่ำกว่าระดับ
น้ำทะเล เสร็จแล้วน้ำท่วมตายหมดทั้งคนทั้งสัตว์

เพราะฉะนั้น ความคิดเพื่อเจ้านี้เมื่อพูดออกไปก็กลายเป็น
เป็นคำพูดที่ไม่มีความรับผิดชอบ พระพุทธเจ้าจึงไม่ห้าม
การฆ่าสัตว์ แต่บอกว่า

คนดีในโลกนี้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ถ้าจะงดเว้นก็ดี
แต่คนทิ้งดเว้นไม่ได้ อย่าไปด่าเขา เพราะเขาก็คือผู้มี
อุปการคุณต่อเรา เราไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการฆ่า แต่
ถ้าถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการฆ่า ถ้าอย่างนั้นจบกัน
เพราะแม้แต่การที่เราเกิดมานี้ก็เป็นเหตุให้มีการฆ่า ก็
อย่าเกิดมาก็หมดเรื่อง กินข้าวก็มีการฆ่าตัวแมลงไป
เท่าไร ผักกาดหัวหนึ่งมีมดมีแมลงตายไปเท่าไร อย่าไป
คิดมากอย่างนั้น ฟุ้งซ่านไม่มีเหตุผลอะไร วิธีการศาสนา
เขาไม่ได้คิดแบบฟุ้งซ่าน เราไม่มีเจตนาร่วมในเรื่องนั้น ๆ
ก็จบสิ้นกัน

ความอดทนก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน อย่ามีเจตนา
ร่วม แม้คนจะบีบ จะกด จะทำอันตราย รุกราน คุกคาม
อะไรก็ตาม จากเบื้องบนก็ตาม อดทนให้ได้ ทำงานให้ดี
ทรงตัวเราให้ดี อย่าไปเดือดร้อนกับการกระทำของ
คนอื่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า

อย่าสนใจเรื่องไร้สาระของคนอื่น ทั้งเรื่องที่ทำแล้ว และเรื่องที่ยังไม่ได้ทำของคนอื่น แต่ให้สนใจในเรื่องที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำของเรา

เพราะสนใจเรื่องของคนอื่น เป็นการสร้างปัญหาให้แก่นั่น แต่ถ้าสนใจเรื่องที่ได้ทำไปแล้ว กำลังทำอยู่ และจะกระทำต่อไปของตน ปัญหาจะลดน้อยถอยลง

กลุ่มคนที่เสมอกัน จะมีลักษณะบีบ ไม่ใช้กด ก็ต้องอดทนต่อคนเหล่านั้น ไม่มีใคร ที่คนจะชอบเราหมดทุกคน แต่ควรอาศัยความบริสุทธิ์ใจ เมตตากรุณาแล้วพิจารณาให้เห็นว่า ระหว่างความอดทนและไม่อดทน การอดทนไว้ดีกว่า ถ้าไม่อดทน ด่ามาก็ด่าไป ประทุษร้ายมาก็ประทุษร้ายไป พ้องมากก็พ้องไป บัตรสนเท่ห์มากก็บัตรสนเท่ห์ไป ในที่สุดก็เลวพอ ๆ กัน และถ้าเราทนได้ก็มีคนเลวอยู่คนเดียว คือคนที่ด่าเรา คนที่ใส่ร้ายเรา คนที่ประทุษร้ายเรา เราก็ยังเป็นคนดีเหมือนเดิม ไม่มีปัญหา

ระดับล่างควรมองในแง่ของการให้อภัย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับใจคน บางคนทนผู้ใหญ่ไม่ค่อยได้ แต่กับเด็กทนได้กับคนเสมอกันนี่ทนได้ แต่กับผู้ใหญ่อดทนได้ยาก คนใหญ่คนโตบางคนไม่ค่อยมีเวลาศึกษาค้นคว้า คนห่อหมกมากเกินไป ใจไม่หายก็มี คือคนประเภทนี้ เรียกว่าเทพอุ้มสม คือจับไปวางไว้เรื่อย ๆ ริ่งเดินตั้งแต่เรียนอนุบาล จนเป็นอธิบดียังริ่งอย่างนั้น เมื่อแสดงความคิด

ความเห็นอะไรออกมา ทำให้บางคนรำคาญจนทนไม่ค่อยได้ เพราะบางคนวิจารณ์รุนแรงอย่างมาก

คราวหนึ่งเขามีการประชุมพระที่ต่างจังหวัด ทหารเขาจัดเขียนป้ายว่า ห้ามจำหน่ายหนังสือทุกชนิดในปริมณฑลนี้ มีคนโทรศัพท์ทางไกลบอกว่า ให้ช่วยติดต่อผู้ใหญ่ทางทหารให้หน่อย เขาจะเอาหนังสือธรรมะเข้าไปจำหน่ายที่นั่น จึงถามเขาว่าปัญหามันอยู่ตรงไหน ท่านเล่าให้ฟังว่า เขาห้ามจำหน่ายหนังสือในปริมณฑล จึงบอกเขาไปว่าเมื่อเขาไม่ให้จำหน่ายในปริมณฑล เราก็วางนอกปริมณฑล แล้วก็เข้าไปในปริมณฑล บอกว่าใครต้องการหนังสือก็ให้ไปซื้อได้ มีจำหน่ายอยู่ตรงนั้นก็หมดเรื่อง ไม่เห็นมีปัญหาอะไรเลย

ท่านบอกว่า ถ้าอดทนต่อผู้น้อยได้ เป็นการอดทนที่สูงสุดอดทนต่อคนเสมอกันนั้นก็ดีขึ้น อดทนต่อผู้ใหญ่ นั่น ถือว่าไม่ต้องใช้ขันตีมาก เพราะปกติเราอดทนต่อท่านอยู่แล้ว สรุปว่าก็ต้องอดทนต่อถ้อยคำ ต่อการกระทำที่ก้าวร้าว รุนแรง โดยเฉพาะเด็ก ๆ สมัยนี้ต้องใช้ความอดทนกันมากหน่อย

การจะแก้ปัญหากับเด็ก ส่วนมากเรามักใช้แนวเดียวคือ อธิบายให้ฟัง บางเรื่องก็แก้ปัญหาไม่ได้ บางกรณีจึงควรปล่อยให้แกพุด แล้วจับทิศทางคำพุดตลปคำพุดของเขามาเป็นคำถามแล้วถามให้เขตอบ โบราณเรียกว่า

๕๘

“ไม้ม่อนแจ็กดีหัวแจ็ก” “เอาอัฐยายซื้อขนมยาย” ทาง
ศาสนาใช้คำว่า **เอาผลไม้ป่าผลไม้มัน** เอาความคิดความอ่าน
เหตุผลที่เธอแสดงตลบถถาม ในที่สุดเธอจะยอมจำนน แต่
ถ้าเราอธิบายกลายเป็นบ่อนข้อมูลให้เธอ เธอก็เถียงได้
ตลอด เพราะเราให้ข้อมูลสำหรับโต้เถียง แต่ถ้าเราถาม
ข้อมูลจะค่อย ๆ หมดไป เพราะไม่ได้รับข้อมูลเพิ่มเติม
เรานิ่งฟังเฉย ๆ เสร็จแล้วเราก็เอาคำพูดของแก ตลบถถาม
แก ของเธอมาตลบถถามเธอให้เธอตอบ

หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ได้ไปบรรยาย
อบรมนักศึกษาในวิทยาลัยแห่งหนึ่ง สมัยนั้นนักศึกษา
เก่งกันมาก มีนักศึกษาคนหนึ่ง เตรียมคำถามมาหลาย
ข้อ ประกาศว่าตนเองเป็นตัวแทนนักศึกษา จะขอลถาม
ปัญหาท่าน ท่านจะตอบไหม จึงบอกเธอว่า

ไม่แปลกอะไร ถ้ามติ แต่มีข้อแม้ ถ้าเราจำนนด้วย
เหตุผล ต้องหยุดเถียงนะ ถ้าไม่หยุดเถียงคงจะพูดกันยาก
เธอก็ตกลง พอเธอถามประโยคแรกก็พูดถึงประโยคที่กำลัง
ฮิตในสมัยนั้นทันทีคือเรื่อง **ส่วนรวมนิยม กับส่วนตน
นิยม** เธออธิบายว่า ประโยชน์ส่วนรวมจะต้องมาก่อน
ประโยชน์ส่วนตน คนเอาประโยชน์ส่วนตนก่อนแสดงว่า
เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่รักชาติบ้านเมือง ไม่เห็นใจสังคม
สังคมเรายากไร้ ท้องกันเป็นสุตรมาเลย เมื่อได้ยินเช่นนั้น
จึงต้องตั้งประเด็นใหม่ ถ้ามกลับไปว่า

ทุกวันนี้เธอทำอะไร, เรียนหนังสือ เรียนอะไร
เรียนครู เรียนไปเพื่ออะไร เพื่อทำประโยชน์แก่สังคม
ท่องเป็นสูตรอีกเช่นเคย

ถามต่ออีกว่า

ตอนเรียนนี้ เธอทำประโยชน์ตนหรือประโยชน์คนอื่น
ขณะที่เธอเรียน ไม่ได้ทำประโยชน์แก่คนอื่นใช่ไหม? เธอ
จ่ายเงินของพ่อแม่ที่บ้านใช่ไหม เธอไม่ได้ช่วยเหลือใคร
ใช่ไหม เธอยังเบียดเบียนพ่อแม่ พ่อแม่ต้องส่งเงินมาให้
เธอทุกเดือนใช่ไหม เวลานี้เธอกำลังทำประโยชน์เพื่อตนเอง
ก่อนที่จะไปทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมใช่ไหม

ดังนั้นประโยชน์ส่วนรวมต้องมาก่อนประโยชน์ตน
หรือประโยชน์ตนต้องมาก่อนประโยชน์ส่วนรวมกันแน่?
ปรากฏตอบไม่ได้

เห็นไหมเธอคิดไปเฉย ๆ เป็นไปได้ที่ไหน คนจะช่วย
คนว่ายนํ้า ต้องหัดว่ายนํ้าให้เป็นเสียก่อน ไม่ใช่เราเอง
ว่ายนํ้าไม่เป็น แล้วกระโดดไปช่วยเขา มีเพียงแต่เพิ่ม
คนตายขึ้นมาอีกคนหนึ่งเท่านั้นเอง

เพราะฉะนั้น จริง ๆ อาจจะไม่ไหวเพราะ แต่
ประโยชน์ส่วนตนต้องมาก่อนประโยชน์ส่วนรวม ใครทำ
ประโยชน์ส่วนตนได้สูง จะทำประโยชน์ส่วนรวมได้สูง
ถ้าทำประโยชน์ตนเองไม่ได้ จะทำประโยชน์ส่วนรวมไม่ได้
เป็นเตี้ยอ้อมค้อมไป แน่นนอนเมื่อเราทำประโยชน์ตนเอง

ไม่ได้ จะทำประโยชน์ส่วนรวมไม่ได้ เป็นเตี้ยอุ่มค่อมไป
แน่นอนเมื่อเราทำประโยชน์ตนได้แล้ว ต้องทำประโยชน์
ส่วนรวม แต่จริง ๆ ต้องเริ่มที่ประโยชน์ตนก่อน

ฉะนั้น การจะพูดอะไร เราต้องนิยามเสียก่อน จับ
ประเด็นความคิดต่าง ๆ เอาไว้อย่าให้ตื่น อาศัยปัญญา
พิสูจน์ความเมตตากรุณาของเรา เพราะถ้าเราเมตตา
กรุณาย่อมง่ายต่อการอดทน คนที่เราทนไม่ได้ คือคนที่
เราไม่ชอบนั่นเอง แต่ถ้ายังมีความเมตตากรุณา ย่อมอยู่
ในวิสัยที่จะทนเธอได้ตลอดไป

๖. คัมภีร์ กถิกตคา

พยายามอธิบาย ขยายเรื่องที่มันลึกซึ้ง

เป็นการแสดงความสามารถ ไม่ใช่ทำเรื่องง่ายให้
เป็นเรื่องยาก แต่ทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่ายนั้นคือความ
สามารถ การเขียนภาษา การอธิบายอะไรก็ตาม ใคร
สามารถพูดเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย นั้นแสดงว่ามีความ
สามารถ มีความเข้าใจ แต่พูดเรื่องยากให้ง่ายคงเป็นเรื่องยาก
อย่างเดิม ไม่ได้แสดงให้เห็นความสามารถอะไรเลย เรื่อง
ที่ยาก ๆ ควรพูดให้ง่าย พูดให้เกิดประโยชน์ ความสามารถ
ของผู้สอนคือ ทำเรื่องลึกให้ตื้น เรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย
เรื่องไกลให้เป็นเรื่องใกล้ เรื่องนามธรรมให้เป็นรูปธรรม
ได้ แสดงว่าเป็นคนมีปัญญาจริง เพราะคนเป็นครูนั้น
เน้นที่ตัวปัญญาเป็นหลัก เพราะเป็นผู้ชี้ทางให้เขา จะต้อง

มีปัญหาในวิธีการชี้ทาง อรรถาธิบาย ให้เขาเกิดความ
เข้าใจ

การสอนบางเรื่อง อาจอธิบายไปในแนวใดแนวหนึ่ง
ถ้าเป็นเรื่องแนวเดียวที่ไม่มีปัญหา ก็อธิบายไปแนวเดียว
แต่บางอย่างมีประเด็นที่ต้องอรรถาธิบาย จะพูดในนัยะ
ใดนัยะหนึ่งไม่ได้ วันก่อนศาสตราจารย์ท่านหนึ่ง อธิบาย
คุณความดีของดอกเตอร์ท่านหนึ่ง เรายอมรับว่า ท่านเก่ง
จริง แต่มีอยู่คำหนึ่ง ซึ่งอาจารย์นี้พูดไม่จริงคือ ท่าน
ใช้คำว่าตลอดเวลา ๑๑๑๑ อยู่เรื่อย

มีมนุษย์ไหนทำได้ตลอดเวลา

หายใจยังไม่ตลอดเวลาเลย ก็หายใจไปเรื่อย ๆ เท่า
นั่นเอง มีบางขณะที่เรายังไม่ได้หายใจ ไม่มีอะไรทำได้
ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น คำว่า ตลอดเวลาจึงเป็นคำพูด
ที่ไม่จริง ต้องการเน้นเป็นคำลวง ๆ เป็นคำฉาบฉวย
คล้าย ๆ กับลูกส่งจดหมายถึงพ่อแม่กราบเท้าพ่อแม่ที่
เคารพอย่างสูง พอถึงบ้านยกมือไหว้ ยังไม่ไหว้เลย เช่น
เดียวกับคำพูดที่ว่า คิดถึงทุกลมหายใจเข้าออก คิดถึง
ทุกเวลา ไปคิดถึงคนอื่นทุกเวลาได้อย่างไร มิเดินตกท่อ
ตายไปแล้วหรือ คำพูดเหล่านี้เป็นคำพูดที่ผูกมัดตัวเอง
ทำให้น้ำหนักของคำพูดลด มีอย่างไหน ทำงานตลอดเวลา
ใครจะทำได้ ถ้าจะพูดเพียงใช้เวลาส่วนมากไป เพื่อให้มัน
ยืดหยุ่น ส่วนมากนี้ มากขนาดไหนก็ไม่รู้ พอฟังได้

เพราะยืดหยุ่นได้ แต่ถ้าตลอดเวลาแล้ว ไม่มีทางยืดหยุ่นได้
ดังนั้นการพูดบางอย่างนี้ เราต้องจำแนกให้ชัด แยกแยะ
ให้ชัดในการอธิบาย

บางกรณีควรย้อนคำถามเขาให้เขาตอบ จำนวน
บาลีท่านเรียกว่า ปาผลไม้ด้วยผลไม้ จำนวนไทยคือ
อัฐยายซื้อขนมยายตั้งกล่าว เป็นวิธีการยกเอาเนื้อหา
ความคิดประเด็นต่าง ๆ ของคนที่เราสั่งสอนหรือของ
เพื่อนร่วมงานอะไรต่าง ๆ มาตั้งปัญหาให้เขาตอบ แล้วเขา
ก็จะได้คำตอบ

เช่น พระพุทธเจ้าท่านไปเจอเด็ก มักทรงใช้วิธีนี้
โดยเอาข้อมูลเท่าที่เด็กมีมาสอน ไม่ใช่ไปเพิ่มเติมข้อมูล
ใหม่ให้ก่อน บางทีเขารับไม่ได้ เราก็เอาข้อมูลเท่าที่เขามี
เอาไปให้ ไปเจอเด็กไล่ตุงกัน ก็เสด็จเดินเข้าไป ถามทำ
อะไรกัน เด็กแกลบอกว่าตุง ถามว่าตีทำอะไร ตอบไม่ได้
ตอบไม่ได้เพราะว่ากูไม่กัดคน ถ้าเขอบอกว่ากลัวกูกัด
พระพุทธเจ้าจะรับสั่งว่ากูมันไม่กัดคนนะ เด็กจึงไม่กล้า
ตอบพระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนคำถามใหม่ว่า สมมติว่าฉัน
ตีเธอบ้าง จะเอาไหม ไม่เอา ทำไมไม่เอา กลัวเจ็บ ทรง
ถามกลับว่า กูกลัวเจ็บไหม กลัวเจ็บ กลัวเจ็บแล้วไปตีเขา
ทำไม หนูก็กลัวเจ็บ กูก็กลัวเจ็บ เพราะฉะนั้นก็อย่าตีกัน
เด็กก็เห็นด้วย

เพราะฉะนั้นเอาข้อมูลเท่าที่เรามีมาพูดกับเธอ มา
สอนเธอ จะเห็นว่า วิธีของพระพุทธเจ้าบางที่ท่านเดิน
ไปในสวนมะม่วง เจ้าของสวนก็มา ยกมะม่วงขึ้นมาผลหนึ่ง
รับสั่งว่าภิกษุทั้งหลาย มะม่วงนี้มีอยู่ ๔ ชนิด คือ

บางชนิดข้างนอกดีบ ข้างในดีบ

บางชนิดข้างนอกดีบ ข้างในสุก

บางชนิดข้างนอกสุก ข้างในดีบ

บางชนิดข้างนอกสุก ข้างในสุก

เอาละเราจะสอนอะไรแก่ใคร อย่างไร เช่น พูดถึง
คนจะพบว่า

คนบางคนความรู้ก็ไม่ดี ความประพฤติก็ไม่ดี
เหมือนมะม่วงข้างนอกก็ดีบ ข้างในก็ดีบ

คนบางคนความรู้ไม่ดี แต่ความประพฤติดี เหมือน
มะม่วงข้างนอกดีบ ข้างในสุก

คนบางคนความรู้ดี แต่ความประพฤติไม่ดี เหมือน
มะม่วงข้างนอกสุก แต่ข้างในดีบ

คนบางคนความรู้ดี ความประพฤติดี อัครฐาน
ดูท่าทางเป็นนักปราชญ์ เหมือนมะม่วงที่ข้างนอกก็สุก
ข้างในก็สุก

เสด็จไปตามทุ่งนามีรุหนุอยู่ไม่ชุก และไม่อยู่
หมายความว่า จะเอาความรู้ก็ได้ ความประพฤติก็ได้
คุณธรรมก็ได้ เอามาคู่หนึ่ง หมายความว่าประเภทแรก,

ก็ไม่ดีทั้งสองอย่าง ประเภทที่สองดีอย่างหนึ่ง ไม่ดีอย่างหนึ่ง
ประเภทที่สามก็ดีอย่างหนึ่ง ไม่ดีอย่างหนึ่ง ประเภทที่สี่ดี
ทั้งสองอย่าง เอาอะไรก็ได้ นั่นคือวิธีการที่เอาของใกล้ตัว
เข้ามาสอน

เพราะฉะนั้นวิธีการในทางศาสนา การสอนแนว
ศาสนา จะเห็นมีอุปกรณ์การเรียนการสอนตลอด แต่ไม่
จำเป็นต้องชอบหิวไป ใช้อะไรก็ได้ที่ใกล้ตัวผู้เรียนมา
เป็นอุปกรณ์การสอนให้นักเรียน คิดเอาบ้างไม่ได้หรือ
เช่น จะสอนเรื่องเสือ ถ้านักเรียนไม่เคยเห็นเสือ ถ้าไม่เคย
เห็นถามว่า นักเรียนเคยเห็นแมวไหม เสือนั้นมันใหญ่กว่า
แมวหลายเท่า คล้าย ๆ กับแมวแหละคิดเอาซิ คิดเอาบ้าง
ไม่ได้หรือ ควรส่งเสริมความคิด เวลานี้เราเอาภาพสไลด์
เอาภาพยนตร์ เอาหัวกะโหลก เอามาเรียนกัน ขนมาทำ
อะไรนัก ทำไม่ไม่คิดบ้าง สติปัญญาให้คิด สิ่งที่ผ่านมา
ทางประสาทสัมผัส เราเอามาคิดกันเลย เราสามารถ
จินตนาการได้ จะเห็นว่าถ้าเราจินตนาการ เช่น ในพระอภัย
เขามีสระอื่นอยู่ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งในดอนซีเปลือย ที่จริง
อาตมาว่า สระอื่นตัวหนึ่งสวยกว่า ดอนพระอภัยหนีนาง
ผีเสื้อสมุทร ตอนเรือแตก ออกจากเกาะแก้วพิสดาร มี
ดอนหนึ่งที่ว่า

แสนสงสารพระอภัยวิไลลักษณ์ หนีนางยักษ์มาถึงหน้าภูผาผิน
จะขึ้นไปก็ไ่ม่รอดเป็นยอดเนิน ด้วยสูงเกินแรงกายจะป่ายปีน
เห็นจวนจวนบ่นภาวนาร่ำ บริกรรมคาถารักษาศีล
จนบ่าวไพร่ไทยแขกฝรั่งเศส มาถึงตีนเขากว้างข้างคีรี

จินตนาการแล้วเขียนได้ใหม่ ภาพนี้เขียนได้ มีภาพ
เป็นทะเลเป็นภูเขาลาดชัน มีหาดทรายลาดขึ้นไปจรดริม
ทะเลไปชนภูเขา พระอภัยกระเสือกกระสนขึ้นไปถึงกัหมด
อาลัยตายอยาก มองดูภูเขาก็น่าสูง มองดูทะเลก็น่ากลัว ก็
หมดอาลัยรอคอยให้บ่าวไพร่ไทยแขกฝรั่งเศสมาถึงตีนเขา
กว้างข้างคีรี บอกให้จินตนาการเอา

บางอย่างจินตนาการนำดูกว่าดูภาพ อย่างน้ำตก
ไทรโยคไปดูแล้วไม่ได้สวยงามตามบทเพลง แต่เราฟังเพลง
แล้วนำดูมาก จ๊อก ๆ โครม ๆ เพราะฉะนั้น ให้คิดเรื่อง
เหล่านี้ การส่งเสริมในด้านความคิด คือพยายามให้หัด
คิด ถ้าเราให้เธอคิด เอาใกล้ ๆ ตัวเธอมาสอนทุกอย่าง
สามารถที่จะพลิกแพลงสอนได้ตลอด

เคยให้ทฤษฎีนี้สอบวิทยานิพนธ์ นักศึกษาถวายน
ดอกกุหลาบช่อหนึ่ง จึงใช้ดอกไม้ช่อเดียวนี้สอบวิทยานิพนธ์
ทั้งเล่ม มีอาจารย์ร่วมสอนอยู่ด้วย ๓ คน ปราบกฏว่าเรา
สอบไปเสร็จ รู้ทีหลังว่าคนนี้เป็นอาจารย์ที่วิทยาลัย มาทำ
ปริญญาโทเก่งจริง ๆ เราพลิกแพลงใช้ดอกกุหลาบถวาม

ให้อธิบายในแนวของธรรมะ อธิบายได้ตลอด อาจารย์แต่ละคนก็ชื่นชม นี่แสดงให้เห็นว่าคนเข้าใจดี เราใช้ดอกกุหลาบมัดเดียวสอบถามวิทยานิพนธ์ที่เขานำมา นี่คืออยู่ที่เขาเข้าใจ จึงตอบได้โดยไม่มีปัญหา ไม่เกิดความสับสนอะไร ทั้ง ๆ ที่ในบทวิทยานิพนธ์ที่เขียนมาทั้งหมด ไม่ได้มีดอกกุหลาบเลย แต่เขาเข้าใจดอกกุหลาบในแง่ของธรรมะได้

เรื่องบางเรื่องที่ไม่ต้องถกเถียง ต้องรอคอยกาลเวลาให้มาถึงเข้าแล้วเด็กก็จะเข้าใจปัญหาเหล่านั้นได้เอง ไม่ต้องไปอธิบายอะไร ดังนั้นการทำเรื่องเล็กให้กลายเป็นต้น ไกลไปหาไกล จากต้นไปหาเล็ก จากหายาไปหาละเอียดย จากรูปธรรมไปหานามธรรม เป็นต้น สรุปว่า ทำเรื่องเล็กให้กลายเป็นต้น ง่ายต่อความเข้าใจจนสามารถรับฟังได้โดยไม่เกิดความสับสน

เรื่องใจที่จะมีเมตตาคุณานั้น มีพลังอำนาจที่จะกระทำ มีท่านผู้หนึ่งบอกว่าคนเราต้องมีตัณหา ถ้าไม่มีตัณหาไม่เกิดพลัง จึงบอกว่าโยมไม่จำเป็นหรือจะสมมติว่าเราไปยืนบนสะพานสูง และสายสร้อยเส้นหนึ่งหล่น จะกระโดดไหม ตอบว่าไม่กล้ากระโดด เห็นไหม ตัณหาไม่มีแรงจนถึงให้เรากระโดด ถ้าลูก ๆ หลุดจากมือหล่นลงไป กระโดดไหม ตอบว่ากระโดด เรากระโดด

เพราะอะไร เพราะตัณหาหรือเปล่า แต่กระโดดด้วย
เมตตากฎา เพราะเมตตากฎามีพลังมหาศาลกว่าตัณหา
ถ้าตัณหาพลังแรงจะทำลาย ถ้าเมตตาพลังแรงเท่าไรยิ่ง
สร้างสรรค์เท่านั้น เพราะจะแปรสภาพเป็นกรุณาตลอด
สำหรับคนทั่วไปเราจึงไม่พูดเรื่องกรุณา เราพูดเรื่องเมตตา
เสียก่อน ถ้าเมตตาเกิดไม่ได้ กรุณาก็เกิดไม่ได้ ให้ลอง
สังเกตคนที่เราไม่ชอบเราไม่ช่วย แต่คนที่เราช่วยเราต้อง
ชอบ เราต้องรักเมตตา เราจึงจะช่วยเขาได้ จังหวะความ
คิดมันจะเดินไปโดยลำดับ

ไม่แนะนำในเรื่องที่ไม่ควรแนะนำ

ปัญหาเหล่านี้ที่จริงไม่ควรมี แต่มีสำหรับคนบางคน
ที่ขาดวิญญูญาณครูทั้งนี้เพราะอะไร ต้องดูที่ความเป็นมา
ของครู เหมือนกับความเป็นมาของพระ ไม่ควรมองอะไร
ให้เป็นปัญหา เพราะถือว่าทุกอย่างเป็นผลผลิตของสังคม
มีคนมาฟ้อง มีเอกสารอะไร เราอ่านหรือฟังด้วยการทำใจ
เป็นกลางทุกอย่างเป็นผลผลิตของสังคม เราโยนให้ใคร
คนใดคนหนึ่งไม่ได้ เพราะเป็นการไหลของประชากรใน
สังคมที่เข้าไปสัมพันธ์กับสถาบันต่าง ๆ ในช่วงวัยอายุของ
เขา อาจารย์ท่านหนึ่งพูดว่า

พระเตี้ยนี้ไม่ได้เรื่อง บวชมาแล้วเทศนา ก็ไม่ได้
อ่านหนังสือก็ไม่ค่อยออก ความประพฤติก็ไม่เรียบร้อย คน
จึงไม่อยากไหว้พระ ไม่อยากเข้าวัด

อาตมาจึงถาม ใครเป็นคนถามปัญหานี้ ไม่มีใครรับ
จึงตั้งปัญหาถามว่า

เคยคิดไหมว่าพระในประเทศไทยคือใคร ก่อนที่เธอ
จะมาเป็นพระนั้น เป็นใครมาก่อน ออกจากวัดแล้วไปที่ไหน
คนเหล่านี้เป็นผลผลิตของสังคมที่ไหลผ่านครอบครัว ไหล
ผ่านโรงเรียนอนุบาล ไหลผ่านโรงเรียนประถม ไหลผ่าน
โรงเรียนมัธยม ผ่านวิทยาลัยอาชีวศึกษา ระดับ
ปริญญาตรีก็ผ่านมหาวิทยาลัย ผ่านมา ๒๐ ปี น่าจะถาม
ว่า

สถาบันศึกษาเหล่านี้สอนหนังสือกันอย่างไร จึง
อ่านหนังสือไม่ออก อบรมแกอย่างไร ความประพฤติไม่
เรียบร้อย ตั้ง ๒๐ ปี พบบวช ๓ เดือน จะได้เปิดหูเปิดตา
ปีได้ได้อย่างไร ลองมาให้อยู่กับเรา ๒๐ ปีด้วยซิ ให้เวลา
เท่ากัน ขอครึ่งหนึ่ง ขอเพียง ๑๐ ปี จะเอาเทศน์ก็ได้
เอาสอน เอาประพฤติปฏิบัติก็ได้ ไม่ได้ว่าอะไร ทุกคน
ล้วนเป็นผลผลิตของสังคมที่เรายอมรับ พระที่บวชแล้ว
ประพฤติดีหรือไม่ดีก็ตาม เป็นลูกของชาวบ้าน คือลูกศิษย์
ของครู ก่อนที่ท่านจะมาเป็นพระ เป็นลูกของชาวบ้าน

เป็นลูกศิษย์ของครู ครูที่ไหน อย่างน้อยก็ครูประถมอาจ
จะถึงครูมัธยม หลักสูตร ๖-๓-๓ เท่ากับ ๑๒ ปี ถ้า
อนุบาลด้วย ก็อีก ๒ ปี เป็น ๑๔ ปี แลมหาวิทยาลัยอีกเป็น
เท่าไร เป็น ๑๘ ปี อย่างน้อยอยู่ในระบบการศึกษา
๑๐ กว่าปีครูบาอาจารย์นั้นเรียนมาเพื่อเป็นผู้สอนโดยเฉพาะ
สอนเด็กตั้งเกือบ ๒๐ ปี เด็กกลับอ่านหนังสือไม่ค่อยออก
ความประพฤติไม่เรียบร้อย พอเด็กบวชก็มาด่าว่า ซึ่งก็
คือด่าศิษย์ของตนเอง คนที่ควรถูกด่าควรจะเป็นพ่อ แม่
ครู น่าจะถูกด่ามากที่สุด สอนเด็กกันมาอย่างไร อ่าน
หนังสือไม่ได้

ปรากฏว่าเจียบหมด ต่อมาออกโทรทัศน์ในรายการ
สนทนาปัญหาบ้านเมือง ด็อกเตอร์วิษณุ เครืองาม ถ้าม
ประโยคนี้นี้ไม่ยากหักหาญพิธิกร จึงเล่าเรื่องนี้ให้ฟัง จะ
เห็นว่า ถ้าเรามองในแง่จริง ๆ ทุกคนในบ้านนี้เมืองนี้เป็น
ญาติพี่น้องของเรา เป็นผลผลิตของสังคม อาตมาเคยเข้าไป
ไปสนุกในคุก อยู่ในคุกเป็นวัน ๆ เมื่อก่อนนี้ไปทะเลาะกับ
นักโทษตั้งแต่สมัยเพิ่งเปิดลาดยาว อยู่กับนักโทษมาตลอด
คลุกคลีพูดได้ ไม่มีปัญหาอะไร บางที่บ้าคลั่งไป ก็พูดกับ
คนบ้า ๓-๔ ชั่วโมง สนุก ถ้าเราไม่ได้คิดว่า จะได้อะไร
จากเขา เราคิดเพียงว่าทำอย่างไรจะช่วยเขาได้บ้าง อย่าง
น้อยก็บอ่ใจ สบายใจ อะไรที่จะให้เป็นฐ ๘ เป็นกำลัง
ใจเขาได้ เราก็ทำ เพราะคนเหล่านั้นเป็นคนของเรา เป็น
๗๐

ผลิตผลสังคม มองกันในแง่นี้ได้ เราจะเห็นว่า คนเหล่านั้น
คือลูกหลานของเรา เวลาเราไป เราสอน เราไม่มีอคติ
เพราะเด็กทุกคนคือลูกหลานของเรา เราก็ไปได้ทุก
โรงเรียน ว่าง ๆ ก็ไปอยู่ตามสลัมเด็กอนุบาล เด็กมัธยม
เราไปได้ มีความรู้สึกเหมือนกัน คือลูกหลานเราเท่านั้น
เอง ทำอย่างไรจะช่วยลูกหลานเราได้

ฉะนั้น ฐานปัญญา กับ เมตตา กรุณา จึงต้องมี แต่ทำไม
จึงเน้นที่ความบริสุทธิ์ด้วย เพราะเรื่องของความบริสุทธิ์
เป็นตัวที่จะรับประกันการใช้ปัญญา ปัญญาที่ทำไป
โดยไม่บริสุทธิ์อาจมีปัญญา เพราะปัญญาอาจจะเป็น
ปัญญาผิดก็ได้ ปัญญาอันนี้เห็นชอบก็ได้ เพราะฉะนั้น ถ้า
ใจไม่สะอาด จะใช้ปัญญาไปในทางที่ผิด เรามีหมอลามก
มีครูที่สร้างปัญหากับเด็ก จะต้องวิจัยดูว่า ทำไมคนของ
เราจึงเอาคนมีคุณภาพขนาดนี้ไปสอนเด็ก ทำไมไปสร้าง
ปัญหาอย่างนี้ขึ้นมา เพราะขาดความบริสุทธิ์ใจใช่ไหม?

ที่จริงสถาบันทางการศึกษา ศาสนานี้เป็นสถาบัน
ที่อำนวยความสะดวก มหาดไทยนั้น ให้ทั้งพระเดชพระคุณ
กระทรวงศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย กระทรวงสาธารณสุข
ให้พระคุณ ไม่ใช่พวกใช้พระเดช งานหลักจึงต้องทำด้วย
บริสุทธิ์ใจ ในระดับไม่ทรยศต่อวิชาชีพ ทำไมมันเดินหน้า
ไม่ได้ ปัญหาอยู่ที่แหล่งที่มาเพราะที่จริงแล้ว ส่วนใหญ่

ครูไม่เคยคิดปลุกฝังวิญญาณของครู จะพบว่าหลายคน
ที่มาเป็นครูนั้น มาจาก ๔ แหล่งใหญ่ คือ

มีวิญญาณดั้งเดิม พวกนี้ความรู้ปราดเปรื่อง เรียน
หนังสือเก่งมาก สามารถเรียนแพทย์ เรียนวิศววะ เรียน
ทันตแพทย์ ไม่เอาอยากมาเป็นครูเท่านั้น พวกนี้มีวิญญาณ
เรียบง่าย ไม่ต้องห่วงอยู่ตรงไหนเหมือนได้แก้ว

มาจากค่านิยม ส่วนมากคนภาคไหนมาจากค่านิยม
คนภาคได้ชอบสั่งคนอื่น ชอบใหญ่ ที่นี้บางที่ใหญ่ไม่ได้
ขอให้ใหญ่กับเด็กก็เอา ฉะนั้น จึงนิยมการเป็นครู ภาคใต้
จึงมีค่านิยมในทางเป็นครูมาก เป็นตำรวจ เป็นสายปกครอง
ชอบสั่งบางคนจึงเข้ามาเป็นครู โดยไม่มีวิญญาณครู ก็
มีไม่น้อยแต่พัฒนาได้

มาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะการไต่อันดับครู
มันไต่ได้เป็นจังหวัดและหยุดพักได้เป็นจังหวัด ก็ค่อย ๆ ไต่
มาเรื่อย ๆ ปกศ. ปกศ.สูง ขึ้นมา ไปเรื่อย ๆ หยุดพัก
ได้เป็นจังหวัด หากทุนเสียบึงเดินทางไกลได้ และมีที่พัก
เป็นจังหวัด

พวกเข้าไหนไม่ได้ เรียนครูเสียก่อน แต่หันหน้าออก
นอก ติดตามข่าวหนังสือพิมพ์อยู่ตลอด เมื่อไรจะเปิดรับ
สมัคร มีเจ้าหน้าที่จบ ปกศ. มีนายทหารที่จบ กศบ. ไม่รู้
ทำอะไร มีนายตำรวจที่จบ อบ. ทั้ง ๆ ที่ใจเองไม่มีวิญญาณ

แล้วไม่ปลุกฝังวิญญาณ ปัญหาทางการศึกษาจึงเกิดขึ้น จากครูที่ขาดวิญญาณ ปัญญานั้นมี แต่ความบริสุทธิ์ใจ ไม่มี และจริง ๆ ตนเองไม่มีความจริงใจต่อวิชาชีพ บางที แรงจนถึงเป็นผู้ทรยศต่อวิชาชีพ นิสัยไม่รักเด็กเป็นพื้น ไม่มีความรักเด็ก เพราะฉะนั้นเมตตากรุณาจึงเดินไม่ได้ งานก็ทำไปอย่างนั้นเอง

เรื่องเหล่านี้จริง ๆ แล้วเหมือนกับพระบวช ไม่ได้คิดจะ บวชตลอดไป อย่างอาตมาลาบวช ๓ เดือน แต่พอบวช แล้วรู้สึกเย็น ผิดกับตอนเราอยู่ข้างนอก รู้สึกสงบสบาย ไม่มีใครรบกวน อยู่เย็นเพลินไปจนเลยเวลาทำงาน จนทุกวันนี้บวชมา ๓๐ กว่าปี ยังไม่ได้ลาเขาเลย เต็มที่ก็ไม่ได้ คิดแม้แต่คิดเดียวว่าจะบวช ขนาดเขาเห็นเข้าโบสถ์แล้ว ยังไม่ยอมโกนผม ญาติผู้ใหญ่ล้อมขู่ว่า อ่อนวอนบ้าง ขอ ร้องบ้าง ขอให้บวชเถอะ ๗ วันก็เอา ๓ เดือนก็เอา ขอให้ บวชเถอะ แล้วก็บวชมาได้โดยไม่ได้คิดมาก่อนว่าจะบวช เมื่อบวชแล้วไม่ได้คิดว่าจะอยู่ แต่อยู่แล้วก็ไม่ได้คิดว่าจะ สึก ความคิดเหล่านี้เกิดขึ้นทีหลัง เพราะเรามาคิดเทียบ เเคียงว่า

ชีวิตเราถ้าอยู่ข้างนอก จะช่วยอะไรสังคมได้บ้าง เรา ก็คงจะแก้ปัญหาก็ชีวิตเราเสียก่อน นานจนกว่าจะตายไป ก่อนโดยไม่ได้ช่วยสังคมก็ได้ แต่พอเราบวชไม่กี่วันช่วย สังคมได้ รู้สึกค่าของชีวิตเราสูงขึ้น

เพราะฉะนั้น สำนึกเหล่านี้เราปลุกขึ้นมาได้ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ มีคนมาทูลถามว่า

ฝ่าบาท ทำไมจึงบวช

ท่านรับสั่ง “ไม่รู้ตอนนั้นกันยังเด็ก ๆ อยู่ ผู้ใหญ่เขาให้บวชก็บวชเท่านั้นเองไม่มีเหตุผล ทุกอย่างเป็นเรื่องที่ปลุกฝังกันทีหลัง

ในปัญหาพระยามิลินทร์ พระยามิลินทร์ถามพระนาคเสนว่า

“พระคุณเจ้า บวชเพื่ออะไร”

ท่านบอกว่า “ตอนนั้นอาดมาเป็นเด็กเพิ่ง ๗ ขวบ แต่เมื่อบวชไปแล้วคิดว่าพระท่านคงให้อะไรอาดมาได้บ้าง”

แสดงว่าวิญญูณเดิมมีไม่มาก เราปลุกขึ้นมาใหม่ ผู้ใหญ่ที่บริหารพระศาสนาอยู่ทุกวันนี้ ถ้าเราไปตรวจสอบดูประวัติดั้งเดิม ท่านก็คงไม่มีวิญญูณ ไม่เคยคิดจะบวช ไม่เคยคิดจะอยู่ แต่อยู่ขึ้นมาเฉย ๆ เพราะไปเห็นงานที่น่าทำ ทำงานพระจะเห็นเหมือนกับงานครู ถ้าไปมัวคิดถึงสิ่งที่เราจะได้ จิตใจจะไม่สบาย เวลาไปสอนไปบรรยายที่ไหนแก่เด็ก ๆ ถ้ามีการเรียไรเด็ก จะเสียอารมณ์ทันที คล้าย ๆ มารับจ้างพูด แต่ถ้าเราพูดไปธรรมดา ๆ และเด็กฟังเท่านั้นจะเป็นสุขแล้วเพราะเป็นงานของผู้ให้ แต่ขณะเดียวกัน ธรรมะก็จะรักษาคุ้มครองเราเอง

ถ้าได้ใส่วิญญาณของครูลงไป ทำงานอย่าคิดว่า ปีนี้
จะได้ ๒ ชั้นหรือเปล่าถึงเวลาวิ่งจ็อก ๆ ไปหาทำน ไปหา
ทำอะไร คนเราถ้ามีฝีมือปรากฏเอง เหมือนภูเขาหิมาลัย
ปรากฏได้ในที่ไกล ไม่จำเป็นที่ใครจะต้องไปยกขึ้นมา
ต้นไม้ที่สูง ปรากฏด้วยตัวของมันเอง

คนเราต้องแสดงความรู้ความสามารถ ฝีมือให้
ประจักษ์ เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลอื่น ไม่จำเป็นจะ
ต้องไปขอขึ้นเงินเดือนใคร

งานคือสิ่งที่สร้างความภูมิใจ เงินเป็นสิ่งที่ให้ปัจจัย ๔
เท่านั้น มีมากมีน้อย เราก็กินได้เท่าที่เรากิน ใช้เท่าที่เรา
ใช้ผ่านุงก็นุงเท่าที่เราnung

เวลาเราตายจริง ๆ โลงยังเหลือที่อีกมาก ยังใส่อะไร
ได้มากไม่จำเป็นจะต้องมีบ้านมีช่องใหญ่โตอะไรนัก เรือน
นอนสุดท้ายยังเหลือที่ว่างอยู่

สิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติที่ต้องวิบัติ ความดี ผลงานดี จะ
ไม่วิบัติเร็ว มันอยู่แทนเรา วิชาความรู้ ตำรับตำรา เป็น
งานที่ไม่ตาย งานสอนเป็นงานที่ไม่ตาย

จากคำสอนของพระพุทธเจ้า จะเห็นว่า พระพุทธเจ้า
นั้น ยังเหลือแต่พระธาตุ แต่พระพุทธเจ้ายังอยู่ และอยู่มาก
ยิ่งขึ้นด้วยพระคุณ ด้วยธรรมะ ด้วยคำสอน ครูบาอาจารย์
ที่เราไม่เห็น เช่น พระยาอุปกิตติลปศาสตร์ เราไม่เห็น

พระยาอนุমানราชชน เราไม่เห็นเจ้าพระยาพระเสด็จ เรา
ไม่เห็นพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) เราไม่เห็นท่าน แต่
ท่านเหล่านี้อยู่ในใจเรา เราเคารพ เราเชิดชู เรานับถือ
ท่าน เราคุ้นกับท่าน ทั้ง ๆ ที่เราไม่เคยเห็นท่าน แต่เรา
คุ้นกับคุณธรรมความดีของท่าน

อาชีพครูเป็นอาชีพที่ดีพอ ๆ กับแพทย์ แต่เมืองไทย
เราลำบาก หมอที่จริงเรียนยาก แต่โรคที่เกิดในเมืองไทย
นาน ๆ จะเกิดโรคพิเศษสักที มีปวดหัว ปวดท้อง โรค
เกี่ยวกับหัวกับท้อง ได้แต่สั่งยาพาราเซตตามอล ยาธาตุ
ลงทุนมากตอนเรียนยากทำงานง่าย งานเพียงแต่บำบัด
โรค แต่ว่าครูเป็นงานพัฒนาคน พัฒนาทรัพยากรมนุษย์
ต่อจากพ่อแม่ รัฐจะได้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าหรือไม่มี
ค่ามันอยู่ที่มือของครูสืบต่อจากมือพ่อแม่ อย่างที่ท่านแสดง
ที่แม่ว่า

*แม่นจะลูกผาดแผลงแรงจากอาสน์
ด้วยอำนาจกำแหงแรงยิ่งกว่า
มือไกวเปลไซ้แต่ไรมมา
คือหัตถากรองพิภพจบสากล*

มือครองโลกนั้นคือมือแม่ ต่อจากมือแม่ก็มีมือครูบา
อาจารย์ เป็นมือของพ่อแม่ครูที่สร้างจอมพล สร้าง

รัฐมนตรี สร้างแม่ทัพนายกองขึ้นมา ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ว่า

ท่านผู้นั้นมีวิญญาณครูจริงหรือไม่

การเป็นอาจารย์ตามมหาวิทยาลัย ความใกล้ชิดกับนักเรียนนักศึกษา มีน้อยกว่าครูอนุบาล ครูประชาบาล แต่ถ้าเราเพิ่มวิญญาณของครูลงไป ในฐานะของครูคือเพิ่มปัญญาความรอบรู้ ความบริสุทธิ์ใจ ความจริงใจ ความเมตตากรุณา ไม่แนะนำสั่งสอนในทางที่ผิด เวลานี้ถ้ามองกันจริง ๆ การศึกษาระดับวิทยาลัย โดยเฉพาะวิทยาลัยครูถ้าเป็นโรงงานอุตสาหกรรมเจ๊งนานแล้ว เพราะสินค้าที่ผลิตออกมาขายไม่ออกถล่มตลาดเปิดบริษัทวิจัยผูกกันมาก แต่เราไม่ได้คิด กำลังจะทำเป็นสหวิทยาลัย แต่จริง ๆ อาจารย์ที่มีอยู่สามารถสอนหรือเปล่า เพื่อให้มีอธิการบดี รองอธิการบดี คณบดี แต่เราไม่ได้คิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่นักศึกษาจะได้ เรามาคิดแต่เรื่องที่เราจะได้

ไม่ใช่เฉพาะโรงเรียนเท่านั้น วัดวาอาราม ตลอดถึงบ้านเมืองก็เหมือนกัน ความคิดส่วนใหญ่คิดแต่ว่า เราจะทำอะไร เราจะได้อะไร ไม่ค่อยมีใครคิดว่า เราจะทำอะไร ทำได้ไหม แต่ความเป็นนั้น เราไม่เคยเบื่อในความเป็น เราอยากเป็นทุกอย่าง แต่ไม่ค่อยคิดว่า เราเป็นแล้ว

เราต้องทำ เราต้องการสิทธิ แต่เราไม่สนใจในหน้าที่ ในขณะที่ประชาธิปไตยเน้นทั้งสิทธิและหน้าที่ บางทีเราต้องการอำนาจแต่เราไม่คำนึงถึงหน้าที่ อำนาจกับหน้าที่เป็นของคู่กัน ถ้ามีอำนาจจะต้องทำหน้าที่ตามอำนาจเหล่านั้น ให้เต็มตามหน้าที่ มีสิทธิก็ต้องทำหน้าที่ตามสิทธิ แต่เมื่อเราต้องการจะเป็น เราจึงไม่ได้วิเคราะห์สถานะของเขาที่เราเป็น บางคนซี ๔ ยังทำงานอะไรไม่ได้ ดิ้นขึ้นไปเป็นซี ๕ ซี ๕ ก็ยังไม่เป็นโล้เป็นพายจะดิ้นเป็น ซี ๖ เป็นแผนกย้งโง่ ขึ้นไปเป็นผู้อำนวยการ ย้งโง่ใหญ่ ทำความเสียหายแก่ราชการการงาน

คนเราจึงไม่ได้สำคัญอยู่ที่เราเป็นอะไร

แต่สำคัญอยู่ที่เราทำอะไร ทำอย่างไร งานที่เราทำนั้นจะอำนวยประโยชน์ให้แก่สถาบันได้อย่างไรบ้าง

ความคิดเหล่านี้จึงต้องเป็นความคิดที่เกิดจากปัญญา กับความบริสุทธิ์ใจ ไม่ได้มองที่เรา ไม่ได้มองสิ่งที่เราจะได้ แต่มองถึงสิ่งที่เราจะให้ ให้จากการทำงานตามหน้าที่ของเรา ครุเป็นผู้ที่ถือว่าย้งใหญ่

ไม่แนะนำนักเรียนในทางที่ผิด หมายความว่าอย่างไร

ตรงนี้เป็นเรื่องเน้นความหมายของคำว่าศาสดา หรือบรมครู การนำนั้นจะต้องนำทางความประพฤติทาง

กิริยาที่แสดงออก บางทีเราเป็นคนสร้างกบฏเวียนกงกรรม
ขึ้นมาเอง เคยเตือนพวกครูเสมอเวลาไปอบรมครูว่า เมื่อ
ฟังเขาสอน อย่าพูด เป็นการสร้างกรรม เวลาสอนเด็ก ๆ
ก็พูดด้วย คุณจะไปด่าเด็กไม่ได้ เพราะคุณกำลังชดใช้
กรรม ในฐานะที่คุณไม่ฟังคนอื่น

ฉะนั้น เวลาฟัง ก็ต้องฟังให้เป็น พูดเป็น ให้เรียน
เป็น เวลาคนพูด เมื่อเรา ฟังเป็นเวลาเราจะพูด ให้คน
อื่นฟัง เราก็พูดเป็น เวลาเรียนเราก็เรียนเป็น เวลาให้คน
อื่นเรียนเราก็ให้เรียนเป็น นั่นคืองานที่จะต้องทำในฐานะ
ที่เป็นครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นผู้นำทางความ
ประพฤติ เป็นสูตรคือ

มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ มีสัญชาตญาณฝูง มองคนข้าง
หน้า ในโรงเรียนก็ต้องมองผู้ใหญ่คือครูบาอาจารย์ ถ้า
ครูบาอาจารย์และ นักเรียนและแม่ ที่โบราณท่านบอกว่า
เจ้าวัดไม่ดี หลวงชีสกปรก ถ้าสมภารไม่ดีลูกวัดก็
ไม่ดีตาม บางที่ท่านมองจากงาน เช่น

ดูวัดให้ดูฐาน จะดูสมภารให้ดูลูกวัด ดูวัดให้ดูที่ส้วม
ถ้าเห็นว่าห้องน้ำสะอาดสะอาด แสดงว่า วัดนั้นเรียบร้อย

จะดูสมภารว่าเรียบร้อยไหม มีหลักมีเกณฑ์ไหม ดู
ที่ลูกวัดก็พอแล้ว ถ้าลูกวัดมีกิริยาวาจาดี มีความรู้ความ
สามารถ มีคุณธรรมดีแสดงว่าสมภารดี ขนาดลูกน้อง
ขนาดนี้ อาจารย์จะขนาดไหน

แสดงว่ามันสะท้อนกลับไปหากันได้ ถ้าเรามองว่า ผลมาจากอะไร ผลมาจากสัญชาตญาณฝูง คือ การมอง ผู้นำ ผู้ใหญ่ในที่นั้น ๆ สถาบันนั้น ๆ ถ้าผู้ใหญ่เราเป็นหลัก เป็นประธานได้ การประพฤติปฏิบัติตนของเราอย่างที่ โบราณท่านสอนว่า อย่าถ่ายก้อนโตให้เด็กเห็น อะไรที่ไม่เหมาะไม่ควร เช่น ครูมาเดินร่ำอยู่ที่โรงเรียน โรงเรียน อยู่ข้างกุฏิพระเด็กก็วิ่งเล่นอยู่ และครูก็มาเดินร่ำกัน บางที ก็มาจัดงานวันเกิด มาตี๋มเหล้ากัน อันเป็นการสร้างภาพ ไม่ดี แทนที่จะเป็นแม่แบบเป็นแม่พิมพ์ เป็นหลักในการ ประพฤติตนแก่เด็กของเรา แต่เรากลับเป็นแบบที่เด็กไม่ สามารถจะยึดถือได้ ถ้ายึดถือก็ล้มละลาย

ฉะนั้น การเป็นผู้นำทางความประพฤติ นอกจาก จะสั่งสอนแนะนำ บางทีก็เรียนแนะนำ แนะนำกับแนะนำ มันก็เหมือนกัน เทียบไปอาศัยฝรั่งนิยามมาให้ ก็เทียบทำ ตามคำแนะนำของฝรั่ง แนะนำแนะนำ เรามีตั้งแต่ไหน แต่ไรมาแล้ว เราก็บอกกล่าวเราก็ชี้แจงอะไรกันมา ฝรั่ง นิยาม บางทีก็ไปลืดอกตัวเองว่า ทฤษฎีอย่างนี้ไม่เรียกว่า แนะนำ ถ้าไม่ใช่แนะนำ หมายความว่าอย่างไร แนะนำแนะนำมันต่างกันอย่างไร แนะนำอาชีพ เราจะเรียก แนะนำอาชีพ จะว่าอย่างไร ไม่เห็นจะต่างอะไรกัน ดังนั้น เรื่องความหมายอะไรต่าง ๆ ควรมองว่าของเราจริง ๆ มัน เป็นอะไร ในบ้านเมืองเรามีแล้วทั้งนั้น มีดีกว่าของฝรั่ง

เขาคิด เพราะความคิดของฝรั่งมาจาก**นักปรัชญา** ความคิดของไทยมาจาก**พระบรมศาสดา**

เพราะฉะนั้น หลักพื้นฐานปรัชญาความคิดต่าง ๆ คนไทยคิดได้ลึกซึ้งกว่า คนไทย คนอินเดีย คนจีน ชาติเอเชียต่าง ๆ คิดได้ลึกซึ้งมากเพราะเราคิดมาจากฐานศาสนาทั้งหมด ฝรั่งคิดมาจากฐานปรัชญาไม่ใช่ฐานศาสนา ศาสนาของฝรั่งก็เป็นศาสนาย่ำใหญ่ เอาอะไรต่ออะไร มาผสมผสานกัน ศาสดาไม่ถึงกับตรัสรู้ ถ้าฐานทางความคิดของเรานั้นคงอยู่แล้วเราจะรับอะไรมา เราก็รับอย่างมีปัญญา ต้องขยายมาให้ประสานสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมแบบไทย ๆ และโดยเฉพาะการแนะนำนั้น ต้องแนะนำในทางที่เห็นได้ตลอด ให้เรียนเนื้อหาวิชานี้ เรียนไปเพื่ออะไร เรียนแล้วได้ประโยชน์อย่างไรมีแรงงานรองรับที่ไหนอย่างไร อีก ๔ ปีข้างหน้า สถานการณ์ทางแรงงานสายนี้จะเป็นอย่างไร ก็ต้องติดตามศึกษาที่จะให้เด็กมีอนาคต ไม่ใช่ดับวูบลงไป

ทางด้านของความประพฤติก็เหมือนกัน เราก็ต้องมี**ความเมตตากรุณา** ที่หวังอุ้มชูให้รอดจากความทุกข์ ปัญญาพาให้คนพ้นทุกข์ ถ้าเสริมปัญญาแล้วยังไม่พ้นทุกข์ มีปัญหาแน่ สรุปว่ากิจกรรมทุกอย่างในบ้านในเมืองคือ**บำบัดทุกข์บำรุงสุข**

ศาสนาซึ่งทางบรรเทาทุกข์ซึ่งสุขเกษมสันต์ เรียน
อะไรไม่สำคัญ แต่ต้องเอาวิชาความรู้เหล่านี้ ไปบำบัด
ทุกข์ในการครองชีวิตของตน เสริมสร้างความสุขขึ้น ใน
สมัยต้นรัตนโกสินทร์ นิราศนรินทร์ ได้รจนาว่า

อุบายคล่มแล้ว	ลอยสวรรค์ ลงดู
สิงหასน์ปรำงคร่ำตนบรร	เจ็ดหล่ำ
บุญเพรงพระหากสรร	ศาสน์รุ่ง เรืองแเอ
บังอบายเบิกฟ้า	ฝีกฝั้นใจเมือง

บังอบายนั่นคือ คำสอนด้วยหลักปิดทางเสื่อมให้ได้
ไม่สอนในทางที่จะเสื่อม ไม่นำในทางที่จะเสื่อม ไม่ให้มี
อะไรที่จะออกมาในทางหักเหวิถีชีวิตของคนเราออกไปทาง
เสื่อมและต้องเบิกฟ้า เปิดประตูสวรรค์ เปิดประตูทาง
เจริญให้ อะไรที่สอนแล้ว เด็กจะประสบความสำเร็จ อะไร
ที่ให้ดูให้เห็นให้ไปเที่ยวแล้วจะประสบความสำเร็จ เราก็
นำในทางนั้น ด้วยฝีกฝั้นใจเมือง ฝีกปรืออบรมบ่มนิสัย
เมืองก็คือประชาชนพลเมือง ฝีกปรืออบรมบ่มนิสัยของ
เด็กเหล่านั้น ต้องทำบ่อย ๆ

เคยสังเกตสิทธิที่ให้เลือกตั้ง สจ. สส. เป็นหน้าที่ของ
ประชากรในสถานที่นั้น ๆ ให้เลือกขึ้นมา เพราะเขาเป็น
เจ้าของที่นั้น เขาเลือกขึ้นมา แต่เด็กมาอาศัยสถานที่

ราชการของรัฐ มาอาศัยเรียน ๔ ปี ปี ๑ ปี ๒ รู้หรือว่
ใครเป็นใคร ใครควรเลือกตั้ง

ถ้านักศึกษาเลือกอธิการบดีได้

คนป่วยต้องเลือกผู้อำนวยการโรงพยาบาลได้

นักโทษก็ต้องเลือกผู้บัญชาการเรือนจำได้ เพราะ
เขาอยู่หลายปีกว่านักศึกษาเสียอีก บางคนตั้ง ๒๔ ปี จะ
เห็นว่าเราสับสนในด้านความคิด เราเป็นเจ้าของสถานที่
หรือเปล่าเราเป็นคนให้บริการเฉย ๆ แต่ครูบาอาจารย์ไม่
กล้าพูด ไม่กล้าชี้แจงให้เด็กเข้าใจ หลักรเลือกอธิการบดี
แสดงประชาธิปไตย เด็กจูงจมูกตามกันไป ไม่รู้ใครนำใคร
เราผู้ชูประทีปนำทาง ไม่ใช่เด็กถือประทีป และลากมือ
เราเข้าไป การนำนั้นครูต้องพร้อมที่จะชูประทีป ส่องทาง
ให้ อะไรผิดแพกเพี้ยน ๆ เราจะต้องนำไปในทางที่ถูก
ถ้าเด็กเดินทางผิด เราต้องดึงกลับ เป็นงานของผู้มีปัญญา
มีความเมตตากรุณา จะหล่นลงไป ก็อุ้มขึ้นมาให้ได้ ครู
ในความหมายว่า ทำหน้าที่เซ็ดชู ยกย่องลูกศิษย์ของตน
ขึ้นจากทุกข์ เพราะไม่รู้ เพราะความยากไร้ อะไรก็ตาม
สรุปว่ามาจากไม่รู้ ให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน

นี่ก็คือวิญญาณของครู ที่เราสัมผัสได้ทั้ง ๓ ทาง

สัมผัสปัญญาที่แสดงออกมาในรูปความสามารถใน
การสอน การแสดง การชี้แจง การเขียน การบรรยาย

ความเมตตากรุณาที่ทำงานไปเพื่อมุ่งประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา

พิสูจน์ให้เห็นถึงความบริสุทธิ์ ที่มีอยู่ภายในจิตใจของท่านผู้นั้นว่า ไม่ได้ทำในฐานะผู้แสวงหาประโยชน์ แต่ทำในฐานะผู้อำนวยความสะดวกประโยชน์ ทำงานในฐานะของผู้ให้ ครูนั้นอยู่ในฐานะของผู้ให้ ส่วนรับนั้นถือว่าเป็นการบูชาพระคุณครู ปกติธรรมตาของผู้ที่มีความสำคัญ กตัญญูกตเวทิต้องบูชาต่อความดีของครูบาอาจารย์ เพราะท่านเป็นบุพการีของตน

ดังนั้น วิญญานครูคือปัญญาบริสุทธิ์และกรุณาจะดูได้จาก การแสดงออกของครู ใครจะเป็นคนแสดงให้ดูก็ครูแต่ละคน ใครเป็นคนดูก็คือผู้ที่มีใจเป็นธรรม เราต้องดูตัวเราเองได้ ว่าเรามีส่วนอะไรที่ขาดตกบกพร่องก็เพิ่มเติมขึ้น ที่ได้อยู่แล้วก็รักษาไว้พยายามที่จะเพิ่มพูนให้มากยิ่งขึ้น

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าข้อความที่กล่าวมา จะเป็นการเสริมสร้างความคิดพัฒนาชีวิตให้เข้ารูปของครู บนเส้นทางของพระบรมครู เพื่อจะสร้างผลงานที่เป็นอมตะ มีทายาทสืบต่อแม้ตัวเราจะจากไป แต่ผลงานที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมก็จะเกื้อกูลแก่สังคมตลอดกาลนาน

ผอมให้เย็น

ความเยือกเย็น เป็นสิ่งที่คนเราต้องการ และความเย็นนั้น ก็มุ่งหมายที่ความเย็นกายและความเย็นใจ แต่ในที่นี้จะพูดถึงเรื่องความเย็นใจ ซึ่งเป็นหลักในทางศาสนาประการหนึ่ง ท่านทั้งหลายจะพบว่า

ตามปกติแล้ว จิตใจของเรามีเชื้อของความเยือกเย็น อยู่เป็นอันมากถ้าหากไม่ประสบอารมณ์ภายนอกที่รุนแรง เข้ามากระทบกระทั่งอารมณ์ จิตใจก็สามารถสงบเย็น อยู่ได้ ตามหลักที่ทางศาสนาแสดงไว้ว่า ภายในพื้นจิต ของคนประกอบด้วยธาตุหรือเชื้อของความดีที่เรียกว่า วิญญาณธาตุบางที่เรียกว่าพุทธธาตุอยู่ภายใน บางเวลา ที่มันเกิดความเร้าร้อนอย่างรุนแรงขึ้นมา ก็เพราะว่ามี บัณฑิตมากกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก เพราะในขณะที่ เรามีเชื้อของความรู้อ เราก็มียูเชื้อของความไม่รู้อยู่ด้วย ซึ่งมีต้นตออยู่ที่อวิชชา ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า ในชีวิตประจำวัน เราได้เชื่อไปบวกประเภทไหนมากกว่ากัน คือ

ถ้าเราได้เชื่อบวกฝ่ายวิชา ธาตุฝ่ายวิชา ความรู้ ก็จะเปล่งประกายขึ้นมา อำนวยความสงบใจให้บังเกิดขึ้น ได้

**ถ้าเราไปรับเชื้อฝ่ายที่เป็นอวิชา ความมืดบอดใน
ด้านต่าง ๆ ก็บังเกิดขึ้น ความเร่าร้อนก็จะเพิ่มขึ้น การจะ
ผ่อนให้เย็นก็ผ่อนได้ลำบากเหมือนกัน**

สิ่งที่ทำให้เกิดความเร่าร้อนนั้น พระพุทธเจ้าทรง
แสดงไว้เป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเริ่มมาจาก
คำว่า สิ่งหึ่งปวงเป็นของร้อน ทรงชี้ที่ประสาทสัมผัส คือ
ตาเห็นรูปเป็นต้น แต่ละอย่างนั้นเป็นของร้อน และแม้
วิญญานคือความรู้อารมณ์ทางประสาทสัมผัสเองก็เป็นของ
ร้อน ตัวสัมผัสคือการกระทบกันระหว่างอายตนะภายใน
ภายนอกที่เกิดเป็นวิญญานขึ้นมาก็คือเป็นของร้อน เวทนา
ก็เป็นของร้อน

จะเห็นได้ว่า สิ่งข้างต้นที่ทรงแสดงไว้นั้น แท้ที่จริง
แล้วมันร้อนเพราะเชื้อเท่านั้นเอง คือเชื้อภายในใจของบุคคล
ดังนั้นจึงรับสั่งว่าร้อนเพราะอะไร ทรงเฉลยว่า ร้อน
เพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ
แล้วมีผลพวงที่เกิดขึ้นจาก ราคะ โทสะ โมหะ คือชาติ
ความเกิด ชรา ความแก่ มรณะ ความตาย โศก ความ
ร่ำไรร่ำพัน ทุกข์ ความไม่สบายใจ โทมนัส ความไม่
สบายใจ อุปายาส ความคับแค้นใจ เมื่อกล่าวโดยสรุป
ก็คือว่า เป็นกิเลส ๓ อย่าง เป็นความทุกข์เสีย ๘ อย่าง

ฉะนั้น เวลาเราพูดถึงความทุกข์ เราก็พูดว่า เป็น ความร้อนจากเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ เพราะฉะนั้น เวลา เย็น ก็คือดับเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ได้ ก็กลายเป็นความ เย็นไป

ปัญหาว่าจะดับในที่ใด

ก็คือดับในที่ร้อน คือความร้อนเกิดขึ้นในที่ใด ก็ทรง สอนให้ดับในที่นั้น ไม่ใช่ไปดับในที่อื่น กิเลสและความ ทุกข์ก็อยู่ในใจของเราเป็นตัวกำหนด หลักปฏิบัติในทาง พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ปฏิบัติในจุดนั้น ๆ คือความร้อน เกิดขึ้นในจุดใด ก็ให้ดับในจุดนั้น และเมื่อดับแล้ว ก็จะกลายเป็นความเย็น

ในที่นี้จะพูดถึงการใช้สติ เหตุผลในชีวิตประจำวัน ที่จะผ่อนคลายความเร้าร้อนต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น คือ

พยายามรับรู้ความจริงของสิ่งต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นใน ชีวิตประจำวันของเรา สิ่งที่ชาวโลกวุ่นวายกันมากก็คือ เรื่องของความเป็นในฐานะต่าง ๆ และมีการยึดถือในความ เป็นนั้นอย่างเอาจริงเอาจัง บางครั้งบางครั้งวเมื่อตัวต้อง การจะเป็นให้ได้ หากบุคคลหรือมีอะไรเป็นอุปสรรคขัด ขวางไว้ ก็ยอมละคุณธรรมทำลายล้างซึ่งกันและกัน เพื่อให้ตนได้ฐานะความเป็นเหล่านั้น โดยไม่พยายามยอมรับ ความจริงว่า ความเป็นในฐานะต่าง ๆ เป็นเรื่องของการ

สมมติบัญญัติขึ้นมา เป็นบทละครที่ถูกกำหนดให้แสดง
กันเท่านั้นเอง ไม่ได้เป็นเรื่องจริง ๆ อะไร ปัญหาที่น่า
คิดก็คือว่าการแสดงละครในเวทีโลก ซึ่งแต่ละคนได้ถูก
กำหนดบทบาทให้แสดงด้วยกรรมบ้าง ด้วยกติกากฎเงื่อนไข
ทางสังคมบ้างนั้น ทำไมจึงเกิดความวุ่นวายขึ้นมาได้
ทั้ง ๆ ที่ละครวงเล็กไม่ได้มีลักษณะอย่างนั้น

ลองคิดถึงอุบัติเหตุที่ถูกกำหนดให้แสดงในสังคม
โลกนั้นเหมือนกับบทบาทที่แสดงกันในโรงหนังโรงละคร
ใช่ไหม?

ทำไมการแสดงหนัง การแสดงละคร จึงไม่มีปัญหา
ยึดติดในรูปแบบในความเป็น ในจิตใจของผู้แสดงเหล่านั้น
ประเด็นที่สำคัญก็คือ เรื่องความรู้กับความไม่รู้นั่นเอง
คือ ฝ่ายแสดงละครแสดงลิเกก็ตาม เขารู้ว่านี่คือการแสดง
หน้าที่ของนักแสดงเวลาถูกกำหนดบทบาทให้แสดงอย่าง
ไรก็แสดงของเขาเต็มที่ ใครแสดงได้ดีถือว่าเป็นดีบทบาท
ประสบความสำเร็จในการแสดง เวลาเลิกแสดงก็ถือว่าเป็น
เลิกแสดง

คนที่เคยแสดงเป็นพระราชา อาจจะไปทำหน้าที่ชน
ข้าวของในการแสดงก็ได้ อาจจะไปหุงข้าวให้พวกเสนา
ในบทละครรับประทานก็ได้ โดยไม่มีความยึดติดอะไร
ไม่มีลักษณะการหลงโรงในบทบาทการแสดงของบุคคล
เหล่านั้น ในพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รู้สึกว่าพระองค์ท่านแสดงเป็น
นายพราน ชื่อพรานบุญและเจ้าพระยารามราชมพแสดง
เป็นตัวนาย ในบทนั้นมีอยู่ตอนหนึ่งที่ตัวนายตีหัวนายพราน
มีเสียงครหาตำหนิกันมากกว่าไม่รู้จักที่สูงที่ต่ำ แต่ว่าสิ้นเกล้า
รัชกาลที่ ๖ ทรงถือว่าเป็นการแสดงที่สมบทบาทเพราะ
ในบทนั้นกำหนดไว้อย่างนั้น ไม่ได้ถือเป็นเหตุขัดเคือง
พระทัยแต่ประการใด เมื่อเลิกแล้วก็คือเลิกแล้วต่อกัน

นี่แสดงให้เห็นว่า พระองค์เข้าพระทัยในเรื่องการ
แสดงว่านี่คือการแสดงเท่านั้น ไม่ใช่ผู้แสดงหรือผู้ที่กระทำ
เช่นนั้นจะขาดความเคารพ การระต่อพระองค์

ตัวการสำคัญที่กำหนดความสบายใจ ความเยือก
เย็นใจที่เกิดขึ้นแก่บุคคลก็คือ ตัวความรู้นั่นเอง คือเรารู้
ก่อน รู้ล่วงหน้ามาก่อน และก็รู้ในขณะนั้น รู้หลังจากเลิก
ไปแล้ว รู้ได้ ๓ ช่วงแล้วก็จะแก้ปัญหิต่าง ๆ ได้ แต่ว่า
ในละครโลก ในความเป็นต่าง ๆ นั้นแท้ที่จริงแล้วช่วงกลาง
เท่านั้นเองที่มันขยายกว้างออกไป บทบาทที่กำหนดให้
แสดงก็หรือ ๆ กัน คนบางคนที่ดีบทแตก แสดงได้ดี
สมบทบาทในตำแหน่งนั้น ๆ ถือว่าประสบความสำเร็จ
ในชีวิตของตัวเอง ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะอะไรก็ตาม เมื่อ
เป็นแล้วก็ดีบทนั้นแตกถูกต้อง ดีงาม เป็นประโยชน์ สร้าง
ความประทับใจให้แก่ผู้ดูผู้ชม กลายเป็นวีรชนไปคนที่
ดีบทไม่ค่อยจะแตก ก็มีปัญหิตน้อย สรุปว่าการแสดง

ก็เป็นกาแสดง แต่ช่วงระยะเวลาที่จะปิดฉากกาแสดง อย่างข้าราชการก็มีการเกษียณ ถือว่าปิดกันจริง ๆ ก็คือปิดตอนตาย เป็นการปิดกาแสดงไปปัญหาที่วุ่นวายก็คือละครหลงโรงเป็นปัญหาอยู่มาก คือเมื่อเลิกกาแสดงแล้วยังไม่ยอมเลิก พยายามที่จะใช้บั้นนั้นอยู่เสมอ กลายเป็นภาวะอย่างหนึ่ง คือ

เป็นจระเข้ขวางคลอง จมไม่ลง ทำให้อยู่ในสังคมด้วยความเดือดร้อน หากความสงบไม่ได้ ลักษณะเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า จะเกิดในหมู่ฆราวาสเท่านั้น แม้ในหมู่พระเองก็มีความรู้สึกเหล่านี้ด้วย บางครั้งบั้นนั้นก็เลิกแสดงไปตั้งนานแล้ว ก็ยังแสดงกันอยู่ ซึ่งกาแสดงที่ปรากฏแก่สายตาคนอื่นออกจะเป็นเรื่องน่าเกลียด เช่นปลดเกษียณไปตั้งนานแล้ว ยังเอาราชการไปใช้อยู่ ยังอยู่บ้านหลวง ยังแต่งชุดข้าราชการอยู่ ยังมีผู้ติดตามอยู่ อะไรทำนองนี้

อย่างนี้เรียกว่าเป็นละครที่หลงโรง ใครไปบอกให้เลิกแสดงก็มีปัญหาขึ้นมาทันที เพราะความยึดความติดในฐานะในตำแหน่งต่าง ๆ สร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นตัวแปรที่สำคัญก็คือ เรื่องของความไม่รู้อย่างที่ว่าแล้ว เพราะเราไม่รู้ เมื่อเราไม่รู้ก็เกิดความหลง ความเข้าใจผิดบ้าง ยึดติดในเรื่องเหล่านั้น แต่ถ้าเรารู้สึกเสียได้เราก็สบาย ไม่ต้องไปเดือดร้อนวุ่นวายในเรื่องเหล่านี้ คนที่

สามารถมองเห็นตำแหน่งต่าง ๆ ว่าเป็นเพียงบทละครที่
ตนต้องแสดงให้สมบทบาทเท่านั้น เมื่อจบฉากการแสดง
ก็ไม่ติดอะไร การทำได้เช่นนี้ย่อมสร้างความประทับใจให้
เรียกว่า เป็นคนที่ เป็น เป็น ถึงคราวเป็นก็เป็นให้ เป็น ถึง
คราวไม่เป็นก็ต้องบอกเลิกให้ได้ และเราจะแก้ปัญหาใน
เรื่องเหล่านี้ได้ ไม่ว่าเราจะต้องไปเกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร
ก็ตาม ที่สำคัญที่สุดของความเร้าร้อนก็คือ ความยึดติด
ในสิ่งต่าง ๆ ในอารมณ์ต่าง ๆ บางครั้งเรื่องเหล่านั้นได้
ผ่านไปนานแล้วบังเกิดขึ้นแล้วในอดีต โดยเหตุปัจจัยในอดีต
เสียด้วย และดับไปแล้วในอดีต แต่ว่าบุคคลพยายามที่จะ
ไขว่คว้าเรื่องเหล่านั้นเข้ามาครุ่นคิดหมกมุ่นวิตกกังวลไป
ด้วยประการต่าง ๆ ด้วยความโหม้นสผิดหวัง หรือบางที
ก็ประชดประชันตนเอง เป็นต้น ความเร้าร้อนก็บังเกิด
ขึ้น

แต่ถ้าเรามองอีกฝากหนึ่งว่า ถ้าบุคคลรู้ บุคคลเข้าใจ
ถึงความจริงในสิ่งเหล่านั้น เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตนั้น
ก็คือเรื่องที่เกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัยในอดีต ไม่ว่าจะดีหรือชั่ว
ก็ตาม เราไม่อาจที่จะแก้ไขในสิ่งเหล่านั้นให้เปลี่ยนแปลง
ไปตามที่เราต้องการได้ การไปเศร้าโศกเสียใจถึงเรื่อง
อดีต คือการพร่ำผลาญเวลาของตนในปัจจุบันไปโดยไม่
เกิดประโยชน์อะไร ขาดทุนอยู่แล้ว กลับขาดทุนซ้ำซ้อน

อีก แต่เราอาจอาศัยอดีตเป็นบทเรียนได้ คือนึกในกรณี
ที่ประสบความสำเร็จเป็นความดีงาม ถือว่าเป็นบทเรียน
ที่จะประพฤติปฏิบัติต่อไป ในกรณีที่เป็นความผิดพลาด
บกพร่อง ก็ถือว่าเป็นบทเรียนที่ควรแก่การละเว้นต่อไป
ไม่ไปติดใจ หมกมุ่นในเรื่องของอดีตเหล่านั้น พยายาม
ทำใจของตนเองให้สงบเอาไว้ จิตใจก็จะเยือกเย็นสามารถ
ที่จะใช้ปัจจุบันที่เป็นของเราแท้ ๆ ให้เกิดประโยชน์ได้ อย่าง
ที่ท่านผู้หนึ่งได้ผูกเป็นคำคมไว้ว่า

**“อดีตนั้นเป็นเรื่องของผี
อนาคตเป็นเรื่องของเทวดา
แต่ปัจจุบันนั้นเป็นเรื่องของเรา**

ประการสำคัญการใช้ชีวิตในปัจจุบัน ก็คือพยายาม
สร้างความรู้การเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่จริงก็คือ เรียน
รู้ไปโดยลำดับ ความรู้นั้นเองจะทำให้ขจัดความไม่รู้
เมื่อขจัดความไม่รู้หมดสิ้น ก็กลายเป็นความรู้ที่สมบูรณ์
พระพุทธเจ้าจึงได้รับเฉลิมพระนามว่าเป็น พุทธโธ เพราะ
ทรงรู้เรื่องต่าง ๆ ได้โดยถูกต้องสมบูรณ์ การปฏิบัติใน
ทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอะไรก็ตาม แท้ที่จริงก็เป็น
การขัดเกลาให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและเรื่องอะไรก็ตาม
ถ้าเกิดรู้ที่ถูกต้องแล้ว จะหายผิดหายหลง

ขั้นของการสมมติท่านยอมรับสมมติ พระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายที่ทรงรู้ความจริงของโลกและสังคมตามความเป็นจริงนั้น ในการปฏิบัติพระองค์ตลอดระยะเวลาอันยาวนานก็เป็นการปฏิบัติแบบคล้อยตามโลก อนุวัตรตามโลก แต่ก็ไม่ได้ยึด ไม่ได้ติดอะไร ไม่ได้มีเหตุผลอะไรที่จะไปถกเถียงกับใครเพราะเรื่องอะไรเป็นเหตุก็ตาม เพราะพระองค์ทรงรู้ชัดเจนระหว่างสมมติกับความจริงอย่างแท้จริงว่าโลกเขาสมมติ โลกเขากำหนดหมายกันอยู่นั่น ก็คือเรื่องของสมมติ ของกำหนดหมายกัน แต่เมื่อเลิกแล้วต่อกัน ก็คือเลิกแล้วต่อกันไม่ได้มีการยึดติดในรูปแบบว่าจะต้องเป็นอย่างนั้น จะต้องเป็นอย่างนี้ จะต้องเป็นอย่างโน้นเสมอไป เรื่องเหล่านี้บางคนอาจจะมีความรู้สึกว่ายาก ในการที่จะทำใจให้ยอมรับความจริงเหล่านั้นได้ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้บุคคลพยายามใช้ปัญญาพิจารณาอยู่เสมอหรือบ่อย ๆ พยายามปรับใจให้ยอมรับให้ได้ ลองสังเกตดูความเปลี่ยนแปลงของมนุษยชาตินั้น สามารถพัฒนาจนถึงจุดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และคงจะพัฒนาต่อไปนั้น ประการสำคัญก็คือมนุษย์เราสามารถปรับตัวให้อยู่ได้ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตามแม้มนุษย์เราสามารถปรับตัวให้อยู่ได้ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ว่าพอถึงปัญหาที่เกี่ยวกับจิตใจ เรามักจะปรับไม่ได้ คือมุ่งปรับเฉพาะกาย อย่าง

พวกแพชชั่น อะไร ๆ ต่ออะไร การแต่งตัว ค่านิยมต่าง ๆ เรียกว่าทันสมัยกันอยู่ตลอดเวลา เพราะเราปรับตัวได้ทันกับปัญหาเหล่านั้นแต่พอถึงด้านจิตใจ กลับปรับตัวไม่ทัน พอปรับตัวไม่ทัน ครั้นตกอยู่ในฐานะที่ตัวไม่ได้คาดหมายมาก่อนก็เกิดความโทมนัสเสียใจ บางครั้งก็เสียอกเสียใจจนเกินเหตุไป ทั้ง ๆ ที่เรื่องก็ไม่ได้ใหญ่โตอะไร

ดังนั้น หลักการที่ทรงสอนให้คิดไว้เสมอ เพื่อปรับจิตให้ยอมรับความเป็นจริงนั้น ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติธรรมดานั้น ในส่วนหนึ่งทรงสอนให้ปรับจิตยอมรับความจริง คือเราไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงอะไรได้ แต่ถ้าเราปรับจิตให้ยอมรับความจริงส่วนนี้เอาไว้ พอปัญหาเหล่านั้นเกิดขึ้นก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะเรารู้มาตั้งนานแล้วว่าเรื่องเหล่านี้จะต้องเกิดขึ้น คล้าย ๆ กับบ้านเมืองที่เตรียมต้อนรับข้าศึกศัตรูที่จะเข้ามา มีความตื่นตัวอยู่เสมอ พอข้าศึกเข้ามาจริง ๆ ไม่ได้ตกใจขวัญไม่เสียสามารถที่จะแก้ไขปัญหาของชาติบ้านเมืองได้

คนเราแต่ละคนก็เหมือนกัน ทางศาสนาถือว่าเป็นกายนครคือเป็นนครของร่างกาย มีใจเป็นหัวหน้า หรือใจเป็นพระราชาในกายนครนี้พระราชาจึงเป็นผู้กำหนดที่มีความสำคัญมากกว่า จะสามารถเรียนรู้เข้าใจปัญหาต่าง ๆ ในแง่มุมนั้น ๆ ได้หรือเปล่า ถ้าหากว่าไม่สามารถ

ปรับใจให้รู้ได้ จะมีปัญหาอย่างที่ปรากฏอยู่ ประเด็นที่
จะต้องพยายามทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นแก่จิตใจ ประการ
แรกที่สุดซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับอยู่ในชีวิตของพวกเราทุก
คนว่าไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ สิ่งที่เป็นธรรมดา คือ

ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย พวกนี้
เป็นธรรมดา ให้ลองดูเพลงทุกข์ ๘ ประการ ที่ทรงแสดง
เอาไว้ในอาทิตตปริยายสูตรที่ทรงแสดงไว้ว่า ความเกิด
ความแก่ ความตาย ความโศก ความร่ำไรร่ำพัน
ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ แล้วทรงสรุป
ว่า แม้อันนี้ก็เป็นของร้อน การที่ทำให้ร้อนนั้น ๓ พวก
แรก ร้อนเพราะกิเลส คือไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ
แต่พวกหลัง ร้อนเพราะใจเราไปกำหนดหมายเอาคือใจ
ไปยึดไปถือเอา ถ้าเราไม่ยึดไม่ถือ ไม่ได้มีความรู้สึก
ของเรา เป็นเรา หรือเป็นตัวของเรา สิ่งนั้นจะไม่มี
ความหมายอะไรเลย อย่างความโศก ความร่ำไรร่ำพัน
ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ นี้เราเห็นได้ชัด
ที่พระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า เกิดขึ้นมาจากจิตที่ยึดมั่นถือ
มั่นใจในเรื่องเหล่านั้น วัตถุประสงค์แห่งความโศก เช่น
การตาย หรือการพลัดพรากจากกันไปมันไม่ใช่เป็น
การสำคัญว่า เป็นที่ตั้งแห่งความโศกเสมอไป เพราะถ้า
เป็นที่ตั้งแห่งความโศกจริง ๆ แล้ว คนทุกคนที่เห็น
เรื่องเหล่านั้นก็ต้องโศก แต่แท้ที่จริงแล้ว กลับอยู่ที่ใจของ

บุคคลเท่านั้นที่จะไปกำหนดหมายเอา ถ้ากำหนดหมายว่าคนนั้นเป็นญาติเรา เป็นเพื่อนเราเป็นพวกเรา เมื่อเขามีความวิบัติ ประสบอันตราย เราก็กเกิดความโศก แต่ถ้าไม่ได้ไปกำหนดอย่างนั้น หรือไม่มีความรู้สึกอย่างนั้น หรือรู้สึกว่าเป็นเรื่องธรรมดา เรื่องของมันจะต้องเป็นอย่างนี้และได้เป็นไปแล้ว เป็นเรื่องธรรมดา เราก็กไม่เดือดร้อนอะไรแม้ว่าคนนั้นจะเป็นญาติพี่น้องของเราก็กตาม หรือวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความโศก คือการพลัดพรากจากไปเป็นต้น แต่ถ้าเป็นคนที่มีความรู้สึกต่อผู้ที่พรากไปว่าเป็นศัตรูกับตน จิตก็จะเป็นเพลิดเพลิดรื่นเริงยินดีไป ท่านทั้งหลายจะเห็นว่า มันมีปฏิกิริยาต่อจิตคนไม่ได้เหมือนกัน

ถ้าจะถามว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

เพราะว่าใจยึดไม่เหมือนกัน บางคนใจยึดว่าเป็นเรา หรือเป็นของเรา ก็เป็นทุกข์เพราะเรื่องเหล่านั้น ถ้ายึดว่าเป็นศัตรูของเรา ก็เป็นสุขเพราะเรื่องเหล่านั้น เพราะศัตรูที่ได้พินาศไปก็หมดสิ้นศัตรูไปคนหนึ่ง แต่บางคนที่ไม่ได้ผูกพันเพราะความรู้สึกทั้งสองนั้นใจก็กลายเป็นเฉย ๆ แต่การทำจิตใจให้สงบได้ในกรณีที่ว่า เป็นปิยชนของเรา เป็นญาติมิตรพี่น้องของเรา ต้องพลัดพรากไปเป็นต้น ทำอย่างไรจะให้ใจเย็นได้ เรื่องนี้จึงทรงสอนให้พิจารณาในแง่ธรรมดา ทรงใช้คำว่า อภินหัจจเวกขณะ คือ

พิจารณาบ่อย ๆ พิจารณาเนื่อง ๆ พิจารณาทุกวัน คิด
อยู่เสมอ ไม่มีอะไรให้เห็นเราก็คิดของเราเอง เวลาเห็น
เข้าก็นึกน้อมเข้ามาหาเรา ซึ่งก็เป็นบทที่สวดแพร่หลาย
กัน แต่ว่าคิดยาก ถึงแม้จะสวด จะจำได้ จะท่องได้จริง ๆ
ก็เพลิน ๆ ไป รู้สึกจะง่ายดี แต่ว่าการทำจิตใจใน
ลักษณะนี้ ต้องถึงคราวที่มีบทพิสูจน์ เพราะหลักของ
ศาสนานั้นจะต้องมีการทดสอบ ก็คล้าย ๆ กับการวัดผล
การสอบไล่ของนักเรียน นักศึกษาในปัจจุบัน มีการ
ทดสอบกันทุกตอน ไม่ว่าจะในด้านศีล ด้านสมาธิ ด้าน
ปัญญาก็ตาม จะต้องมีการทดสอบ

การพิจารณาเนื่อง ๆ ที่ทรงสอนเอาไว้ว่า ให้เห็น
เป็นเรื่องธรรมดา

เรามีความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความแก่ไป
ไม่ได้ ถ้าเรายอมรับในธรรมดาข้อนี้ ท่านจะเห็นว่า เราจะ
ประหยัดเรื่องเครื่องสำอางจากฝรั่งเศส สินค้าจากญี่ปุ่น
ได้มาก แต่พอเอาเข้าจริงแล้วรับไม่ได้ เพราะใจยอมรับ
ไม่ได้ ก็พยายามยอมผมอะไรต่ออะไร เพื่อพยายาม
ต่อสู้กับความแก่ไปเรื่อย ๆ แล้วในที่สุดก็ว่าวุ่นอยู่แต่ใน
ปัญหาเหล่านี้ สูญเสียเวลาไปโดยไม่เกิดประโยชน์อะไร
ขึ้นเพราะแก่ไม่ได้

เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา

จะล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้

ในขั้นของการรักษาก็คือการรักษา แต่ในขั้นของ
การปรับใจยอมรับธรรมดา ก็คือยอมรับธรรมดา เพราะ
ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว เราจะว่าวุ่นกับเรื่องของความเจ็บจน
เกินไป หรือบางที่เจ็บเพียงเล็กน้อย คือเอาใจเข้าไปบวก
จนทุกวัน มีผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง ท่านมีความรู้สึกที่ท่านป่วย
เหลือเกิน เวลาท่านเดินต้องให้คนประคอง ไม่อย่างนั้น
ก้าวเท้าไม่ไป มองดูแล้วไม่เห็นมันเจ็บตรงไหน จึงเรียน
ต่อท่านว่า

ท่านไม่มีความมั่นใจในตัวเอง ท่านหลอกตัวเองมา
นานเป็นเดือนเป็นปี เลยหลอกตัวเองอย่างนี้แล้วก็สูญเสีย
ความมั่นใจหมด มีความรู้สึกที่เราเดินไม่ได้ เราเป็น
อัมพาตจะต้องมีคนช่วยประคองอยู่ตลอดเวลา เมื่อคน
ประคองวางมือ ไม่ต้องประคอง บอกให้ท่านเดินดู ถ้า
เดินไม่ได้ก็หกล้มเอง ปราบกว่าท่านขยับอยู่ ๒-๓ ครั้ง
เดินบีบ ๆ ไปเหมือนทหาร แต่เพราะมีคนคอยพะนอเอา
ใจใส่พยุงประคองอยู่ ท่านก็เหมือนเดิมอีก ก็แก้ไม่ได้
เพราะเกิดไปยึดอยู่ มีความรู้สึกที่ตัวจะต้องเป็นอย่างนั้น
มันเกิดอาการเครียด พอเราไปฝังใจมากจะมีผลในทาง
ร่างกาย จึงเกิดอาการเครียดทางประสาท มันเป็นเอา
จริง ๆ คือมีความรู้สึกว่าเป็นเช่นนั้นจริง ๆ

เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นจะต้องพยายามปรับใจให้ยอมรับความจริง ขณะเดียวกัน ต้องพยายามเสริมสร้างความเชื่อมั่นในตัวเอง เรื่องความตายทรงสอนให้พิจารณาว่า

เรามีความตายเป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ เรื่องธรรมดา ๓ อย่างนี้ท่านจะเห็นว่า เป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นภายในจิตใจเป็นอันมาก ถ้าเราลองถามดูว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น แล้วก็ตอบได้ว่า เพราะเราไม่ยอมรับความจริง เราพยายามปฏิเสธความจริง เคยถามคน ๆ หนึ่งที่ร้องไห้เพราะญาติพี่น้องตายว่า

ถามจริง ๆ เถอะ สมมติว่า แก่ฟื้นขึ้นมาจริง ๆ นะ คุณจะตกลงใหม่ คือตายไป ๒-๓ วัน แล้วฟื้นขึ้นมา จะตกลงหรือเปล่า

แกตอบว่า ไม่เอา แสดงว่าเราหลอกตัวเองกันไม่รู้กี่ครั้งแล้ว เอาเข้าจริง ๆ ไม่เอานะ ตายไป ๓ วันแล้วฟื้นขึ้นมา ไม่เอาหรอก ก็วิ่งหนีกันเท่านั้นเอง แต่อาศัยที่เราไม่รู้ความจริง ปฏิเสธความจริงไม่พยายามปรับใจเตรียมเผชิญหน้ากับปัญหาเหล่านี้ พอเกิดขึ้นมาก็เดือดร้อน แต่ถ้าเราทำใจให้สงบได้ ก็เป็นความสุขใจ และได้อนุสติด้วย คือได้มรณสติ คือระลึกถึงว่าเราเองก็ต้องเป็นอย่างนั้นเพราะภาวะมันเป็นอย่างนั้น ธรรมชาติมันเป็นอย่างนั้น ไม่มีใครรอดพ้นจากความเป็นอย่างนั้นไปได้ ท่านไปก่อน

ก็แล้วกัน วันหลังจะตามไป คิดกันเพลิน ๆ อย่างนั้น ก็
ไม่เดือดร้อนอะไร

เรื่องการพรากจากเป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่สร้าง
ความเดือดร้อนกันมากเหมือนกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนใน
แง่ที่ว่า เป็นเรื่องธรรมดาแต่ธรรมดานี้หมายความว่าไม่มี
ใครสร้างขึ้น เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งตัวการ
จริง ๆ คือ กฎต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นปรากฏการณ์เหล่านี้
นั้นขึ้น เมื่อกฎเหล่านี้มีองค์ประกอบสมบูรณ์ ปรากฏการณ์
นั้นก็ปรากฏขึ้น พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงสร้างขึ้น และ
แม้พระเจ้าเองที่มีคนคุยว่าสร้างก็ไม่ได้สร้างเรื่องเหล่านี้
ขึ้นมา เป็นเรื่องของกฎ คือกฎต่าง ๆ ที่จะมาผสมกันถูก
ส่วน ก็เกิดเป็นปรากฏการณ์เหล่านี้ขึ้นมาซึ่งบางครั้ง
บางคราวเราจะเห็นว่า ทั้งองค์ประกอบหรือเป็นปัจจัย
ความแก่ ความเจ็บ เป็นต้น ไม่ได้มีรุนแรง ความเจ็บก็
ไม่ได้รุนแรงอะไร แต่ถ้าองค์ประกอบเกิดสมบูรณ์ขึ้นมา
ความแก่ ความเจ็บ เป็นต้น ก็รุนแรงขึ้น เราจะได้
เห็นว่า คนในวัยเดียวกัน ก็ไม่ได้แก่เท่ากันอะไร แต่แน่นอน
ที่สุดคือ เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องธรรมดาทรงสอนให้พิจารณา
ว่า

เราจะต้องปลดพรากจากของรักของชอบใจทั้งหลาย
ทิ้งไป

เราไม่พรากจากเขา เขาก็ต้องพรากจากเรา แท้ที่จริงแล้วเราก็ต่างคนต่างมา อย่างพระปฎาจารย์เถรีท่านพูดไว้เมื่อท่านบรรลุอรหัตแล้ว ก่อนไม่บรรลุอรหัตก็เสียอกเสียใจบ้างคลุ้มคลั่งไปเลย แต่พอได้บรรลุพระอรหัต ก็มองเห็นความเป็นจริง ท่านบอกว่า

ไม่เกิดประโยชน์อะไรหรอกที่จะร้องให้กับคนที่มาก็ไม่บอก ไปก็ไม่บอกลา

เพราะต่างคนก็ต่างมาด้วยกรรมของตน โดยไม่ได้นัดหมายอะไรกันมาเลย แต่ไม่มีใครสามารถที่จะมาร่วมกันและไปร่วมกันได้เพราะต่างคนก็ต่างมาด้วยกรรมของตน จากไปด้วยกรรมของตนเวลาอยู่ก็อยู่ด้วยกรรมของตนเป็นสำคัญ เป็นการแสดงละครในโลก เป็นการแสดงละครตามบทบาทของโลกของสังคมที่กำหนดขึ้น แต่ว่าเมื่อจากไปก็ทำให้สบายได้

อีกอย่างหนึ่ง ที่เป็นปัญหามากก็คือ เรื่องกฎแห่งกรรม ให้ท่านทั้งหลายลองสังเกตว่า ปัญหาเรื่องนี้เราพยายามที่จะปฏิเสธพวกกฎนี้ คืออันตราย แม้เขาจะเจาะจงชี้แจงเหตุให้ประจักษ์ว่า นี่มันเหตุอย่างนี้ผลมันจึงออกมาอย่างนี้ จำต้องทำให้ใจให้ยอมรับได้ ความเดือดร้อนใจก็เกิดขึ้น จะทำให้เกิดความเย็นใจขึ้นมาไม่ได้ นี่อีกประการหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นตัวการที่สร้างความเร่าร้อน หรือสร้างความเยือกเย็นให้บังเกิดขึ้นได้โปรดเข้าใจว่า ตัวนิโรธสมุทัย

ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง นิโรธ คือความดับ คือความเย็น สมุทัยคือความร้อน มันเกิดในจุดเดียวกัน เวลาแสดงรายละเอียดแสดงในที่เดียวกัน แสดงกันคนละสาย คือสายเกิดสายดับ สายเกิดมันก็เกิดตรงนี้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สายดับมันก็ดับตรงนี้ เพราะฉะนั้นเรื่องคลายร้อน ก็พูดในแนวนี้ เวลาผ่อนให้เย็นมันก็เจอตรงนี้อีก เพราะว่าหลักความจริงแล้วเป็นอย่างนั้น มันเกิดร้อนตรงไหน ก็ต้องดับที่ตรงนั้น

ประการสำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องของชีวิต ไม่ได้เอาสิ่งซึ่ง คือเรื่องของชีวิตธรรมดา ได้แก่ประสาทสัมผัสที่ต้องเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง โผฏฐัพพะ หรือตริกนิกถึงอารมณ์นี้ก็เป็นตัวการสำคัญตัวมันเองนั้นเป็นกลาง ๆ เรียกว่าเป็นอภัยกตธรรม ถือ เป็นของกลาง ๆ เป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติประการหนึ่ง เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอีกประการหนึ่ง รูปเสียง กลิ่นรสไม่มีใครสร้างขึ้นเหมือนกัน พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ได้สร้างเรื่องเหล่านี้ขึ้นมา พระเจ้าก็เหมือนกัน ไม่ได้สร้าง แต่ว่ามันเกิดขึ้นมาตามกฎเกณฑ์ของมัน เมื่อกฎเหล่านั้นอยู่ในสัดส่วนหนึ่งที่ถูกต้อง สิ่งเหล่านี้ก็เกิดขึ้นมาแล้วเมื่อกฎมันเปลี่ยนแปลงไป สิ่งเหล่านั้นมันก็ดับไป สิ่งเหล่านี้จึงเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ พระอริยเจ้ากับปุถุชนเห็นเหมือนกัน ได้ยินเหมือนกัน แต่ว่าทำไม

จิตใจของบุคคลทั้งสองฝ่าย จึงไม่เหมือนกัน เพราะว่า
พระอริยเจ้าเหล่านั้นท่านรู้ปุณฺณชนไม่รู้ความจริง

คำว่า รู้ นั้น เราพูดคล้าย ๆ กับว่าเรารู้กันหมด
ทุกคน แต่ที่จริงไม่รู้ คำว่า รู้ ในความหมายทาง
พระพุทธศาสนา คือ รู้โดยไม่ต้องรู้อีกแล้ว คือสิ่งใดที่เรา
รู้แบบโลก ๆ จบดอกเตอร์มีปริญญาก็ตาม ก็อยู่กับกอง
ตำราไปอย่างนั้น เพราะยังไม่รู้มากเหลือเกิน แต่
พระพุทธเจ้าั้นทรงรู้จนหยุดแสวงหา ไม่ต้องการจะรู้อีก
ต่อไปแล้ว เพราะรู้หมดสิ้น ดังนั้น ความรู้จึงเป็นความ
รู้ที่เกิดจากดวงตา คือปัญญาที่จะรู้แจ้งสิ่งเหล่านั้นตาม
ความเป็นจริงได้ ปรึบใจได้เมื่อประสบกับอารมณ์ เช่น
รูป เสียง เป็นต้น ที่ผ่านเข้ามานั้นลองสังเกตดู แล้วจะ
พบว่าความเปลี่ยนแปลงเกิดมาจากใจเราไปกำหนดไว้ก่อน
เราไปยอมรับเงื่อนไขก่อน มีคนบางคนที่ไม่เคยเกิดโลภะ
อะไรมาก่อนหรือไม่เคยเกิดโทสะอะไรมาก่อน เช่นคน
ที่เราไม่รู้จักกัน ไม่เกิดทั้งโลภะ ไม่เกิดทั้งโทสะ ไม่เกิด
ทั้งราคะ วันดีคืนดีเขาเดินมาแล้วมองหน้า ทำทางดูหมิ่น
เรา เราเก็บความรู้สึกว่าคนนี่จ้องมอง แล้วเก็บความไม่
ชอบไว้ภายในใจ เราเกิดกำหนดคนนี้มีความรู้สึกเป็น
ศัตรูกับเรา เพราะฉะนั้น วันหลังเวลาเห็นหน้าแกก็เพิ่ม
เชื้อความไม่พอใจขึ้นมา เราเพิ่มกำหนดเอาที่หลังเท่านั้น
เอง อีกคนหนึ่งเมื่อก่อนก็เป็นกลาง ๆ พอมาวันดีคืนดีแก

แสดงอภัยไมตรีต่อเรา เช่น ช่วยหยิบของ ช่วยถือของ ช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่เราไม่เคยรู้จักมาก่อน เราก็ปักใจคนนี้เป็นเด็กดี เกิดเมตตากรุณาขึ้นมา ใจก็ไปกำหนดขึ้นมาทีหลัง แต่ว่าโดยความเป็นจริงแล้ว การกำหนดในลักษณะอย่างนี้ไม่แน่ จะเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย คนที่เราเคยกำหนดไว้ว่าชอบ เราอาจจะกำหนดใหม่ก็ได้ เพราะถ้าหากเกิดเหตุปัจจัยใหม่ขึ้นมา ก็กำหนดใหม่เป็นคนไม่ชอบได้ หรือคนไม่ชอบ แต่แกสร้างเหตุปัจจัยใหม่ขึ้นมา ก็กลายเป็นคนชอบได้เหมือนกัน

การกำหนดหมายก่อให้เกิดเป็นความยึดถือ เมื่อยึดถือก็ทำให้เกิดความแตกแยก เช่น เขาเป็นพวกเรา เขามีได้เป็นพวกเราขึ้น เวลาพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมะเรื่องอะไรก็ตาม ความรู้สึกของคนเราที่เกี่ยวกับสิ่งที่ผ่านมานั้น จะออกมาใน ๒ แนวโดยมาก บาลีท่านใช้คำว่า อภิชฌา กับ โทมนัส คือ ชอบ กับ ไม่ชอบ

อยากได้ ยินดี ต้องการ ปรรารถนา เป็นเรื่องอภิชฌา ไม่ชอบก็คือพวกปฏิเสธ ความโกรธ ความเกลียด หรือความไม่พอใจอะไรต่าง ๆ พวกโทมนัส ส่วนมากจะออกมา ๒ แนวอย่างนั้น

อีกแนวหนึ่ง ไม่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอะไรทางจิตมากคือแนวที่เฉย ๆ ก็ไม่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลง

สมมติว่าสิ่งเหล่านั้นแตกทำลายไป เราก็ไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไร เพราะเราไม่ได้กำหนดอะไรเอาไว้ จะดีพิเศษขึ้นก็เฉย ๆ ได้ นอกจากเราจะกำหนดใหม่ขึ้นมาจึงจะมีความเปลี่ยนแปลง ถ้าเราไม่ได้กำหนดใหม่ขึ้น ก็ไม่มีอะไร เพราะเราไม่ได้เคยกำหนดใจไว้ก่อนไม่ว่าในฐานะดีหรือไม่ดีก็ตาม เพราะฉะนั้นในกรณีนี้จึงทรงสอนให้มีสติระลึกทันโดยใช้คำว่า

ให้ใส่ใจในเรื่องที่ควรใส่ใจ อย่าใส่ใจในเรื่องที่ไม่ควรใส่ใจ

ถ้าจะถามว่า ใส่ใจในเรื่องที่ควรใส่ใจเช่นไร

คือใส่ใจไปแล้วมักเกิดความสงบ เกิดความเยือกเย็นขึ้นภายในจิตใจของเราเราก็ใส่ใจในเรื่องเหล่านั้น แต่ถ้าว่าใส่ใจไปแล้ว ให้ความสำคัญต่อเรื่องเหล่านั้นไปแล้ว เกิดความเดือดร้อน ความว้าวุ่น ความสับสน ก็ไม่ใส่ใจในเรื่องเหล่านั้น มนสิการที่ทรงใช้นั้น ท่านจะเห็นว่า มนสิการบางอย่างทำให้เราร้อนได้เหมือนกัน เช่นใส่ใจว่าไอ้เนี่ยมันดำเรา วันก่อนยังท่าทางหยิ่งมาที่หนึ่งแล้ว วันก่อนกล่าวว่านินทาเอาละซี ความร้อนได้เชื้อเพิ่มขึ้น เพราะมนสิการไม่เป็น ไปหยิบมาตริกนิกผิตทาง ผลเสียจึงเกิดขึ้นแก่ใจตน ดังนั้นจึงทรงสอนว่า ทำอย่างไรใจเกิดความสงบเย็นได้ ให้ใส่ใจในเรื่องเหล่านั้น ไม่ได้หมายความว่า

ว่า เราจะไม่ดูรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น เป็นต้น ประสาทสัมผัสคงใช้อยู่ตามปกติธรรมดาแต่ว่าเรื่องอะไรที่นำความเร้าร้อนมาให้ ก็ไม่ใส่ใจในเรื่องนั้น เพราะว่าที่จริงการปฏิบัติในลักษณะนี้เป็นปฏิกริยาตามธรรมชาติที่กระทำกันอยู่โดยปกติพอสมควร ทำกันพอสมควร บางทีมีอะไรแรง ๆ ทนฟังไม่ไหว เราก็ลุกขึ้นเดินหนีไปเลย นี่ก็คือการปฏิเสธที่จะไม่รับอารมณ์เหล่านั้น แต่เนื่องจากเรานั่งอยู่ด้วย เราทนไม่ไหว เราทำใจไม่ได้ เราลุกขึ้นเดินหนีเสียเลย แต่ทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้ใช้วิธีหนี เพราะวิธีหนีไม่ใช่เป็นการแก้ปัญหา แต่วิธีที่ปรับจิตเราให้อยู่ได้ในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงโดยพยายามมองให้เกิดประโยชน์ให้ได้ เรื่องที่จะแก้ให้เกิดความเยือกเย็น คือผ่อนให้เย็นขึ้นไม่ถึงกับให้ดับเย็นไปเลย ถ้าไม่ถึงกับดับเย็นไป แม้ทำได้เพียงขอให้เย็น ๆ ขึ้นหน่อยก็สุขสบายพอสมควรแล้วการพยายามปรับใจให้ยอมรับเรื่องธรรมดา พยายามยอมรับเรื่องธรรมดาคือเรื่องมันจะต้องเป็นอย่างนี้ เมื่อมันเป็นมันก็เป็นเรื่องธรรมดา

อีกประการหนึ่งคือ มีสติระลึกรู้ทันอารมณ์ อย่าไปกำหนดอารมณ์มากเกินไป อย่าไปเก็บเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ในจิตนั้นมากเกินไป จะเห็นว่าบุคคลเป็นจำนวนมากที่พยายามตั้งเงื่อนไขต่าง ๆ ให้สังขมยอมรับตาม คล้อยตามตนเอง เช่น พวกโฆษณาต่าง ๆ พยายามที่จะหาเงื่อนไข

อะไรมาให้สังคมยอมรับ ถ้าเรายอมรับเข้า ไม่ว่าจะเราจะยอมรับในฐานะว่าดีหรือไม่ดีก็ตาม หากไปเกิดความยึดความถือแล้วจะมีแต่ความเดือดร้อนดังนั้น เรื่องนี้จึงจำต้องสำรวจระวังอินทรีย์ ถ้าดู เห็น เป็นต้นแล้วจะเกิดความร้อนใจ อย่าดู อย่าเห็นมันเลย อย่าใส่ใจ ตัวการสำคัญคือ ไม่ใส่ใจ เราก็ไม่มีปัญหาอะไร ตาเราก็ยังดูนี้แหละ แต่ถ้าเราไม่ใส่ใจ ก็จะไม่เกิดความรู้สึกอะไร เพราะตัวกฎของการเห็นเป็นต้นมีอยู่ ๔ อย่าง ตัวการที่สำคัญที่สุดอยู่ที่ความใส่ใจ ถ้าเราไม่ใส่ใจเสียได้ พวกนี้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางใจให้เราไม่ได้ มีก็มีไปเต็นแรงเต็นกาทันไป ไม่มีปัญหาอะไร มองดูเฉย ๆ กลายเป็นดูหนังการ์ตูนเรื่องธรรมดา ๆ แต่ที่ยุงเพราะเราเอาใจเข้าไปบวกกับอารมณ์เหล่านั้น

ความยึดความถือนี้เป็นตัวบทสรุป ที่จะสร้างความเร้าร้อนหรือความเยือกเย็นให้แก่จิตใจ คือความยึดถือ ความยึดถือ นั้นเป็นตัวให้เกิดความเร้าร้อนการรู้จักปล่อยรู้จักวาง เสียบ้างก็จะก่อให้เกิดความเยือกเย็น

เพราะอะไร

เพราะว่า สิ่งอะไรก็ตามที่เราไปยึดถือที่ไม่มีโทษนั้น ไม่มีเลย ไม่มีเลยแม้แต่ว่า ธรรมะ ลัทธิ ครูบาอาจารย์ อะไรก็ตาม ความยึดถือมีโทษทั้งนั้น ธรรมะในทางศาสนา

เอง พระพุทธเจ้าทรงแสดงแบบแพข้ามฟาก คือไม่ให้ไป
ยึดไปติดอยู่ในธรรมะ ความสุขในขั้นนั้น ตอนนีสอนให้
อยู่ในสมาธิ พอได้สมาธิให้ไปทางนิมิต ให้ไปทางฌาน
ปล่อยวางไปยังวิปัสสนา วิปัสสนาก็ปล่อยอีกปล่อยไป
เรื่อย แต่ว่าเราอาศัยไปเท่านั้น แม้ธรรมะเองก็ยึดติดไม่ได้
แบบการเรียนการศึกษาของเราเหมือนกัน อยู่ในขั้นใด
ก็ยึดติดอยู่ในขั้นนั้นไม่ได้ แต่ในขณะที่เรียนเท่านั้นเองที่เรา
จะต้องปฏิบัติธรรมะ หน้าที่ต่อไป เมื่อถึงโอกาสหนึ่งต้อง
ปล่อยต้องวาง ก็เรียกว่า**ยึดในคราวที่ควรยึด วางใน
คราวที่ควรวาง**หลักนี้ก็อย่างที่ท่านแสดงไว้ว่า **ธัมมาหุ
ธัมมปฏิบัติ** คือปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมในคราวใด
ที่ควรยึด เป็นเรื่องบัญญัติ เรื่องหน้าที่ เรื่องการกำหนด
หมายก็ทำไปตามหน้าที่ คือ บทที่เขาขีดให้แสดง พอถึง
เลิกแสดงก็ต้องปล่อยต้องวางแบบการแสดงละครตามที
ว่ามาแล้ว หลักที่จะสรุปง่าย ๆ คืออย่างที่ท่านเจ้าคุณ
ศาสนโสภณ(แจ่ม) ท่านแต่งไว้เป็นคำกลอนว่า

“สุขทุกข์อยู่ที่ใจมิใช่หรือ
ถ้าใจถือก็เป็นทุกข์ไม่สุขใน
ใจไม่ถือก็เป็นสุขไม่ทุกข์ใจ
เราอยากได้ความสุขหรือทุกข์นา”

เพราะความสุขก็ดี ความเย็นก็ดี หรือความสงบก็ดี นั้นเป็นผลเกิดขึ้นได้กับคนทุกคน ถ้าหากว่ารู้จักปล่อย รู้จักวาง ในบางเรื่องและรู้จักยึด รู้จักถือในบางคราว คือ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั่นเอง ถ้าหากว่าทำได้ อย่างนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ

๑. การปรับให้ยอมรับความเป็นจริง

๒. การใส่ใจในเรื่องที่ควรใส่ใจ ไม่ใส่ใจในเรื่องที่

ไม่ควรใส่ใจ โดยวิเคราะห์ดูที่จิตว่าใส่ใจในเรื่องอะไรแล้ว มั่นร้อนก็เลิกใส่ใจ คล้าย ๆ จะหยิบของมั่นร้อนมือเราก็ไม่หยิบ เรื่องอะไรหยิบแล้วเป็นของที่สะอาดมีประโยชน์ เราก็หยิบขึ้นมา ความจริงก็คือปฏิภิกิริยาธรรมชาติที่เรา ใช้กันอยู่ แต่ทางศาสนามุ่งให้เข้าถึงจิต คือสามารถปรับ จิตได้ด้วย เพราะว่าตัวกำหนดความสุข ความเยือกเย็น ความเร้าร้อนอะไรนี้อยู่ที่จิต ไม่ได้อยู่ที่กาย ถ้าจิตทำได้ อย่างนี้ปฏิบัติได้อย่างนี้ การดำรงชีวิตประจำวันนั่นเอง แม้ เราจะเกี่ยวข้องกับคน กับภาระหน้าที่การงานก็ตาม รู้จัก ปล่อย รู้จักวาง รู้จักใส่ใจ รู้จักใส่ใจในบางเรื่องได้ จะ รู้สึกเบาสมอง ความยึดความคิดต่าง ๆ ที่เคยยึดติดเคยแบก เคยหาม จะถูกปล่อยถูกวาง คล้าย ๆ กับเราแบกของ ของบางอย่างมันไม่เกิดประโยชน์อะไรก็ไม่รู้จะไปแบก ทำไม ก็ปล่อยวางเสียบ้าง ก็ทำให้เกิดอาการเบาขึ้นทาง

ร่างกาย ทุเลาร่าง ทุเลาจิตได้ เพราะว่าเป็นความเกี่ยวเนื่องถึงกัน ประเด็นสำคัญอยู่ที่การสร้างความผ่อนคลายต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความเยือกเย็นขึ้นมากก็คือ อย่าไปยึดถืออะไรมากจนเกินไป อย่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งไว้ว่า

สิ่งใดที่บุคคลเข้าไปยึดมั่นถือมั่นเอาไว้

สิ่งนั้นจะไม่มีโทษนั้น ไม่มีเลย

ความทุกข์ทั้งหลายอันใครไม่ต้องการนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสรุปไว้ว่า กล่าวโดยสรุป การที่จิตยึดมั่นถือมั่นในขั้นที่ ๕ เป็นความทุกข์อีกด้านหนึ่งของความทุกข์ คือความสุขสงบ เย็น จึงเกิดขึ้นจากการไม่ยึดมั่นถือมั่นดังกล่าว แม้ทำได้เพียงรู้จักบรรเทาความยึดมั่นในเรื่องอดีต การไขว่คว้าอนาคตมากำหนดอยู่ที่ปัจจุบัน ถ่อมช่วยผ่อนให้ใจเย็นลงได้ตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน